

ירושלים, נובמבר 1990

**הענישה הקולקטיבית
בגדה המערבית
וברצועת עזה
והביקורת השיפוטית עליה**

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

ירושלים, נובמבר 1990

**הענישה הקולקטיבית
בגדה המערבית
וברצועת עזה
והביקורת השיפוטית עליה**

בִּצְלָם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

הוצאה שניה

תודה לקנת מק על השתתפותו בהכנת הפרק בנושא המשפט הבינלאומי ולמרק דיוויס על השתתפותו בהכנת הפרק בנושא שיווק תוצרת חקלאית.
העורכת מודה לרני טלמור, לדי"ר סיליה פסברג, לדי"ר אדי קאופמן ולעו"ד יהושע שופמן על הערותיהם ועל עזרתם.

תחקיר וכתובה: די"ר כרמל שלו
עריכה גרפית: יעל בוברמן

בִּצְלֵם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

**B'TSELEM - The Israeli Information Center for
Human Rights in the Occupied Territories**

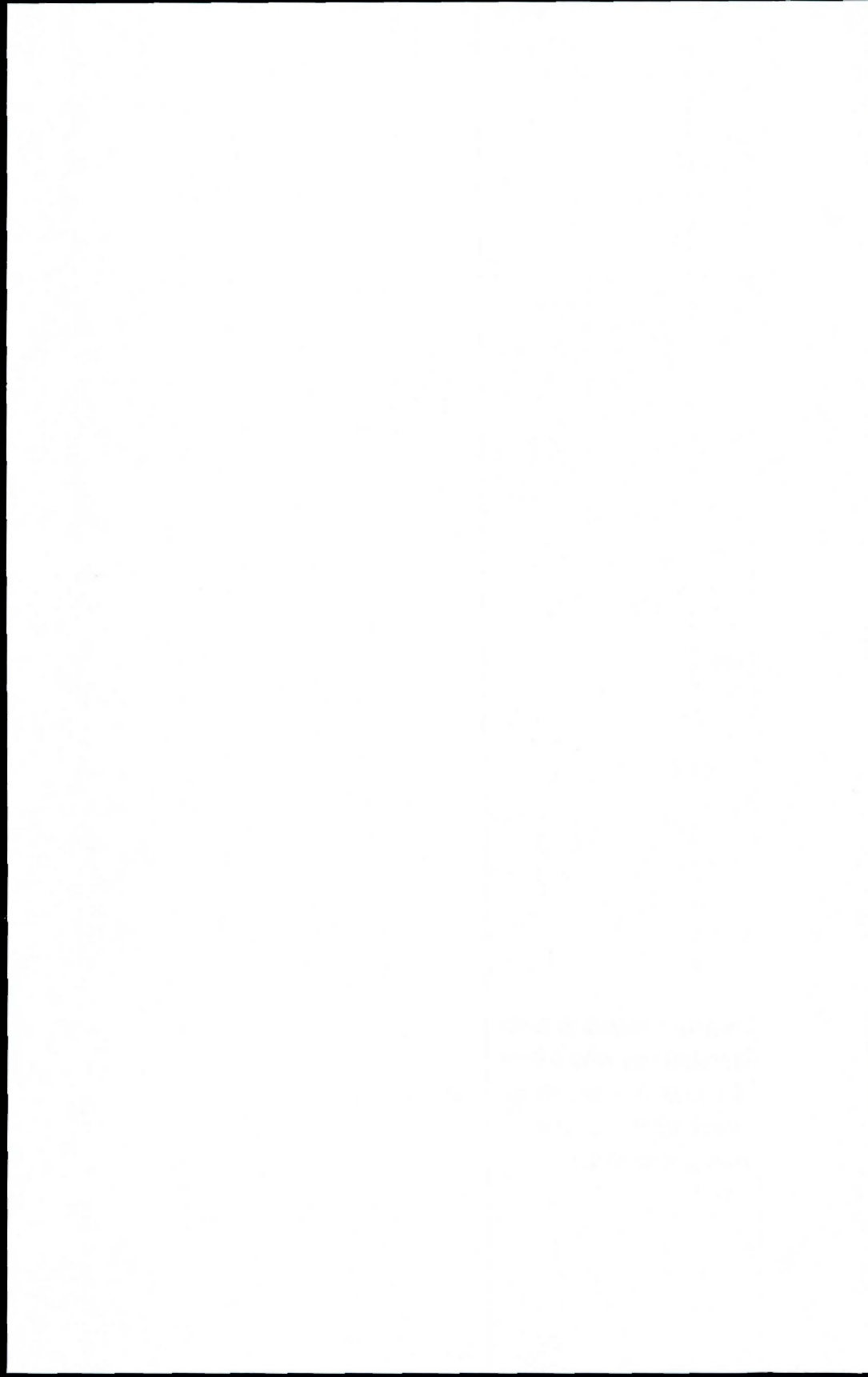
"بتسيلم" مركز المعلومات الاسرائيلي لحقوق الانسان في الاراضي المحتلة

רחוב עמק רפאים 43 (קומה שניה), ירושלים 93141
טלפון 02/617274, 617274, פקס 02/610756
43 Emek Refaim St. (Second Floor), Jerusalem
Tel. 02/617271, 617274, Fax. 02/610756
شارع عيمك رفائيم ٤٣، (الطابق الثاني) القدس ٩٣١٤١.
تلفون ٠٢-٦١٧٢٧٤ / ٦١٧٢٧٤. فاكس ٠٢-٦١٠٧٥٦.

ISSN 0792-4003

**"חלילה לך מעשות כדבר הזה
להמית צדיק עם רשע והיה
כצדיק כרשע, חלילה לך שופט כל
הארץ לא יעשה משפט"
(בראשית י"ח, כ"ה)**

ירושלים, נובמבר 1990

**הענישה הקולקטיבית
בגדה המערבית
וברצועת עזה
והביקורת השיפוטית עליה**

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

הוצאה שניה

תודה לקנת מק על השתתפותו בהכנת הפרק בנושא המשפט הבינלאומי ולמרק דיוויס על השתתפותו בהכנת הפרק בנושא שיווק תוצרת חקלאית.

העורכת מודה לרני טלמור, לד"ר סיליה פסברג, לד"ר אדי קאופמן ולעו"ד יהושע שופמן על הערותיהם ועל עזרתם.

תחקיר וכתיבה: ד"ר כרמל שלו
עריכה גרפית: יעל בוברמן

בִּצְלֵם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים
B'TSELEM - The Israeli Information Center for
Human Rights in the Occupied Territories

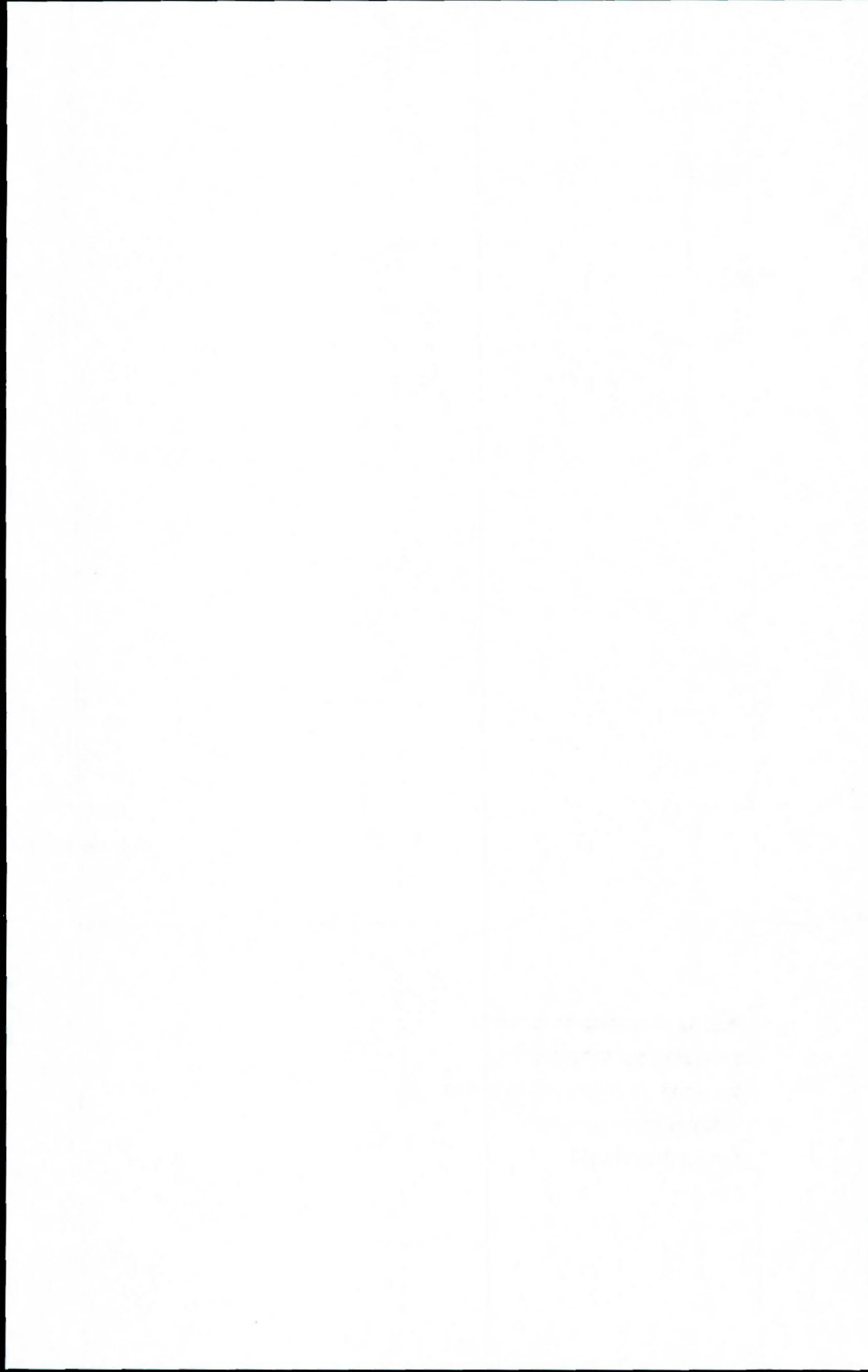
"بتسيلم" مركز المعلومات الاسرائيلي لحقوق الانسان في الاراضي المحتلة

רחוב עמק רפאים 43 (קומה שניה), ירושלים 93141
טלפון 617274, 02/617271, פקס 02/610756
43 Emek Refaim St. (Second Floor), Jerusalem
Tel. 02/617271, 617274, Fax. 02/610756
شارع عمه ك رفايم ٤٣، (الطابق الثاني) القدس ٩٣١٤١،
تلفون ٦١٧٢٧٤ - ٠٢. فاكس ٦١٠٧٥٦ - ٠٢.

ISSN 0792-4003

"חלילה לך מעשות כדבר הזה
להמית צדיק עם רשע והיה
כצדיק כרשע, חלילה לך שופט כל
הארץ לא יעשה משפט"
(בראשית י"ח, כ"ה)

תוכן

7 מ ב ו א

ענישה קולקטיבית במשפט הבין-לאומי

- 10 1. כללי
- 11 2. תקנה 50 לתקנות האג, 1907
- 12 3. סעיף 33 לאמנת גנווה הרביעית, 1949
- 13 4. הלכה למעשה

נתונים במבחן המציאות

- 16 1. עוצר כללי והסגר
- 23 2. עוצר לילי
- 24 3. סגירת מוסדות חינוך
- 26 4. הגבלות על יציאה לחו"ל
- 27 5. ניתוק קווי טלפון
- 28 6. ניתוק אספקת חשמל ומים
- 29 7. הגבלות על שיווק תוצרת חקלאית
- 30 8. הריסה ואטימה של בתים
- 31 9. עקירות עצים

הביקורת השיפוטית

- 34 1. עוצר לילי
- 35 2. הגבלות על יציאה לחו"ל
- 36 3. ניתוק קווי טלפון
- 37 4. ניתוק אספקת חשמל
- 39 5. הריסת בתים

44 ס י כ ו ם

46 הערות שוליים

נספחים

- 49 _____ א. הכפר עוורתה (8.7.90) + תצהירים
- 57 _____ ב. הכפר עאבוד (15.7.90) + תצהירים
- 62 _____ ג. הכפר בידיא (29.7.90) + עדות
- 67 _____ ד. רצועת עזה — אונרווי"א (5.8.90)
- 71 _____ ה. עדות מן הכפר בלאע (11.1.90)
- 72 _____ ו. מכתב דובר צה"ל

דו"ח זה עוסק בשימוש שעושות רשויות ישראליות באמצעים מינהליים לענישה קולקטיבית של קבוצות אוכלוסייה בגדה המערבית וברצועת עזה. במשפט בכלל ובמשפט הבין-לאומי הפומבי בפרט, קיים העיקרון המקובל כי האחריות למעשים פליליים, לרבות עבירות על חוקים שקבעו רשויות השלטון בשטח המוחזק על-ידי כוחות צבא, הינה אחריות אישית. כלומר, אין להעניש אדם או קבוצה של אנשים בגלל מעשים ועבירות שבוצעו על-ידי אנשים אחרים. עיקרון זה בא לידי ביטוי בתקנה 50 לאמנת האג בדבר דינייה ומנהגיה של המלחמה ביבשה משנת 1907 (להלן: תקנות האג) ובסעיף 33 לאמנת ג'נווה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה משנת 1949 (להלן: אמנת ג'נווה). באופן כללי ניתן להגדיר ענישה קולקטיבית כך:

* נקיטה של אמצעי צבאי או מינהלי, דהיינו, ללא הליך משפטי

* כלפי קבוצה שלמה של אוכלוסייה אזרחית מוגדרת (או כלפי יחידים)

* השולל או המגביל את זכויות האדם וחירויות היסוד של הפרטים הנמנים על אותה קבוצה

* בגלל מעשים המהווים אי-ציות לחוקים של רשויות השלטון הצבאי

* אשר אנשים יחידים אחרים אחראים או חשודים באחריות לביצועם באופן אישי, בין שהם נמנים, ובין שאינם נמנים כלל, על אותה קבוצת אוכלוסייה.

למרות האיסורים הכלליים נגד ענישה קולקטיבית במשפט הבין-לאומי, קיימת לעתים אי-בהירות ביישומם לגבי מקרים קונקרטיים. לא כל הגבלה המוטלת על קבוצת אוכלוסייה בשטח המוחזק תיחשב כ"ענישה", שכן לשלטון הצבאי סמכויות ואף חובות שלטוניות הכרוכות בהכרח במידה זו או אחרת של שלילת זכויות הפרט.

לפיכך, בבחינת המקרים הקונקרטיים של אמצעים מינהליים, המגבילים קבוצות אוכלוסייה, יש לתת את הדעת על השאלה, **מהי המטרה** שלשמה הוטלה ההגבלה הקולקטיבית, שמא מדובר בשימוש חוקי בסמכות שלטונית. שאלה נוספת שיש לבחון היא, **מהי המידה** של ההגבלה, או מהו היחס בין חומרת ההגבלה לבין המטרה שלשמה היא הוטלה. ובנוסף יש לבחון את האפשרות של קיום **הליך הוגן** לפני הפעלת האמצעי המגביל, לצורך בירור שאלת אחריותם של האנשים הנפגעים לביצוע העבירות שבגינן מוטלת ההגבלה.

דו"ח זה מחולק לשלושה חלקים. בחלק הראשון נבחן את הנורמות האוסרות ענישה קולקטיבית במשפט הבין-לאומי, ונסה לעמוד על המאפיינים של הענישה הקולקטיבית לפי המבחנים האלה של מטרת ההגבלה הקולקטיבית, מידתה וקיומה של הליך לבירור שאלת האחריות.

בחלק השני של הדו"ח נציג נתונים ביחס לנושאים קונקרטיים המעוררים שאלה בדבר ענישה קולקטיבית במסגרת השלטון הישראלי בשטחים המוחזקים, ובמיוחד בתקופה מאז תחילת ההתקוממות בדצמבר 1987. הנושאים אשר יוצגו בדו"ח הם: (1) עוצר כולל וסגר; (2) עוצר לילי; (3) סגירת מוסדות חינוך; (4) הגבלות על יציאה לחו"ל; (5) ניתוק

של קווי טלפון; (6) ניתוק של אספקת חשמל ומים; (7) הגבלות על שיווק תוצרת חקלאית; (8) הריסה ואטימה של בתים; (9) עקירות עצים.

הסדר של הנושאים המובאים נקבע באופן גס לפי גודל האוכלוסיה האזרחית המושפעת מנקיטת האמצעי, החל מכלל האוכלוסיה בשטחים, דרך קבוצות אוכלוסיה מוגדרות לפי גיל או מקום מגורים, וכלה במשפחות ואנשים בודדים, אשר אינם נושאים באחריות אישית לביצוע העבירה שבגינה ננקט האמצעי.

קיימות שיטות נוספות של הכבדה על האוכלוסיה האזרחית בשטחים המוחזקים - בעיקר במה שקשור לקשיים המוערמים על-ידי המערכת הביורוקרטית, הידועים כ"טרטורים" - כמו, למשל, בהנפקה של תעודות זהות, בשומה ובגבייה של מסים, או במתן שירותים רפואיים. כמו כן, ישנן תופעות נוספות של שימוש באמצעים כלפי אנשים פרטניים תוך חריגה מעקרון האחריות האישית לעבירות פליליות, כגון מעצר של אדם כדי להפעיל לחץ על קרוב משפחה החשוד בביצוע עבירה ביטחונית שישגיר את עצמו לרשויות. עם זאת, נושאים אלה לא יידונו בדו"ח זה, המתמקד באמצעים שהשימוש בהם נעשה למטרות מפורשות של ענישה, או בתגובה לביצוע של עבירה ביטחונית, וכן באמצעים המגיעים כדי ענישה מחמת שימוש מופרז לאור הנסיבות, והמשפיעים על קבוצות שלמות של אוכלוסיה מוגדרת.

בחלק השלישי של הדו"ח נתאר נושאים מסוימים שהועלו בעתירות בפני בית-המשפט הגבוה לצדק: עוצר לילי; הגבלות על יציאה לחו"ל; ניתוק תקשורת טלפון בין-לאומית; ניתוק אספקת חשמל; הריסת בתים. בחלק מן המקרים, עצם ההגשה של העתירה הביאה להסרת ההגבלה עוד בטרם נתקיים הדיון בבית-המשפט. במקרים שהגיעו עד לשלב הדיון הממשי בפני בית-המשפט, נדחתה שוב ושוב הטענה בדבר אי-החוקיות של האמצעי המגביל בגלל היותו נוגד את איסור הענישה הקולקטיבית.

כמו כן, בנספח לדו"ח, נביא דיווחים של צוות **בצלם** מביקורים שערך בקיץ 1990 במספר מקומות בשטחים, בעקבות מידע שנתקבל לגבי מקרים שנראו כענישה קולקטיבית. לדיווחים אלה מצורפים עדויות ותצהירים של תושבים לגבי ההשפעה המעשית של האמצעים הקולקטיביים המגבילים על חייהם האישיים.

מקורות המידע ששימשו בהכנה של דו"ח זה כוללים תחקירים שבוצעו בידי עובדים ומתנדבים של **בצלם**, פרסומים של ארגוני זכויות אדם ישראליים ופולסטיניים וכן דו"חות של ארגונים בין-לאומיים, דיווחים בעיתונות המקומית, מסמכים שהוגשו לבית המשפט הגבוה לצדק במסגרת עתירות שנדונו בפניו ופסיקת בית-המשפט, וכן מסמכים רשמיים של הרשויות הישראליות, שחלקם נתקבלו בתשובה לפניות של פעילי זכויות אדם בעניין זה או אחר.

כאמור, לא ניתן להתעלם מן הסמכויות החוקיות של השלטון הצבאי בכל מה שקשור לשמירה על הסדר הציבורי והביטחון באיזורים הנתונים לשליטתו. עם זאת, הדגש על ההגבלות של זכויות האדם הוא בעל חשיבות עליונה. על כך ניתן ללמוד מדוגמא היסטורית, מתקופת מלחמת העולם השנייה בארצות-הברית.

לאחר ההתקפה היפאנית על פרל הרבור, ב-7 בדצמבר 1941, הוחלט לסגור איזורים נרחבים בחוף המערבי של ארצות-הברית לכניסה ויציאה של תושבים ואזרחים אמריקנים ממוצא יפאני, ולרכוזם במחנות מעצר, וזאת במטרה מוצהרת למנוע ריגול

וחבלה של גייס חמישי באיזור, שנחשב רגיש במיוחד לפלישה יפאנית.

כל ההחלטות נתקבלו מכוח סמכות חוקית. ההגבלות הוטלו על למעלה מ-112,000 תושבים, ביניהם כ-70,000 אזרחים שרובם נולדו וגדלו בארצות-הברית, מבלי שנקבע כל הליך משפטי שיבקר את שאלת נאמנותם האישית לארצות-הברית. צו הסגירה נשאר בתוקף עד סוף 1944, ומכוחו נעקרו עשרות אלפי אנשים מבתיהם, נותקו ממקורות המחיה שלהם, הוחזקו בתנאי-מעצר קשים ביותר, והוטבעו בסטיגמה של בוגדים בכוח. הצידוק הרשמי לאמצעים מרחיקי-לכת אלה היה, כאמור, צורך ביטחוני.

ב-1980 הקים הקונגרס ועדה לבחינת העובדות, הנסיבות וההשפעות של ההחלטות הללו, והיא פרסמה את מסקנותיה בסוף שנת 1982. הוועדה הגיעה למסקנה שמבחינה עובדתית לא היה למעשה כל צורך צבאי באמצעים החמורים שנקטו, וכי ההחלטות נתקבלו ללא כל מידע לגבי סיכונים ביטחוניים ממשיים.

הוועדה ניתחה גם את התנאים שאיפשרו את קבלת ההחלטות, וביניהם כמה דברים החשובים לענייננו. הוועדה קבעה, בין היתר, כי מקבלי ההחלטות התעלמו מן הדעה של אנשי מודיעין, שמבחינה ביטחונית די בפיקוח אישי על יחידים החשודים באי-נאמנות; כי המפקד הצבאי של האיזור נטה להגזמה בהעדפה של שיקולים ביטחוניים על-פני שיקולים של חירויות הפרט; וכי לא הושמעה כל מחאה מצד גופים המייצגים בדרך כלל את האינטרס של זכויות האדם.¹

יש לציין, שבמקרה זה לא היה מדובר בשלטון צבאי על שטחים תחת תפיסה לוחמתית, אלא בפעולה של מדינה ריבונית כלפי תושביה ואזרחיה. עם זאת, ניתן ללמוד מן הלקחים של אותו מקרה, ולומר שיש חשיבות עליונה להתמקד בהיבט של זכויות האדם ולהאיר את סוגיית הענישה הקולקטיבית מנקודת מבט זו.

ענישה קולקטיבית במשפט הבין-לאומי

1. כללי

דיני המלחמה מיוסדים על האיזון בין שני אינטרסים רחבים הנוגדים זה את זה: צורך צבאי והומאניות. כלומר, על-פי דיני המלחמה מותרת רק אותה מידה של כוח אלים שהוא חיוני להשגת המטרה הצבאית הלגיטימית, וכאשר מימד החינניות איננו קיים, אסור השימוש בכוח בהתאם לעקרון ההומאניות.² הגישה המקובלת היא, שמלחמה היא מאבק בין מדינות ולא בין עמים או אנשים, ולפיכך יש להגביל פעולות מכוח צורך צבאי על מנת לספק הגנות הומאניות מתאימות לאוכלוסיה האזרחית.³ זאת ועוד. המצב המלחמתי כשלעצמו איננו מתלה את זכויות האדם וחירויות היסוד של יחידים הנקלעים לתוכו, שאינם נמנים עם כוחות הצבא המזוינים.⁴

עם זאת, ברור כי ההגנה על זכויות האדם בעתות מלחמה תהיה מוגבלת מבעתות שלום, וכל שליטה צבאית על אוכלוסיה אזרחית כרוכה מעצם טבעה בהגבלות של חירויות הפרט.⁵ אך לעניין זה נראה שכוון להבחין בין מצבי מלחמה שונים על-פי דרגת העימות הצבאי. שהרי אין דומה הצורך הצבאי בזמנים של עימות ממשי, פלישה או מבצע קרבי, בין צבאות של מדינות לוחמות (או בין כוח צבאי של מדינה לכוחות מאורגנים של גרילה או מחתרת מזוינת), לצורך הצבאי במצב של כיבוש או תפיסה לוחמתית (belligerent occupation), כאשר עם תום הקרבות נשארת בידי אחת המדינות הלוחמות השליטה הצבאית והסמכות השלטונית בשטח שלא נכלל קודם בתחומי ריבונותה. עם שוך הקרבות, הדרישות של הצרכים הצבאיים מפנות את מקומן לאינטרסים הקשורים למינהל יעיל ולביטחון של הכוחות הצבאיים בתוך השטח הכבוש, כך שפעולת השלטון הצבאי נדרשת לשיקולים יותר ארוכי-טווח של הבטחת הסדר והחיים הציבוריים.⁶ בדומה, ככל שהכיבוש נמשך על-פני פרק זמן ארוך יותר, כך גדל היקף סמכויות השלטון הצבאי מבחינת חובתו להבטיח את צרכיה של האוכלוסיה האזרחית בשטח המוחזק.⁷ במלים אחרות, ככל שמדובר במימשל צבאי ממושך, מידת החובה לכבד את זכויות האדם של התושבים הנתונים תחת שליטתו מתקרבת לזו של מימשל אזרחי בעתות שלום. מבחינה מסוימת, שלטון של כיבוש צבאי מהווה מניה וביה ענישה קולקטיבית של האומה הנשלטת, אלא שכאשר אנו נדרשים לנורמות המפורשות האוסרות ענישה קולקטיבית במשפט הבין-לאומי, עלינו לדייק יותר. האיסור נגד ענישה קולקטיבית הוא נורמה מפורשת ומוגדרת באמנות הבין-לאומיות המפורטות את ההגבלות המוטלות על הכוח הצבאי לשם הגנה על האוכלוסיה האזרחית. איסור זה מופיע בתקנה 50 לתקנות האג, 1907 ובסעיף 33 לאמנת גינווה הרביעית, 1949.

תקנה 50 לתקנות האג קובעת:

No general penalty, pecuniary or otherwise, shall be inflicted upon the population on account of the acts of individuals for which they cannot be regarded as jointly and severally responsible.

כלומר: לא יוטל עונש כללי, כספי או אחר, על האוכלוסיה בגלל מעשיהם של יחידים כשאין לראותה כנושאת באחריות משותפת (יחד ולחוד) למעשים אלה.

סעיף 33 לאמנת גינווה קובע בחלקו הראשון:

No protected person may be punished for an offence he or she has not personally committed. Collective penalties and likewise all measures of intimidation or of terrorism are prohibited.

כלומר: שום אדם מוגן לא ייענש בגין עבירה שלא עבר אותה בעצמו באופן אישי. עונשים קיבוציים, וכן כל אמצעי הפחדה או אימתנות אסורים.

הפרשנות המקובלת היא, שהאיסור של תקנה 50 לתקנות האג השאיר פתח מסוים לענישה קולקטיבית, וזאת במקרה של "אחריות פאסיווית" של הקהילה ככזאת למעשים אסורים של אחד מחבריה, בעוד שסעיף 33 לאמנת גינווה אוסר באופן גורף וללא סייג כל צורה של ענישה קולקטיבית מכוח העיקרון המוחלט של האחריות האישית בדיני העונשין.⁸

יש לציין כי תקנות האג ואמנת גינווה אינן נהנות מאותו מעמד של תוקף משפטי מחייב, לפחות במשפט הישראלי. תקנות האג נחשבות כמסמך המבטא את **המנהג** הבין-לאומי שהיה **קיים** בעת ניסוחו, (ועודנו קיים), דהיינו, את ההכרה וההתנהגות בפועל של האומות בנות התרבות בקשר למותר ולאסור על-פי דיני המלחמה. אמנת גינווה, לעומת זאת, נחשבת בעיקרה כמסמך המבטא **הסכם** של המדינות החתומות עליה לגבי נורמות **חדשות** ורצויות של התנהגות מותרת ואסורה. ההשלכה המעשית של הבחנה זו בין מנהג להסכם היא, על-פי הפסיקה העקבית של בית המשפט הגבוה לצדק בישראל, שתקנות האג מהוות נורמות משפטיות מחייבות כשלעצמן, בעוד שההוראות של אמנת גינווה אינן חלות במשפט הישראלי, מפני שלא אומצו על-ידי מעשה חקיקה של הכנסת.⁹ נוכח זאת, ראוי להתייחס בקצרה למושג של "האחריות הפאסיווית" של קהילה, אשר עלולה להצדיק את ענישתה הקולקטיבית בגלל מעשים בני ענישה של יחידים מחבריה על-פי תקנה 50 לתקנות האג.

2. תקנה 50 לתקנות האג, 1907

תקנה 50 קובעת, כאמור, איסור מסויג נגד ענישה כללית של אוכלוסיה בגין מעשים של יחידים, אלא אם ניתן לראות את חברי הקהילה כאחראים לכך "יחד ולחוד". השאלה היא, כמובן, באלו נסיבות ניתן לומר שהקהילה נושאת באחריות קולקטיבית לפעילות עוינת נגד השלטון הצבאי. התקנה אינה קובעת אמת-מידה מפורשת להוכחה של אחריות קולקטיבית, כך שהדבר נתון באופן מעשי לשיקול הדעת של המפקד הצבאי בטבח.

במלחמת העולם הראשונה נתנו הגרמנים פירוש רחב ביותר לחריג זה של האיסור נגד ענישה קולקטיבית, ועשו בו שימוש מופרז ביותר לפי דעת המלומדים. נביא אחדות מן הדוגמאות הבולטות. הגרמנים הטילו היטלים כספיים כבדים ביותר על ערים שונות בשטחים שכבשו ברוסיה, רומניה, צרפת ובעיקר בלגיה. בחלק מן המקרים באו ההיטלים כקנסות בגין עבירות של יחידים על צווים שהוציא הכוח הכובש. למשל, בנובמבר 1914 נדרשה העיר בריסל לשלם קנס של חמישה מיליון פרנקים בגלל אירוע שבו שוטר בלגי תקף לכאורה סוכן חשאי גרמני אשר ביקש לעצור אנשים מסוימים

בגלל מכירה אסורה של עיתונים הולנדיים. קנסות בגובה 20 ו-10 מיליון פרנקים הוטלו כנראה על הערים לובן ולייז, בעקבות יריות שנורו לכאורה לעבר חיילים גרמנים מדי אזרחים. בחודש יולי 1915 נקנסה בריסל שוב בקנס של חמישה מיליון פרנקים בעקבות "הפגנה פטרויטית" של תושבים ביום העצמאות הבלגי.¹⁰

במספר רב כנראה של מקרים הטילו הגרמנים קנסות בגלל מעשים של יחידים בלתי מזוהים אשר היו אחראים לניתוק קווי טלפון וטלגרף או לפגיעה בגשרים ובקווי תקשורת גרמניים.¹¹ כמו כן נקטו הגרמנים אמצעים מגבילים נגד אוכלוסיות שלמות, שכללו עוצר לילי ו"בידוד" או סגר של עיירות, בעקבות סירוב של תושבים בלגים להיענות לדרישת הגרמנים להתייצב לעבודה בשירותם.¹²

גם במלחמת העולם השנייה נקטו הגרמנים אמצעים שהיוו, בין היתר, הפרות גסות של האיסור נגד ענישה קולקטיבית הקבוע בתקנה 50 לתקנות האג. כדוגמה לכך מזכירים בכפרות את ההריסה של הכפר הציכי לידיצה וההוצאה להורג של רוב תושביו בשנת 1942. בנוסף הופעלה שוב השיטה המוכרת של הטלת קנסות מופרזים, כבמקרה של העיר פאריס אשר נקנסה בסכום של 20 מיליון פרנקים בעקבות החלפה של דגל צלב הקרס הגרמני בדגל הבריטי.¹³

תקנה 50 לתקנות האג הוזכרה גם בפסק הדין של בית הדין הצבאי בנירנברג בעניין הידוע כ"משפט בני הערובה", אשר דן בנסיבות בהן הוצאו להורג תושבים רבים מקרב האוכלוסיה האזרחית ביוון וביוגוסלביה בעקבות התקפות על כוחות צבא גרמניים בידי אנשים לא ידועים, ובפקודות צבאיות אשר ציוו על הוצאה להורג של 100 בני ערובה כתגמול על כל חייל גרמני שנהרג ועל 50 בני ערובה כתגמול על כל חייל גרמני שנפצע.¹⁴

הדעה שרווחה בקרב מלומדי המשפט הבין-לאומי גרסה כי הפרשנות, שנתנו הגרמנים לסמכות החריגה של ענישה קולקטיבית על-פי תקנה 50 לתקנות האג, חרגה מעל ומעבר לעקרונות הצדק הבסיסיים. אפילו בהתחשב בקשיים המעשיים, הקיימים תכופות ביזוהי ובאיתור של יחידים האחראים לעבירות ולפגיעות ברשויות השלטון הצבאי, הסמכות החריגה להטיל ענישה קולקטיבית אינה בלתי מוגבלת. בניסיון לגבש את גבולות הסמכות, נאמר כי אי אפשר לקבוע אחריות קולקטיבית של האוכלוסיה כאשר העבירה בוצעה מחוץ לתחומיה. גם כאשר העבירה בוצעה בתוך תחומיה, לא תהיה אחריות קולקטיבית, ולו גם פאסיווית, אם לא היתה לאוכלוסיה או לנציגיה הציבוריים כל ידיעה על כך או אפשרות לצפות או למנוע את המעשה.¹⁵ כמו כן לא די ביהס נפשי של תמיכה בדבר לאחר מעשה.¹⁶ ובכל מקרה, העונש חייב לעמוד במבחן של פרופורציה לחומרת העבירה שבוצעה.¹⁷

3. סעיף 33 לאמנת ג'נווה הרביעית, 1949

השימושים לרעה בסמכות הענישה הקולקטיבית, וההפרות החמורות של האיסור על כך במקרים בהם לא הוכחה כלל האחריות הקולקטיבית של הקהילה, הם שהביאו לניסוח חדש של הנורמה האוסרת ענישה קולקטיבית, בסעיף 33 לאמנת ג'נווה.¹⁸

סעיף זה פותח בקביעה חד-משמעית של העיקרון של אחריות אישית לעבירות, וממשיך להטיל איסור גורף נגד ענישה קולקטיבית בצורה כלשהי. בדברי ההסבר הרשמיים מצוין כי הסעיף אינו מתייחס לעונשים המוטלים מכוח דיני העונשין על-ידי בית-משפט

לאחר תום הליך משפטי הוגן. המשמעות היא שקבוצות או קהילות שלמות של אוכלוסיה אזרחית לא תיענשנה מכוח צווים מינהליים בגלל עבירות שבוצעו על-ידי יחידים, וענישת יחידים תהא מותרת רק לאחר שעמדו לדין במסגרת הליך משפטי הוגן, ונמצאו אחראים באופן אישי לביצוע העבירה.

4. הלכה למעשה

כפי שצינו, קיימת שאלה האם חלה בישראל תפיסה של אחריות קולקטיבית מוגבלת כחריג לאיסור הענישה הקולקטיבית, בהתאם לתקנה 50 לתקנות האג. אך מלבד זאת, גם על-פי האיסור ההומאניטרי הגורף של סעיף 33 לאמנת ג'נובה, קיים קושי כללי לקבוע אם הגבלה קולקטיבית נתונה מהווה ענישה, או שמא היא ננקטה למטרה אחרת תוך שימוש בסמכות חוקית של השלטון הצבאי. קושי זה נובע מכך, שגם כאשר הגבלה מוטלת על קבוצת אוכלוסיה מוגדרת בעקבות ביצועה של עבירה ביטחונית, הרי שלא תמיד יהיה ברור מה היה המניע של הרשות השלטונית בהטלת ההגבלה. לעתים רחוקות ביותר תהיה הצהרה חד-משמעית של מקבל ההחלטה כי האמצעי ננקט למטרת ענישה של האוכלוסיה.

הסמכות הכללית של השלטון הצבאי, אשר נקבעה בתקנה 43 לתקנות האג, היא להבטיח ולקיים את הסדר הציבורי והביטחון בתוך השטח המוחזק. סמכות זאת מסויגת על-ידי הגבלות מסוימות המפורטות במקומות אחרים. לרבות האיסור על ענישה קולקטיבית. לפיכך ניתן לומר, שכאשר הגבלה קולקטיבית מוטלת **כגמול** על ביצועה של עבירה ביטחונית, הרי זהו מקרה מובהק של ענישה. לעומת זאת, ייתכנו נסיבות בהן דרושה הגבלה קולקטיבית, במסגרת הסמכות הלגיטימית של השלטון הצבאי לפי תקנה 43 הנ"ל, לצורך **השלטת הסדר הציבורי** או **שמירה על הביטחון** של האוכלוסיה האזרחית או של זרועות השלטון הצבאי בשטח המוחזק. כמו כן, ייתכנו נסיבות בהן הרשות המוסמכת סבורה כי דרושה הגבלה קולקטיבית לצורך **מניעה** של ביצוע עתיד של עבירות ביטחוניות או הפרות סדר; או שהגבלות כאלה הינן יעילות כאמצעי **להרתעה** של עבריינים פוטנציאליים או של האוכלוסיה כולה מפני תמיכה בהם או הסרתם.

לדוגמא, ייתכן שעוצר יוטל כגמול או כענישה של אוכלוסיה מקומית בעקבות התפרעויות או עבירות ביטחוניות אחרות שביצעו בני המקום בתוך תחומו. אך העוצר עשוי גם לשמש כאמצעי להשלטת סדר במקום נתון שבו מתרחשות התפרעויות, או לאיתור יחידים החשודים בביצוע עבירות ביטחוניות לצורך מעצר. בדומה, ייתכנו נסיבות בהן יוטל עוצר לצורך מניעה של התפרעויות אפשריות, כפי שאמנם נעשה בעקבות רצח הפועלים בראשון לציון בסוף חודש מאי 1990. כמו כן, עשויה רשות מוסמכת לסבור כי הטלות חוזרות של עוצר לתקופות ממושכות במקומות המועדים לפרוענות תשמשנה לצורכי הרתעה מפני התפרעויות עתידיות, או ליצירת לחץ על התושבים במקום נתון לשם דיכוי התנגדות עממית נרחבת המאיימת על השליטה בשטח של השלטון הצבאי.

כל המטרות האלה נופלות לכאורה במסגרת הסמכות השלטונית הכללית להבטיח את הסדר הציבורי והביטחון בשטח המוחזק. עם זאת, מתוך נקודת מבט המדגישה את החובה לכבד ככל האפשר את זכויות האדם של האוכלוסיה הנשלטת, יש מקום לבחון את הלגיטימיות של המטרה הביטחונית הלכאורית לפי אמות מידה נוספות, ולהבחין בין "צורך ביטחוני" במובן הרחב ובמובן הצר.

במה דברים אמורים? **ראשית**, לא כל דבר המשרת אינטרסים של השלטון הצבאי מגיע כדי **צורך ביטחוני**. ניתן לדבר על צורך ביטחוני רק כאשר מתעורר איום העומד במבחן של **סכנה ממשית** קיימת, מיידית או קרובה, לאינטרס ביטחוני ככזה.¹⁹ **שנית**, לא כל דבר המשרת אינטרס ביטחוני במובן הרחב מגיע כדי **צורך** במובן הצר, ויש להיזהר מן הנטייה לטשטש את ההבחנה בין צורך לבין **נוחות** ביטחונית.²⁰ **שלישית**, יש לשים לב כי ה**יעילות** כשלעצמה של אמצעי זה או אחר בהשגת אינטרס ביטחוני, אפילו היא מוכחת, איננה מבחן לחוקיותו.²¹

נזכיר כי קיימת דעה לפיה גם הסמכות המוגבלת של ענישה קולקטיבית מכוח תקנה 50 לתקנות האג אינה מצדיקה שימוש באמצעים מגבילים למטרה ה"פסיכולוגית" של דיכוי התנגדות עממית לשלטון הצבאי.²² בנוסף, דברי ההסבר לסעיף 33 לאמנת ג'נובה מציינים מפורשות כי האיסור חל גם לגבי השימוש בעונשים קולקטיביים לשם דיכוי האוכלוסייה ומניעה של הפרות חוק ופעילות עויינת בעתיד (תוך הערה שניסיון העבר מלמד כי הדבר לא רק שאינו מועיל אלא שהוא מחזק את רוח ההתנגדות).²³

נדגים את האמור:

דוגמא א': הטלה של סגר עם עוצר לילי על מקום - שמשמעותו שלילת חופש תנועה בכניסה וביציאה וכן מעצר בית בשעות הלילה לגבי כל אחד מתושבי המקום - על מנת לאפשר מבצע של גביית מסים או חובות אחרים עבור שירותים ציבוריים (כגון, עבור אספקת מים וחשמל), ואפילו בתגובה לפעולת מרי אזרחי בצורה של סרבנות מסים קולקטיביות, אינה יכולה להיחשב כשימוש חוקי בסמכות המוגבלת של ענישה קולקטיבית מכוח תקנה 50 לתקנות האג. בנסיבות כאלה לא ניתן לומר כי קיימת **סכנה ביטחונית** כלשהי, למרות שיש בסרבנות הקולקטיביות כדי לסכל פעילות סדירה של רשויות השלטון האזרחיות בשטח המוחזק.²⁴

הספק בדבר החוקיות של השימוש באמצעי זה חזק עוד יותר ביחס לגבייה של חובות עבור שירותים ציבוריים, שאינם מסופקים באופן ישיר על-ידי רשויות שלטוניות. למשל, ברצועת עזה חברת מקורות מספקת מים, ואילו החשמל מסופק על-ידי חברה מקומית. כלומר, מדובר בחובות התושב כלפי חברות פרטיות, ולא ביחסיו עם זרועות השלטון*.

דוגמא ב': הטלה של עוצר לילי ממושך על כפר - שמשמעותו מעצר בית או שלילת חירות אישית לגבי כל אחד מתושבי המקום בשעות הלילה - כאמצעי מניעה נגד תקריות אפשריות של יידי אבנים על מכוניות של תושבים של יישוב יהודי סמוך, יכולה אולי לשרת את **נוחות** כוחות הביטחון במקום, אך אינה עולה בהכרח כדי **צורך** ביטחוני במובן הצר**.

דוגמא ג': הריסה של ביתו של אדם שהורשע בעבירה ביטחונית, ולו גם חמורה - שמשמעותו הפיכת **כל תושבי הבית** לחסרי קורת גג, הגם שהם אינם בהכרח נושאים באחריות אישית לעבירה, או אפילו באחריות פאסיווית מבחינת מתן חסות לפעילות

---

* ר' דיווח מביקור צוות **בצלם** במשרדי אונר"מ ברצועת עזה, נספח ד' לדו"ח זה, להלן.
** ר' דיווח מביקור צוות **בצלם** בכפר עאבוד, בנספח ב' לדו"ח זה, להלן. שימו לב עוד, שתושבי הכפר טענו כי כלל לא היה ברור שהאחראים למקרים של זריקות אבנים בעבר היו מבני המקום.

עויינת של בן המשפחה - כאמצעי להרתעה של עבריינים בכוח לאור התוצאה של ענישת קרוביהם, מעולם לא הוכחה למעשה מבחינת היעילות שלה. אבל אפילו תוכח, אין בכך כדי להצביע על חוקיות השימוש באמצעי ענישתי זה בטענה של צורך ביטחוני.

יתר על כן, גם כאשר קיים צורך ביטחוני במובן הצר, עדיין חייב האמצעי הננקט לשם השגתו לעמוד במבחנים מסוימים של חוקיות אם יש בכך כדי לפגוע באופן קולקטיבי בזכויות אדם בסיסיות. ראשית, האמצעי הננקט צריך לעמוד במבחן כלשהו של סבירות יחסית לסכנה המאיימת. תנאי זה מתייחס הן לבחינה האיכותית, דהיינו חומרת ההגבלה על זכויות האדם ביחס לחומרת המעשה האסור, והן לבחינה הכמותית, דהיינו משך תחולתה של ההגבלה, כאשר יש להסירה מייד עם עבור הסכנה שבגללה הוטלה מלכתחילה. כאן יש מקום להבחנה בין הגבלה קבועה להגבלה זמנית של זכויות האדם,²⁵ וראוי להזכיר בהקשר זה ששימוש מופרז או בלתי-סביר בסמכות מינהלית חוקית כשלעצמה עלול להפוך את תוצאת האמצעי לעונשית.²⁵ כלומר, במקרים קיצוניים הופך המימד הכמותי לאיכותי. שנית, בכפוף למגבלות של דחיפות הצורך בתגובה ביטחונית למעשים אסורים, צריך להיות הליך הוגן לבירור שאלת האחריות האישית, או לפחות האחריות הקולקטיבית הפאסיווית של התושבים הנפגעים.²⁶

נדגים זאת:

דוגמא א': ניתוק של אספקת מים וחשמל במסגרת של עוצר כולל על מקום נתון, המוטל בעקבות רצח של חשוד בשיתוף פעולה, אינו יכול להיחשב כמקדם כל אינטרס ביטחוני בתור שכזה, או כעומד במבחן כלשהו של סבירות יחסית איכותית מבחינת חומרת אמצעי הענישה.

דוגמא ב': משך הזמן של עוצר, המוטל בעקבות התפרעויות לשם השלטת הסדר הציבורי או מעצר החשודים בארגון ההתפרעויות, צריך לעמוד במבחן של סבירות יחסית כמותית, כלומר, שהעוצר יוסר עם החזרת השקט או מעצר החשודים.

דוגמא ג': בדומה, במקומות רבים בגדה המערבית וברצועת עזה הוקמו מחסומים בפתחים של רחובות המובילים לכבישים, על מנת למנוע יידוי אבנים או זריקת בקבוקי תבערה אל עבר כלי הרכב הנעים עליהם. ככל שמחסומים אלה נשארים במקומם באופן קבוע גם לאחר שוך התקריות, תוך הגבלת חופש התנועה של התושבים בכניסה ויציאה, נראה כי הם אינם עומדים באותו מבחן של סבירות יחסית כמותית*.

דוגמא ד': מדיניות של סירוב כולל לתת אישורי יציאה לחו"ל לתושבים של מקום נתון איננה יכולה להיות מוצדקת, שכן גם אם קיים צורך ביטחוני למנוע יציאתם של יחידים מבני המקום, מטבע הדברים תהיה בדרך כלל שהות מספקת כדי לספק הליך הוגן לבירור שאלת האחריות או המעורבות האישית של אותם תושבים המבקשים אישורי יציאה.

דוגמא ה': בדומה, כאשר מוצא צו להריסה של ביתו של אדם החשוד או המורשע בביצוע עבירה ביטחונית למטרת הרתעה, צריך להתקיים הליך הוגן לבירור שאלת האחריות הקולקטיבית הפאסיווית של בני משפחתו הנפגעים.

---

* ר' דיווח מביקור צוות בצלם ברצועת עזה, בנספחים לדו"ח זה, להלן, ביחס למחנה הפליטים שאטי.

נתונים - במבחן המציאות

1. עוצר כולל וסגר²⁷

הטלת עוצר היא החמורה מבין הפגיעות הקולקטיביות בחופש התנועה. בתקופת ההתקוממות נעשה שימוש נרחב באמצעי של עוצר כולל למטרות שונות: להשלת סדר ולהרגעת הרוחות לאחר התפרעויות; לצורך חיפוש אחר חשודים בפעילות עוינת או ארגון התפרעויות וביצוע מעצרים, או לאיתור כלי-נשק ואמצעי חבלה; למניעת התפרעויות בעת פיצוץ בתים של חשודים בביצוע פיגועים, ובעקבות אירועים חריגים, דוגמת ההתנקשות בחייו של אבו ג'יהאד בתוניסיה באפריל 1988, רצח שבעה פועלים תושבי השטחים בראשון-לציון במאי 1990, או אירועי הר-הבית באוקטובר 1990; וכן לקראת מועדים בעלי משמעות לאומית או דתית לפלסטינים, כגון יום האדמה וחג עיד-אל-פיטר.

בהקשר זה ראוי לציין שהשלטונות נוהגים להטיל סגר מלא על השטחים - המונע יציאה מהם לתוך שטח מדינת ישראל, וכן מעבר בין הגדה המערבית ורצועת עזה - בחגים הלאומיים-דתיים הישראליים, יום העצמאות ויום הכיפורים. כמו כן הוטל לאחרונה באוקטובר 1990 סגר כולל על השטחים בעקבות ריבוי מקרים של פגיעה בישראלים על-ידי תוקפים בנשק קר. סגר אינו חל על תושבי היישובים היהודיים בשטחים.

בנוסף נעשה שימוש בעוצר גם לשם מבצעים של גביית מסים ותשלומים אחרים עבור שירותים ציבוריים.

בשנים הראשונות של המימשל הצבאי הישראלי בשטחים, נראה שלרוב לא היה עוצר נמשך יותר מ-24 שעות. אך בשנים האחרונות, ובמיוחד בתקופת ההתקוממות, היו מקרים רבים בהם עוצר הוטל לתקופות ממושכות. כל מחנות הפליטים ברצועת עזה (למעלה מ-300,000 תושבים) היו נתונים בינואר 1988 במשך שבועיים תחת עוצר, אשר לווה בתלונות על מחסור במזון. העיירה קבאטיה (המונה, כפי הנראה, כ-17,000 תושבים) היתה תחת עוצר במשך למעלה מ-40 יום, לאחר רצח של חשוד בשיתוף פעולה בפברואר 1988. בסוף יולי שוב הוטל עוצר על העיירה, אשר נמשך הפעם 28 ימים. במאוס 1988 הוטל על קלקיליה עוצר שנמשך 27 ימים; ובאפריל 1988 ביום ה-33 לעוצר על ג'ילון, מנעו כוחות צה"ל כניסה של שיירת מזון אשר הגעתה לא תואמה מראש.²⁸

במקומות מסוימים, הנחשבים "בעייתיים" באופן מיוחד, מצביעים הנתונים שבידי **בצלם** על הטלת עוצר שוב ושוב באופן פרטני לתקופות קצרות או ארוכות יותר. למשל, העיירה קבאטיה, שהוזכרה כבר, היתה שרויה בעוצר ארבע פעמים בשנת 1989 לתקופות של בין 2 ל-14 ימים, ובסך הכול 28 ימי עוצר. בשנת 1990 הוטל עוצר 5 פעמים לתקופות של בין 2 ל-7 ימים, ובסך הכול 19 ימים. או, מחנה הפליטים דהיישה היה שרוי בעוצר שבע פעמים בשנת 1989 לתקופות של בין 2 ל-8 ימים, ובסך הכול 41 ימי עוצר.²⁹

לאחר רצח הפועלים תושבי רצועת עזה בראשון-לציון ביום 20.5.90 הוטל עוצר - אשר ראשי מערכת הביטחון הגדירו כעוצר "מנע" - על כל רצועת עזה ועל רוב חלקי הגדה המערבית. ברוב המקומות הוסר העוצר לאחר שבוע ימים. **בצלם** עקב אחר הפסקות

העוצר, לצורך הצטיידות במזון, בשלושה איזורים: רצועת עזה, נפת חברון ונפת שכם. מהנתונים שנאספו עלה כי הפסקות העוצר לא היו סדירות, וביישובים רבים הופסק העוצר רק פעם אחת במשך השבוע כולו, לשעתיים. בנפת חברון הופסק העוצר לעתים מזומנות יחסית. במקומות אחרים היתה הפסקה לשעתיים רק ביום החמישי לעוצר (מחנות הפליטים ג'באליה, שאטי, בוריגי ומריאזי ברצועת עזה, ובעיר שכם ומחנה הפליטים עין בית אילמא בנפת שכם) או ביום השישי (נוסייראת) או ביום השביעי (רפיח). בחיאן-יונס לא הופסק העוצר כלל. בשלושה מחנות פליטים באיזור שכם (בלאטה, עסכר הישן ועסכר החדש) הוטל עוצר באופן פרטני עוד לפני אירוע הרצח, ביום 18.5.90, והוא נמשך כעשרה ימים עם הפסקה פעם אחת בלבד לשעתיים, ביום השביעי לעוצר.

כאמור, נוהגים להטיל עוצר או סגר באופן כללי או פרטני במועדים הלאומיים הפלסטיניים, מחשש להתפרעויות. ביום האדמה, המתקיים בסוף חודש מארס מדי שנה והמציין את מחאתם של הערבים אזרחי ישראל נגד מדיניות הקרקעות של הממשלה, מטילים השלטונות סגר על השטחים על מנת למנוע מהתושבים להשתתף בעצרות או בכנסים שיתקיימו בתוך הקו הירוק. בשנתיים הראשונות להתקוממות הוטל עוצר כולל בחגים המוסלמיים עיד אל-פיטר ועיד אל-אדחא, במקומות בהם חששו להפרות סדר, דוגמת ג'באליה, רפיח ואל-בורייגי ברצועת עזה, והעיר שכם ומחנות הפליטים שבסביבתה בגדה המערבית. בשנת 1990 לא הוטל עוצר במקומות אלה בחגים. ביום הזיכרון לחללי סברא ושתילא, המתקיים ב-17 בספטמבר, מוטל שוב עוצר על כפרים ומחנות פליטים הנחשבים מועדים לפורענות, דוגמת העיירה קבאטיה שהיתה שרויה תחת עוצר למשך יומיים במועד זה בשנת 1990.

בתקופת ההתקוממות נעשה גם שימוש חדש בעוצר וסגר במסגרת מבצעים לגביית מסים ותשלומים אחרים עבור שירותים ציבוריים. לדוגמא, ביום 7.7.88 בשעות הבוקר נכנסו לעיירה בית-צאחור פקחים של מס הכנסה בליווי חיילים, ולקחו תעודות זהות מעשרות מתושבי המקום, למטרת אכיפת תשלומי מסים. כעבור מספר שעות התאספו רבים מתושבי העיירה ליד בית העיריה, וכ-250 אנשים הפקידו שם באופן הפגנתי את תעודות הזהות שלהם. לאחר מכן, בשעות אחר-הצהריים, נערכה במקום הפגנה, אשר פוזרה על-ידי כוחות צה"ל תוך ביצוע מעצרים של כ-15 אנשים. לאחר פיזור ההפגנה הוטל עוצר על העיירה וניתקו כל קווי הטלפון של תושבי המקום במשך תקופה של כ-11 ימים רצופים.²⁹

סרבנות המסים הקולקטיווית של תושבי בית-צאחור נמשכה, ובחודש ספטמבר 1989 הוחל במבצע אינטנסיבי לגביית החובות. בתוך כך הוטל סגר על העיירה במשך כ-40 ימים.²⁹

בזמן ביקור צוות **בצלם** בעזה בחודש אוגוסט 1990, נמסר מפי אנשים במשרדי אונרו"א שם, כי לאחרונה נעשה שימוש בסגר בימי שבת, על מנת לגבות חובות מסים, קנסות תעבורה, וחשבונות חשמל ומים. כוחות הצבא, נאמר, מכריזים על האיזור המיועד כשטח צבאי סגור, כך שלפקידי אונרו"א אין היתר כניסה.

לפי הערכה של אל-חאק, בשנה השניה של ההתקוממות (דצמבר 1988 - דצמבר 1989) הוטלו לא פחות מ-1,600 עוצרים, מהם 185 ממושכים (24 שעות ביממה, במשך לפחות 4 ימים). כ-1,000,000 אנשים, שהם 60% מהאוכלוסיה הכוללת בשטחים, היו נתונים

ימי עוצר ושביחה כללית במחנות הפליטים (בלבד) בגדה המערבית (נחוני אונר"א)

מ-9 בדצמבר 1987 עד-31 באוגוסט 1990

סריכ	אוגוסט 90	יולי 90	יוני 90	מאי 90	אפריל 90	מארס 90	פברואר 90	ינואר 90	דצמבר 89	נובמבר 89	אוקטובר 89	ספטמבר 89	אוגוסט 89	יולי 89	יוני 89	מאי 89	אפריל 89	מארס 89	פברואר 89	ינואר 89	דצמבר 88	נובמבר 88	אוקטובר 88	ספטמבר 88	אוגוסט 88	יולי 88	יוני 88	מאי 88	אפריל 88	מארס 88	פברואר 88	ינואר 88	דצמבר 87					
174	0	0	7	11	5	3	2	1	12	12	16	24	7	3	1	10	6	3	0	0	0	4	1	0	0	1	10	0	4	10	3	12	5	1	עכסר/שכס			
250	0	0	6	11	3	3	0	1	12	12	14	18	8	11	0	8	5	6	0	5	11	8	4	11	12	9	1	15	23	7	9	13	4	בלאטה/שכס				
61	0	0	1	5	0	0	0	4	0	6	6	2	5	0	19	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	4	1	1	0	1	3	פרעה/שכס			
173	0	0	6	8	3	6	0	1	12	12	7	18	2	3	2	8	4	8	5	0	7	1	7	0	6	10	2	4	16	2	8	5	ט	עין בית אילמא/שכס				
160	0	0	0	6	0	6	0	1	6	2	4	3	15	12	11	23	3	17	12	2	1	3	0	5	0	0	0	5	15	5	3	0	0	נור א-שמס/טול-כרם				
347	0	0	11	11	8	10	10	10	9	6	20	8	19	8	28	23	8	7	8	14	7	7	0	27	16	5	22	3	1	3	19	14	5	טול-כרם/טול-כרם				
104	0	0	1	4	5	24	28	31	31	30	31	16	21	7	3	11	3	10	3	0	5	2	0	0	3	7	11	0	4	4	0	0	0	בנין/רנין				
12	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	1	שועפאט/ם				
145	0	1	0	8	0	0	3	0	0	3	0	0	5	0	0	1	6	2	0	0	8	12	13	14	11	3	0	0	0	23	3	16	11	2	אל אמערי (דקדורה)/רמאללה			
21	0	0	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	9	0	0	דיר עמאר/רמאללה			
118	0	0	0	5	2	0	0	1	5	7	1	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	3	0	0	1	15	0	2	23	17	21	12	0	גילאזון/רמאללה			
107	0	0	0	13	6	24	28	31	31	30	31	17	0	3	12	10	4	0	0	9	4	1	1	0	9	6	7	13	7	1	0	0	1	0	1	דהישה/בית לחם		
220	71	0	0	4	0	0	3	1	12	14	1	2	0	0	0	0	5	0	0	0	0	1	0	8	6	0	0	2	6	0	0	6	0	0	0	קלנדיה/רמאללה		
78	1	0	0	4	0	1	0	4	9	4	11	3	1	2	3	6	3	2	0	0	2	1	0	0	0	8	0	1	4	0	7	1	0	1	0	0	עאידה/בית לחם	
10	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	7	1	0	0	0	0	0	פואר/חברון		
45	0	0	0	4	0	1	0	2	3	0	0	2	1	0	0	2	3	0	0	2	2	3	12	0	0	0	0	0	0	6	0	1	0	0	0	0	אל עזה/חברון	
41	0	0	1	3	6	1	6	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	6	8	3	2	0	0	0	0	אל ערוב/חברון	
25	11	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	עין סולטאן/יריחו
37	0	2	0	1	0	7	1	0	4	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	2	2	4	5	0	0	0	4	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	עקבת גאבר/יריחו
1965	1	3	34	06	39	42	25	28	85	78	80	82	86	49	82	105	50	56	30	34	53	56	44	65	65	74	47	53	152	60	113	71	17	סריכ				
483	4	39	30	23	13	56	62	62	60	62	33	33	6	4	5	10	7	6	6	6	8	9	5	4	3	9	5	7	7	5	6	6	8	ימי שביחה כללית				
189	5	3	6	8	6	5	4	4	4	4	8	6	4	5	10	7	6	6	6	8	9	5	4	3	9	5	7	7	5	6	6	8						

הערה: הטבלה מבחינה בין עוצר לילי לעוצר מלא. עוצר לילי מסומן באות מודגשת.

ימי עוצר ושבתיה כללית ברצועת עזה (נתוני אונר'א)

מ-9 בדצמבר 1987 עד-31 בספטמבר 1990

סדר כ	ספטמבר 80	אוגוסט 80	יולי 80	יוני 80	מאי 80	אפריל 80	מרס 80	פברואר 80	ינואר 80	דצמבר 88	נובמבר 88	אוקטובר 88	ספטמבר 88	אוגוסט 88	יולי 88	יוני 88	מאי 88	אפריל 88	מרס 88	פברואר 88	ינואר 88	דצמבר 88	נובמבר 88	אוקטובר 88	ספטמבר 88	אוגוסט 88	יולי 88	יוני 88	מאי 88	אפריל 88	מרס 88	פברואר 88	ינואר 88	דצמבר 87	
257	5	0	1	1	0	9	7	4	0	3	1	1	0	4	5	10	14	21	13	7	6	14	15	11	6	14	14	9	15	11	5	3	17	11	נבאליה
258	0	0	0	1	0	12	6	3	1	5	4	3	1	4	1	7	13	10	17	7	14	17	13	11	10	17	10	6	14	15	14	11	0	מחנה החוף	
86	0	0	0	1	0	9	3	3	0	3	0	0	0	0	7	9	5	13	2	0	7	10	3	2	6	0	0	0	0	3	0	0	0	עזה/שגיעיה	
153	0	0	0	1	0	10	7	5	1	5	1	2	0	1	0	7	15	15	13	8	9	7	12	12	3	11	1	2	0	5	0	0	0	עזה/שיח-רדואן	
230	14	0	1	1	0	9	4	3	1	4	2	6	0	3	3	13	16	20	10	0	3	8	12	7	8	23	3	15	1	4	14	5	17	0	ברויג'
212	4	0	0	1	0	8	4	3	1	3	2	0	2	0	6	12	19	19	6	3	12	9	18	14	8	12	6	4	3	9	4	3	17	0	נוסיראת
124	2	0	0	1	0	7	3	4	0	3	2	1	0	1	4	8	18	18	6	1	6	6	11	1	0	3	0	2	0	3	4	0	9	0	מעאזי
165	4	0	0	1	0	10	3	3	0	3	2	1	4	2	2	7	13	11	7	0	20	18	15	8	0	7	0	0	0	4	4	3	13	0	דיר אל בלח
179	0	0	0	1	0	9	9	3	0	3	1	0	2	6	9	8	12	8	12	8	3	7	15	5	5	4	1	3	1	8	18	1	17	0	ח'אן-יונס
186	6	7	0	2	0	8	6	7	7	6	2	0	1	15	9	13	9	13	16	13	12	8	12	2	1	3	0	1	0	1	6	0	0	0	רפח
110	0	0	0	2	0	11	3	4	0	3	1	0	0	0	1	7	12	2	9	7	1	10	0	0	1	3	0	0	1	3	4	0	0	0	בית-חאנון
85	6	0	0	1	0	7	3	3	1	3	0	2	0	2	3	8	0	16	12	2	1	8	13	1	0	3	1	1	5	9	5	0	0	0	אחרים
116	6	0	0	1	0	7	3	3	1	3	0	2	0	2	3	8	0	16	12	2	1	8	13	1	0	3	1	1	5	9	5	0	0	0	סה"כ
252	41	7	2	14	0	110	58	45	12	44	17	17	10	38	43	107	150	158	134	58	87	119	146	75	44	106	36	43	37	66	87	29	101	11	ימי שבתיה
154																																			
199	5	5	4	0	8	5	6	6	4	6	8	5	4	4	7	7	7	10	11	6	6	11	10	8	4	11	6	8	8	2	4	5	1	1	

הערה: הטבלה מבחינה בין עוצר חלקי (כאשר רק חלק מהאזור האמור נמצא תחת עוצר) לעוצר מלא. עוצר חלקי מסומן באות מודגשת.

לעוצר ממושך בזמן זה או אחר במשך שנה זו. יחד עם זה, בהשוואה לשנה הקודמת היתה ירידה משמעותית במספר המקומות שבהם הוטל עוצר במשך למעלה מ-20 יום רצופים. בשנה הראשונה להתקוממות הוטל עוצר שנמשך בין 20 ל-24 ימים בשבעה מקומות, בין 25-30 יום בארבעה מקומות, ו-40 יום במקום אחד. בשנה השניה להתקוממות העוצר הארוך ביותר נמשך 22 ימים, ורק במקרה אחד נוסף נרשם עוצר שנמשך 20 יום. כמו כן, היה הבדל בין השנה הראשונה לשניה של ההתקוממות ביחס לכמות הזמן שמקומות מועדים לפורענות היו נתונים בעוצר. בשנה הראשונה, לפי ההערכה של אל-חאק, היו ארבעה מקומות שרויים בעוצר יותר מ-50% של הזמן, לעומת מקום אחד בלבד בשנה השניה. המדובר בשכונת שאבורה במחנה הפליטים רפיח (אוכלוסיה של כ-25,000 נפשות) שהיה שרוי שוב ושוב תחת עוצר של שלושה שבועות.³⁰

להלן מובאים גרפים על ימי עוצר שנעשו על-פי נתוני אונרו"א ביחס למחנות הפליטים בלבד ברצועת עזה ובגדה המערבית.

כל הנתונים שהבאנו כאן יוצרים את הרושם שהשימוש הנרחב והתכוף באמצעי העוצר נעשה בחריגה מופרזת מן הצרכים האופרטיוויים הלגיטימיים של רשויות השלטון, ומגיע משום כך לעתים קרובות כדי ענישה קולקטיבית של האוכלוסיה הנוגעת בדבר.

השפעות העוצר

העוצר מהווה פגיעה בסיסית בחירות האישית של תושבים שרויים בעוצר, אשר אינם רשאים לצאת את בתיהם. לעתים לוותה הטלת עוצר אף באמצעים החריגים של ניתוק קווי טלפון ואספקת חשמל ומים, כמו, למשל, במקרה של העוצר שהוטל על הכפר קבאטיה למשך 40 יום בחודשים פברואר-מארס 1988. אך מלבד זאת, יש לעוצר השלכות כלליות נוספות מבחינת חיי היום-יום של התושבים.

אחת הבעיות הכאובות בהטלות העוצר התכופות בשטחים היא בעיית ההצטיידות במזון, מים ותרופות. צה"ל נוהג להפסיק מדי פעם את העוצר לשעות אחדות ולאפשר לתושבים להצטייד במזון, מים ותרופות. אלא שתכיפות הפסקות העוצר משתנה ממקום למקום. תושבי השטחים למדו להחזיק בבתיהם כמויות מזון שאמורות להספיק לימי עוצר אחדים, אך מטבע הדברים אין הם יכולים לאחסן כמויות גדולות של פירות, ירקות ומוצרי חלב טריים, שהם בעלי חשיבות רבה במיוחד לתזונתם של ילדים, נשים הרות וחולים.

ראוי לציין כי תצרוכת המים והמזון עולה בזמן עוצר באופן טבעי, כיוון שאנשים אינם יוצאים לעבודה ולבתי-הספר ולכן אוכלים בבית. גם הצאן, שבדרך כלל ניזון ממרעה, נמצא בימי העוצר בחצרות הבתים וצורך הרבה מים מהאספקה הביתית. בכפרים לא מעטים אין מים זורמים בבתים והתושבים מקבלים את אספקת המים ממיכליות המגיעות מדי יום, אך המיכליות אינן יכולות לבוא בזמן עוצר.

לכך מתוספת תחושת אי הוודאות. כל עוד העוצר מוסר אחת ליום-יומיים התושבים מצליחים "להסתדר". אך כאשר העוצר נמשך חמישה-שישה ימים ויותר, מתעוררת דאגה שמא המזון בבית לא יספיק וקשה לתכנן את חלוקתו מבלי לדעת לכמה ימים יצטרך להספיק.

לדוגמא, בכפר עוורתה שבנפת שכם הוטל עוצר לאחר תקרית יידי אבנים וחסיתת כביש הכניסה לכפר בעקבות הרצח בראשון-לציון ביום 20.5.90. כאמור, אירוע זה הביא להטלה של עוצר כולל על היישובים הפלסטיניים בשטחים המוחזקים אשר הוסר ברוב המקומות לאחר שבוע ימים. בעוורתה הוסר העוצר רק לאחר 15 ימים, ביום 5.6.90, והוא הופסק פעם אחת בלבד למשך שעתיים לאחר שבעה ימים.

אמצעי הקיום והמחיה בכפר הם בסיסיים ביותר. כלכלת המקום מבוססת על חקלאות של גידולים עונתיים לצריכה עצמית בלבד. גם אילו ידעו התושבים מלכתחילה מה יהיה משך העוצר, לא היו בידיהם האמצעים לדאוג לצורכי הקיום הבסיסיים. כך סיפרו אנשי הכפר לצוות **בצלם** שביקר במקום, כי כאשר הופסק העוצר לצורך הצטיידות במזון, גילו שהרבה מן המצרכים בחנויות התקלקלו או נרקבו, למעט מזון משומר שערכו התזונתי איננו רב.

בנוסף, סבלו התושבים ממחסור במים ומבעיות סניטציה. אין תשתית מים ורשת ביוב בכפר. לחלק מן התושבים בורות מים בחצרות בתיהם, והאחרים מביאים מים בגדיקנים ממעיין הממוקם מזרחית לכפר, במרחק של כקילומטר ממרכזו. בהיעדר רשת ביוב, משתמשים התושבים בבורות שופכין פרטיים, המרוקנים מדי כמה חודשים באמצעות קבלן משכם המספק משאית עם משאבה מתאימה.

בתקופת העוצר, לפי עדויות התושבים, לא ניתן להם לצאת מבתיהם כדי להביא מים מן המעיין. הפתרון שלהם היה להעביר מים מבורות של שכנים, מעל גדרות הבתים. מים אלה שימשו לצרכים חיוניים של שתיה, רחצה וכביסה. כמו כן נתקלו חלק מהתושבים בבעיות ביוב, כאשר בורות השופכין התמלאו ולא היתה אפשרות לרוקן אותם*

טיפול רפואי

בנוסף לבעיות באספקת מזון, העוצר יוצר קשיים בקבלה של טיפול רפואי דחוף ואפילו שגרת, וכן באספקה של תרופות לחולים, דבר המשפיע בעיקר על אוכלוסיית הקשישים. לדוגמא, בכפר עוורתה סיפרו תושבים לצוות **בצלם** כי לאחר הסרת העוצר גילו שאשה קשישה נפטרה, לאחר ששכנותיה ובנותיה לא יכלו להגיע לביתה כדי לטפל בה. בתצהיר שנתנה תושבת הכפר, סיפרה כי שני הוריה הקשישים נמצאים בהשגחה רפואית וזקוקים לתרופות באופן קבוע. בזמן העוצר אזלו התרופות, אך לא נתאפשר לה לנסוע לבית-מרקחת בשכם כדי להביא מלאי חדש. לבסוף סופקו התרופות על-ידי נציגים של ארגון הצלב האדום אשר ביקרו בכפר.**

דוגמא אחרת היא הכפר בלעא שבנפת טול-כרם (אוכלוסיה של כ-6,000 תושבים). בכפר זה הוטל סגר לקראת יום פתי"ח, ביום 1.1.90, למשך שמונה ימים. דרך הכניסה לכפר נחסמה לתנועת כלי-רכב במחסומי סלעים ורגבי עפר גבוהים אשר הוקמו על-ידי דחפורים החל מהכניסה לכפר וכל כמה קילומטרים בהמשך. הכניסה לכפר היא בעליה

---

* ר' דיווח מביקור צוות **בצלם** בכפר עוורתה והתצהירים שנגבו במהלך ביקור זה, בנספח אי לדו"ח זה, להלן.

** ר' בנספח אי לדו"ח זה, להלן.

תלולה, הנמשכת מספר קילומטרים, והליכה רגלית לאדם בריא מהכביש הראשי יכולה לקחת כשעה וחצי עד שעתיים.

לצוות שביקר במקום, ביום 11.1.90, נמסרו עדויות של תושבים קשישים שנמנעה מהם אפשרות סבירה לכניסה ויציאה מן הכפר לצורך קבלת טיפול רפואי. (1) קשיש בן 80, חולה סרטן, נאלץ ללכת ברגל מן הכניסה לכפר ועד לכביש הראשי, וכן בדרך חזרה, על-מנת להגיע לבית-חולים בטול-כרם לשם קבלת עירווי של מנת דם. למחרת, הוא התמוטט לאחר הליכה במשך כשעה, בדרכו לבית-חולים בשכם לשם קבלת טיפול של זריקות. (2) קשישה בת 60, חולת כליות, שהתה בבית-חולים בשכם לצורך דיאליזה. נהג האמבולנס שהחזיר אותה לכפר השאיר אותה ליד המחסום לכניסה, שם היא נשארה משום שלא יכלה ללכת בכוחות עצמה עד לביתה. לבסוף, תושב המקום שעבר שם הזעיק עזרה, ובכוחות משותפים גררו את האישה עד לביתה בכפר.*

פניית **בצלם** לקבל את תגובת שר הביטחון לעדויות אלה נענתה במכתב מיום 8.4.90, אשר ציין, בין השאר:

הכפר בלעא הוכרז כשטח צבאי סגור במשך תקופה של שמונה ימים מה-11.90. וזאת מטעמי ביטחון ולאחר שהדבר היה נחוץ כדי למנוע אירועים של הפרת סדר והפרת הסדר הציבורי. בד בבד עם הכרזת השטח הסגור דאגו רשויות המינהל האזרחי לאפשר הכנסת מזון ותרופות באופן שוטף ורצוף [...] יחד עם זאת, אין ספק כי במצבים כגון אלה, [...] ישנם אנשים אשר נפגעים מכך [...] יש לציין כי לא נמנעה יציאתם של אנשים לצורך טיפול רפואי. יש להצטער על כך שלא נעשתה פניה למינהל האזרחי על מנת להסדיר, בצורה שתגרום פחות סבל לאותם אנשים, את מתן הטיפול הרפואי.

מגיעה כלכלית

העוצר גורם לפגיעה כלכלית בתושבים, שעובדים כסוחרים או במקצועות חופשיים בתוך איזור השטחים, ובעיקר באלה המתפרנסים מחקלאות מקומית, אשר אינם יכולים לצאת מבתיהם כדי לעבד את שדותיהם ועלולים לאבד משום כך יכול שלם של גידול עונתי.³¹

דוגמא לכך היא במקרה הנזכר, בו הוטל על הכפר עוורתה עוצר בסוף חודש מאי 1990. תקופת העוצר חפפה את זמן הקציר של החיטה, כ-3,000 דונם, לפי עדות התושבים. מאחר שנמנע מן התושבים לקצור את היבול במועד, הוא התייבש בשמש, וכשליש מן היבול אבד בזמן שאספו אותו לאחר הסרת העוצר, כאשר הוא התפזר ברוח. אחד התושבים נתן תצהיר על-כך שיכול של 3 דונמים של עדשים הושמד כתוצאה מהתייבשות והתפזרות על האדמה בזמן המיועד לאסוף.

מיד עם תום קציר החיטה, היו החקלאים אמורים לזרוע גידולים חדשים, כגון שומשום, תירס ועגבניות. האיחור בזריעה, שגרם העוצר, השפיע כנראה על גודל היבול, בגלל התייבשות האדמה בחום של ימי תחילת הקיץ. בזמן ביקור צוות **בצלם** בכפר, ב-8.7.90, טענו התושבים שקיים הבדל ניכר בין גידולי התירס שלהם לעומת הגידולים

* ר' נספח ה' לדו"ח זה, להלן.

של הכפרים השכנים, שלא היו נתונים בעוצר הממושך. אחד התושבים הצהיר על נזק שנגרם ללול התרנגולות שהוא מחזיק בחצר האחורית של חנות המכולת שלו. בזמן העוצר הוא לא הצליח להגיע מביתו כדי להאכיל ולהשקות את התרנגולות ולאחר הסרת העוצר גילה שכולן, 49 במספר, מתו.*

בנוסף לכל אלה, הלימודים בבתי-ספר מושבתים תחת עוצר. לכך היתה השפעה בעיקר ברצועת עזה, שם - להבדיל מן הגדה המערבית - היו בתי הספר פתוחים באופן רשמי במשך רוב הזמן מאז תחילת ההתקוממות. כמו כן, העוצר פוגע בהליכים המתנהלים בבתי-המשפט הצבאיים בתוך השטחים. בתי-משפט אלה מקיימים דיונים גם בימי עוצר, ולמרות שבדרך כלל מקבלים עורכי-הדין אישורים להגיע לבתי-המשפט, לא כך הדבר לגבי עדי הגנה או קרובי הנאשמים.

2. עוצר לילי

בנוסף לשימוש באמצעי של עוצר כולל, נוהגות רשויות הצבא להטיל עוצר לילי על מקומות שונים לתקופות נמשכות יותר או פחות.

לדוגמא, הכפר עאבוד, בנפת רמאללה, משתרע לאורך כביש המשמש כמה כפרים ערביים ויישובים יהודיים. ביום 21.5.90, למחרת רצח הפועלים בראשון-לציון, הוטל עוצר כולל על הכפר, אשר הוסר לאחר ארבעה ימים. לאחר מכן, הוטל עוצר לילי במשך 31 לילות רצופים. הוא הוכרז מדי לילה בלילה, בדרך כלל בסביבות השעה שמונה, אך לעתים גם בשעה שש, והוסר למחרת בסביבות השעה שש בבוקר. לפעמים הכריזו החיילים על שעת הסיום מלכתחילה, ולפעמים הכריזו על סיום העוצר רק בעת הסרתו בשעות הבוקר.

המשמעות של העוצר הלילי היא גזירה של מעצר בית לכל תושבי הכפר, כאשר הם אינם יודעים על כך מראש. בזמן העוצר אין התושבים יכולים לטייל בכפר כדי לנשום אוויר צח לאחר יום העבודה, ואין הם יכולים לקיים פעילות חברתית רגילה, או לבקר אצל שכנים וקרובים. תושבים העובדים מחוץ לכפר, ובעיקר בעבודות לילה, כגון במאפיות, מתקשים לצאת לעבודתם ולחזור ממנה.**

בחודש מארס 1990 הוגשה עתירה לבג"צ בעניין עוצר לילי ממושך שהוטל ברצועת עזה, בעיר גינין ובמחנה הפליטים דהיישה שבגדה המערבית. העוצר ברצועת עזה הוטל לפי הוראה קבועה, החל מחודש מאי 1988 (כלומר, במשך למעלה מ-22 חודשים עד להגשת העתירה), בין השעה 20:00 בלילה והשעה 04:00 בבוקר למחרת. על העיר גינין הוטל העוצר מאמצע חודש אוגוסט 1989 (כלומר, במשך למעלה משבעה חודשים), כשמדי יום בסביבות השעה 16:30 הכריזו כוחות הצבא על תחילת העוצר באמצעות כלי רכב צבאיים שעברו ברחובות העיר. בבוקר למחרת, בסביבות השעה 04:30 הוסר העוצר, וזאת שוב לפי הכרזה של כוחות הצבא במקום. העוצר על מחנה הפליטים דהיישה הוכרז אף הוא מדי יום ובצורה דומה מאמצע חודש ספטמבר 1989 (כלומר, למעלה משישה חודשים) מסביבות השעה 17:00 עד 05:00 למחרת.

* ר' דיווח מביקור צוות בצלם בכפר עוורתה ותצהירים שנגבו במהלך ביקור זה, בנספח א' לדו"ח זה, להלן.

** ר' דיווח מביקור צוות בצלם בכפר עאבוד, נספח ד' לדו"ח זה.

העתירה ציינה כי העוצר הלילי הקבוע הכביד על חייהם של כ-600,000 תושבים בין השאר באופנים האלה: הוא היווה מעין כליאה של התושבים בתוך בתיהם, דבר השולל את זכותם לחופש תנועה והגורם נזק נפשי של מתח, חרדה ותחושת השפלה, וכן נזק חומרי לאלה העובדים מחוץ למקומות מגוריהם בגלל קשיים ביציאה לעבודה וחזרה ממנה; הוא שיבש את מירקם החיים הרגילים של התושבים, כשהוא מגביל ביקורים משפחתיים ומפגשים חברתיים; הוא סירבל לעתים את האפשרות לקבל טיפול רפואי דחוף, וכן גרם לחיכוכים רבים בין התושבים לבין חיילי צה"ל, במיוחד במקרים של עובדים שלא הספיקו להגיע לבתיהם לפני תחילת העוצר.

3. סגירת מוסדות חינוך³²

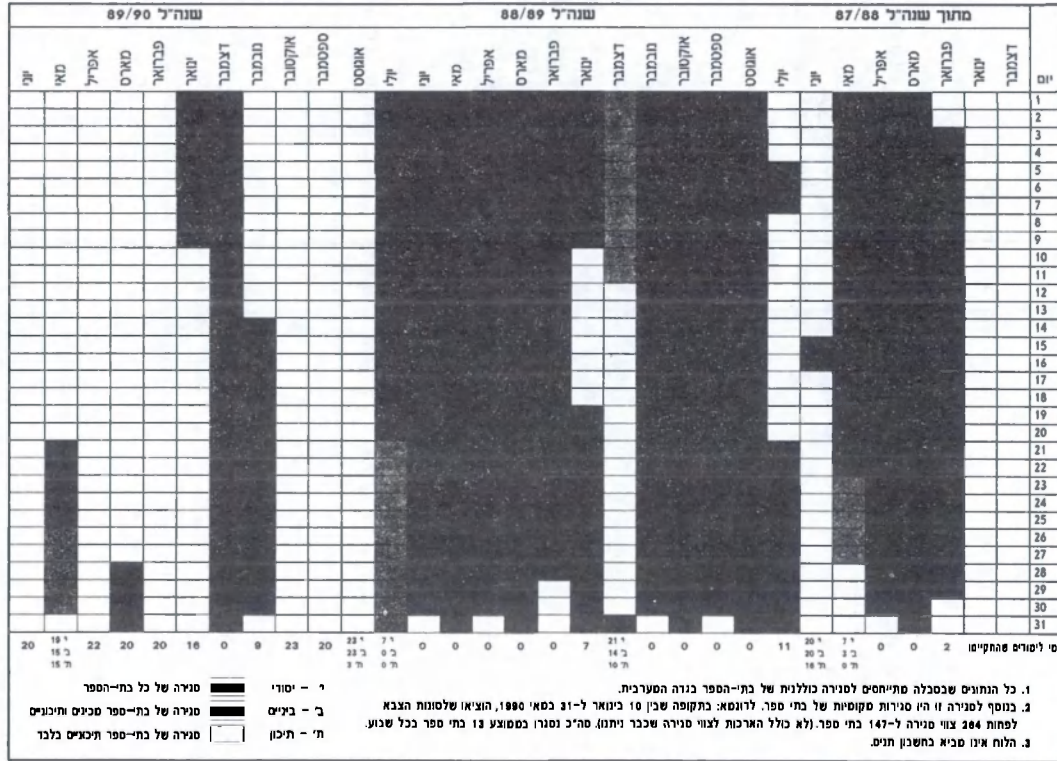
בתי-הספר והמוסדות להשכלה גבוהה בשטחים היו סגורים פעמים רבות ולתקופות ממושכות בשלוש השנים של ההתקוממות. בנוסף לימים של שביתות כלליות המוכרות על-ידי אירגונים פלסטיניים והמשתקות גם את מערכת החינוך למשך מספר ימים מדי חודש, ובנוסף לסגירה של בתי-ספר תחת עוצר, רשויות הביטחון הוציאו מפעם לפעם צווי סגירה למוסדות החינוך בשטחים, בין באופן כללי ובין באופן ייחודי למוסדות ספציפיים שבהם היו התנגשויות עם כוחות הביטחון. צווי הסגירה הכלליים התייחסו למוסדות החינוך הגבוה, ולבתי-הספר בגדה המערבית (אך לא ברצועת עזה).

מסוף חודש פברואר 1988 ועד חודש מארס 1990 היו כל האוניברסיטאות והמכללות בשטחים סגורות. עד לחודשי קיץ 1990 נפתחו בהדרגה כל המכללות. לעומת זאת, רוב האוניברסיטאות נשארו סגורות, אם כי הממשל הודיע על כוונתו לפתוח גם אותן בהדרגה, ואף אישר את פתיחתן מחדש של אוניברסיטת אל-קודס ואוניברסיטת בית-לחם.

בחודש פברואר 1988 הוצאו גם צווי סגירה לכל בתי-הספר וגני הילדים בגדה המערבית. 1,174 מוסדות חינוך ובהם 303,000 תלמידים, הושבתו מלימודיהם. בהמשך הוסרו צווי הסגירה הכלליים והופעלו צוים איזוריים או צוים ספציפיים. כתוצאה מכך, בשנת הלימודים 1987-1988 פעלו בתי-הספר בגדה המערבית כ-147 ימים מתוך 210 ימים מתוכננים. שנת הלימודים 1988-1989 נפתחה רק בדצמבר 1988, לאחר שישה חודשים רצופים של סגירה כללית. עד סוף שנת לימודים זו התקיימו בסך הכול 35 ימי לימוד בבתי-ספר יסודיים, 26 ימי לימוד בבתי-ספר מכינים, ו-20 ימי לימוד בבתי-ספר על-יסודיים. שנת הלימודים השלישית 1989-1990 נפתחה רק ב-10 בינואר 1990, והיא הסתיימה כמתוכנן בשבוע הראשון של חודש יולי. במערכת כולה התקיימו כ-140 ימי לימוד מתוך 210 המתוכננים. אולם בתי-ספר ספציפיים רבים הושבתו לתקופות ארוכות יותר. לדוגמא, בחמשות בתי-הספר במחנה הפליטים בטול-כרם התקיימו רק 41 ימי לימוד בשנה זו.

ברצועת עזה לא הופעלה מדיניות של סגירת כל מערכת בתי-הספר, אך צווי סגירה ייחודיים הביאו לסגירות ממושכות של בתי-ספר שהיו בהם או בסביבתם התנגשויות עם כוחות הביטחון. נתונים לגבי מערכת החינוך של אונרווי"א (בתי-ספר יסודיים ומכינים, דהיינו, כיתות א'-ט', ובהם כ-95,600 תלמידים) הראו, למשל, שבארבעת החודשים הראשונים של ההתקוממות היו בתי-הספר פתוחים רק ב-22% מהימים המתוכננים. נתונים אלה כוללים סגירות בגלל שביתות כלליות או עוצר.

נתונים על סגירת בתי-ספר בגדה המערבית מאז תחילת האינתיפאדה

צווי הסגירה הכלליים בגדה המערבית, אשר פגעו בצורה קשה ביותר בשלוש שנות לימוד של אוכלוסיית התלמידים, הוצאו בנימוק הרשמי של שיקולים ביטחוניים, לצורך מניעת התנגשויות עם כוחות צה"ל, הרגעת הרוחות והבטחת ביטחון התושבים. העובדה שברצועת עזה לא ננקטה מדיניות זו מעוררת ספק ביחס לנימוק כאילו קיום מערכת הלימודים כסדרה היה מגביר תופעות של התפרעויות. יתרה מזאת, מחקר, אשר השווה את מספר האירועים בזמנים בהם היו בתי-הספר סגורים לעומת זמנים בהם הם היו פתוחים, הגיע למסקנה כי "לסגירת בתי-הספר ולפתחתם לא היו השפעות חד-משמעיות".³³

במסגרת החובה הכללית של השלטון הצבאי לקיים חיים סדירים בשטחים המוחזקים על-ידי, חלה גם חובה לקיים את מערכת החינוך באופן סדיר. תחיקת הביטחון הישראלית אמנם מעניקה סמכות למפקד הצבאי לסגור כל מקום, אם הוא סבור כי הדבר דרוש לשם קיום הסדר הציבורי.³⁴ עם זאת, ככל שתקופת הסגירה ארוכה יותר, כך היא מעידה על אופיה העונשי של הסגירה.

המימד העונשי של סגירת מוסדות החינוך בגדה המערבית בא לידי ביטוי נוסף בכך שהמימשל הצבאי אסר גם את קיומן של מסגרות הוראה אלטרנטיביות. בחודשים הראשונים של הסגירה, בין מארס למאי 1988, התקיימה "הוראה עממית" בכנסיות, במסגדים, בבתים ובחצרות בתים על-ידי קרובי משפחה, שכנים ומורים. גם האוניברסיטאות והמכללות ניסו לקיים כיתות לימוד מחוץ לקמפוסים, בבתים ובמשרדים. אלא שניסיונות אלה נתקלו באיסור מוחלט. כוחות הביטחון עצרו מספר מורים ותלמידים במקומות בהם התקיימו לימודים אלטרנטיביים. מנהלים נקראו אל המינהל האזרחי, שם נמסר להם האיסור בעל-פה, בנימוק שפעילויות אלה מאפשרות התקהלויות שעלולות להוות מוקד להפרות סדר. גם ניסיון של אונרו"א להכין חומר הוראה ללימוד עצמי הופסק על-ידי השלטונות. בחודש אוגוסט 1988 הוצא צו רשמי אשר קבע איסור על מעורבות בפעולות חינוך כעבירה הנושאת עונש מירבי של 10 שנות מאסר. עם זאת, מאז חודש מארס 1989, המימשל אינו מפריע למסגרות לימודים בלתי-פורמאליות שמקיימות האוניברסיטאות.

4. הגבלות על יציאה לחו"ל³⁵

סמוך לתפיסת השטחים בידי כוחות צה"ל, בשנת 1967, הוכרז כל האיזור כשטח סגור, ומאוחר יותר נקבעה הסמכות לתת אישורי כניסה ויציאה בסעיף 90(ג) לצו בדבר הוראות ביטחון (מס' 378), תשי"ל-1970. להלכה, אם-כן, אין כניסה לאיזור ויציאה ממנו אלא לבעלי היתרים אישיים, אולם בפועל הנהיגו הרשויות הישראליות מדיניות של "גשרים פתוחים". לפי נתונים של רשויות השלטון, אשר הובאו בתצהיר שהוגש בבג"צ 600/89, בשנת 1988 יצאו מן האיזור 199,716 תושבים, ובשמונת החודשים הראשונים של 1989 יצאו 124,747 תושבים. עם זאת, הוטלו מדי פעם הגבלות קולקטיביות על יציאתן של קבוצות אוכלוסייה מסוימות.

מאז שנת 1976 קיימת, כפי הנראה, הגבלה קולקטיבית גורפת על יציאה לחו"ל של גברים בני 16-25 שנים לתקופה הקצרה מחצי שנה.³⁵ מאז חודש אפריל 1988 קיימת הגבלה דומה על יציאה לירדן של גברים תושבי ירושלים המזרחית בני 16-35 שנים, לתקופה הקצרה מתשעה חודשים. שאילתא, שהוגשה לשר הביטחון בעניין זה על-ידי

ח"ב עמיר פרץ ביום 24.7.90, לא זכתה לתשובה עד למועד הבאתו לדפוס של דו"ח זה. בתקופת ההתקוממות החליטו הרשויות המוסמכות במקרים רבים לאסור באופן כולל את היציאה לחו"ל של תושבים מכפרים מסוימים בגדה המערבית. במקרים אחדים, תושב הכפר שפנה לקבל היתר יציאה היה נתקל בדחייה על הסף של בקשתו, בלי שהיא נדונה לגופו של עניין, רק בשל היותו תושב אותו כפר. במקרים אחרים, היה מקבל את האישור המבוקש, אלא שבהגיעו לתחנות המעבר בגשרי הירדן היו הפקידים שם מסרבים לאפשר את יציאתו ומחזירים אותו לכפרו. לעתים נפגעו ממדיניות זו גם תושבים המתגוררים מחוץ לאזור השטחים אשר באו לבקר את קרוביהם בחודשי הקיץ.

לאור ריבוי המקרים האלה הוגשה עתירה לבית המשפט הגבוה לצדק אשר תקפה את החוקיות של מדיניות זו.³⁶ העתירה התייחסה (בגלגוליה השונים) להגבלה קולקטיבית של יציאה לחו"ל בקשר לכפר מאלק (אשר היתה בתוקף במשך למעלה משנה), העיירה קבטיה (למעלה משנה וחצי), הכפר ברקין (כשנה וחצי), הכפר דנאבה (כשנתיים), הכפר עבוש (כשלושה חודשים), הכפר בית פוריק (בין שנה לשנתיים) והכפר בתיר (למעלה מארבעה חודשים). העותרים הספציפיים מן המקומות האלה הגישו את בקשותיהם לצאת מהאזור למטרות אישיות שונות, לרבות קבלת טיפול רפואי, ביקורים אצל קרובי משפחה והסדרה של עניינים הקשורים ביחסי עבודה.

5. ניתוק קווי טלפון

במשך תקופת ההתקוממות היו מקרים לא מעטים שבהם נותקו קווי טלפון ליישוב נתון למשך הזמן שהוטל עוצר במקום. בכפרים מסוימים הקשר הטלפוני הוא באמצעות קו אחד או שני קווים בלבד, המשרתים את כל תושבי המקום. לדוגמה, בכפר חווארה, השוכן בסמוך לכביש רמאללה-שכם, יש היום קו טלפון אחד הפועל כמרכזיה ומשרת כ-56 מנויים תושבי הכפר וכן עוד 12 כפרים מן הסביבה שבכל אחד מהם כ-2 מנויים. הכפר חובר לרשת הטלפונים לראשונה בשנת 1965, עוד בזמן המימשל הירדני, בקו טלפון אחד שהיה שלוחה של מרכזיה בשכם. אנשים היו מתקשרים לשכם ומבקשים את חווארה, ולאחר ההעברה של השיחה לחווארה היה ניתן לבקש את המנוי המקומי. בחודש אוקטובר 1989 הוחלפה המרכזיה הישנה בשני קווי טלפון ישירים אשר שירתו את המנויים המקומיים. אלא שבחודש פברואר 1990 נותק אחד הקווים, והשימוש בו הועבר למשרדי המינהל האזרחי במקום, שבהם עוד קו טלפון אחד.

לגבי מקרים מסוג זה, יש לומר, כי גם אם ייתכן צורך ביטחוני לנתק את הקשר בין הכפר לעולם החיצוני לצורך מעצר חשודים בעבירות ביטחוניות מיד לאחר ביצוען, או לצורך מניעת קשר ארגוני עם גורמים עוינים, הרי ששימוש מופרז באמצעי זה ללא הבחנה עלול להגיע כדי ענישה קולקטיבית של תושבי המקום.

אין בנמצא נתונים כלליים לגבי התופעה של ניתוק מכוון של קווי טלפון ליישובים שלמים. בתשובה לפניית **בצלם** בעניין זה, נמסר במכתב מטעם דובר צה"ל, מיום 12.4.90, כי ניתוק טלפונים נעשה משני טעמים אפשריים: הראשון, במקרה של אי תשלום חשבונות, לאחר פרסום של הודעות מתאימות בעיתונים ובבתי-הדואר המקומיים; השני, במקרה של מתן שירותי טלפון "פירטיים", דהיינו, כאשר קיים טעם

ביטחוני למנוע תקשורת בין-לאומית למדינות אויב ללא רישוי. באביב של שנת 1988 אמנם היתה התליה כללית של שירותי התקשורת הבין-לאומיים בכל השטחים, מן הטעם הביטחוני.

ב-16 במארס 1988 נחסם הקשר הטלפוני הבין-לאומי הישיר לשטחים, ותושבים שניסו להתקשר לחו"ל באמצעות המרכזות הבין-לאומית נענו כי הקו מקולקל ולא ניתן להעביר את השיחה. לאחר מכן התברר כי במשרדי השירות הבין-לאומי של חברת "בזק" פורסמה על לוחות המודעות הוראה כי "אין לאפשר קשר בין תושבי השטחים לחו"ל ויש להסביר לפונים שיש תקלה טכנית". ביום 10.4.1988 פרסם מפקד כוחות צה"ל באיזור יהודה ושומרון צו מכוח תקנה 130 לתקנות ההגנה (שעת חירום), 1945, שלפיו לא יינתנו לתושבי האיזור שירותי טלפון לתקשורת בין-לאומית בין במישרין ובין באמצעות מרכזות, אלא לפי היתר שיינתן לבני אדם מסוימים או ל"סוג של בני אדם".³⁷ הצו הוצא עם תוקף למשך שישה חודשים, וגם הכשיר בדיעבד את הצמצומים בשירותי הטלפון שאירעו לפני כניסתו לתוקף. צו דומה הוצא והוחל גם על איזור רצועת עזה. הצו הוארך מפעם לפעם, עד שהשירות הבין-לאומי לשטחים חודש ביום 9.4.89.

6. ניתוק אספקת חשמל ומים

במשך תקופת ההתקוממות היו תלונות לא מעטות על כך שרשויות השלטון הצבאי ניתקו את אספקת החשמל והמים ליישוב נתון. בחלק מן המקרים נעשה הדבר במסגרת עוצר שהוטל על המקום, כמו, למשל, במקרה העוצר שהוטל על העיירה קבאטיה למשך כ-40 יום כחודשים פברואר-מארס 1988. לעתים נדירות נעשה הניתוק מתוך מטרה מוצהרת של ענישה. במקרים רבים נדמה כי הדבר נעשה מתוך שרירותיות מינהלית גרידא, תוך הערמה של קשיים ביורוקרטיים בלתי סבירים על הוועדות המקומיות המופקדות על הקשר עם המינהל האזרחי ביחס להסדרה של שירותים אלה.

לדוגמא, בכפר סאלם שבנפת שכם (אוכלוסייה של כ-4,800 נפש) נותק זרם החשמל לכפר כולו ביום 26.2.90. למחרת הגיעו למקום אנשי המינהל האזרחי עם פקיד מחברת החשמל הישראלית, האחראית לאספקת החשמל למקום, והתברר כי אחד מכבלי המתח הגבוה נקרע. קצין המינהל האזרחי מסר למוחיתאר כי התקלה לא תתוקן עד שלא תיבדק הסיבה לניתוק, מאחר כי ייתכן שמדובר באירוע חבלני. הניתוק נשאר בעינו במשך למעלה מחמישה שבועות. סבלו מכך גם תושבי הכפר דיר אל-חיטב (כ-2,000 נפש), המחובר לאותה רשת חשמל.

באותו זמן גם לא היתה אספקת מים לכפר סאלם. הכפר חובר לרשת המים בשנת 1985. אחד מאנשי הכפר מונה כגזבר לגביית תשלומים מתושבי הכפר עבור צריכת המים. עם קבלת החשבון מחברת המים, תפקידו הוא לעבור בין בתי הכפר, לקרוא את המונים הפרטיים, ולגבות מן התושבים את חלקם היחסי בחשבון הכולל, ולהעביר את התשלום במרוכז למשרדי המינהל האזרחי. אספקת המים לכפר נותקה ביום 28.1.90 בשל חוב מצטבר של כ-10,000 ש"ח, אשר נבע מחילוקי דעות ביחס לאמינות של הערכת השלטונות את כמות צריכת המים בכפר. באותו חודש, למשל, קיבל הכפר חשבון עבור צריכה של 2,896 קוב מים, בעוד שלפי קריאת המונים שביצע הגזבר הגיעה הצריכה ל-1,436 קוב מים בלבד.

הסבל הרב שנגרם לתושבים במקרה זה, הוא תוצאה של שרירות מינהלית. אולם, במקרים אחרים, כוונת הרשויות להעניש את האוכלוסייה עולה מהנסיבות.

למשל, הכפר בידיא (אוכלוסייה של כ-12,000 נפש) שוכן בשולי הכביש חוצה-שומרון, והוא נחשב מקום בעייתי מבחינה ביטחונית. בחודש נובמבר 1989 הורה קצין המינהל האזרחי לראשי הוועד המקומיים להפסיק את פעולות הגבייה עבור צריכת החשמל והמים מתושבי הכפר. במשך כארבעה חודשים, עד פברואר 1990, הוסיף הוועד לשלם את החשבונות (באישור קצין המינהל האזרחי) מתוך כספי חיסכון שהצטברו מן ההפרשים בין תעריף הגבייה שקבע המינהל האזרחי לבין התשלומים שנגבו בפועל על-פי קריאות המונה של הצרכנים הפרטיים. בחודש מארס 1990 לא נותרו עוד כספים לתשלום חשבון החשמל, והזרם לכפר כולו נותק. אספקת החשמל חודשה בתחילת חודש מאי, לאחר שקצין המינהל האזרחי ביקר במקום, ראה את הכפר שרוי בחושך, ואיפשר לוועד לחדש את פעולות הגבייה.*

במקרה אחר נאמר מפורשות כי ניתוק החשמל נעשה בגלל תקריות של יידוי אבנים. המדובר בכפר צוריף, בנפת חברון (אוכלוסייה של כ-10,000 נפש). אספקת החשמל היא מקומית, באמצעות שני גנרטורים הנמצאים בכפר, בניהולה של מועצת הכפר. ביום 18.5.89 הטילו כוחות צה"ל עוצר על הכפר, וביצעו מעצרים רבים. כמו כן פירקו החיילים חלקים מהגנרטורים, לקחו אותם עימם וגרמו להפסקת ייצור החשמל בכפר. כתוצאה מכך לא היתה תאורה בכפר, המקררים הביתיים, מכונות הכביסה ומקלטי הטלוויזיה הושבתו, וכן ניוזקה פרנסתם של קצבים, נגרים ומסגרים. חלקי הגנרטורים הוחזרו לכפר רק ביום 16.7.89, ימים ספורים לאחר שהוגשה בענין זה עתירה לבג"צ (ר' להלן).

המדיניות הרשמית של רשויות הביטחון היא שאין סמכות לנתק קווי חשמל "כפעולה עונשית או הרתעתית, אלא מטעמי ביטחון בלבד ולתקופה קצרה, כמתחייב על-פי הנסיבות (כגון, מניעת שידורי הסתה)". (לפי מכתב הפרקליט הצבאי הראשי, מיום 8.3.88) על-פי דובר צה"ל (מכתב מיום 12.4.90) רוב ניתוקי החשמל הם כתוצאה מחבלה או מתקלה טכנית, וקיימים גם מקרים של ניתוק אספקת החשמל בגלל אי-תשלום של חשבונות צריכה.

7. הגבלות על שיווק תוצרת חקלאית

החקלאות בגדה המערבית וברצועת עזה היא ענף מרכזי מבחינה כלכלית, שזכה לפיתוח משמעותי מאז 1967. עד לתחילת שנות ה-80 לווה פיתוח זה בעליה בייצוא של תוצרת חקלאית לתוך שטח ישראל ולירדן. מאז 1980 היתה ירידה הדרגתית בייצוא לישראל יחד עם עליה בייצוא לירדן וארצות ערב אחרות. למשל, הייצוא לירדן עלה מ-2,000 טון של ירקות בשנת 1967 ל-43,000 טונות ב-1985. מאז 1987 נפתח צינור שיווק נוסף בייצוא לשוק המשותף במערב אירופה, וכן בייצוא פרי הדר בעיקר מרצועת עזה לארצות מזרח אירופה. בנוסף לנזקים הגורמים לחקלאות כתוצאה מהטלת עוצר (ר' לעיל), מראים נתונים של ה-Jerusalem Media and Communication Centre, המתבססים על

* ר' דיווח מביקור צוות **בצלם** בכפר בידיא, והתצהיר שנגבה במהלך הביקור, בנספח ג' לדו"ח זה.

דיווחים מן העיתונות, כי בשנתיים הראשונות של ההתקוממות נקטו גם אמצעים קולקטיביים ישירים ביחס לתוצרת חקלאית.³⁸

שיווק של תוצרת חקלאית אל מחוץ לשטחים מצריך אישור מן השלטונות. מלבד קשיים ביורוקרטיים כלליים בהשגת אישורים אלה (הקשורים, למשל, ברשיונות רכב ורשיונות נהיגה, או בתשלומי מסים), בתקופת ההתקוממות הוטלו כמה פעמים הגבלות ישירות על ייצוא תוצרת חקלאית על כפרים מסוימים, שבהם התרחשו התפרעויות. למשל, בפברואר 1988 הוטלה הגבלה על ייצוא תוצרת חקלאית מן העיירה קבאטיה, בעקבות רצח של חשוד בשיתוף פעולה. בחודש מאי הודיע המוחיתאר של הכפר על-עוגיה שליד יריחו, כי המינהל האזרחי אסר ייצוא של בננות ומלונים לירדן באותה עונה. בתחילת חודש יולי היתה הודעה בכלי התקשורת על איסור ייצוא לישראל ולירדן של תוצרת חקלאית מן הכפרים בית אומר ועידנא. בספטמבר של אותה שנה נאסר ייצוא ענבים לירדן מחלחול.

הגבלות קולקטיביות הוטלו מדי פעם גם על שיווק תוצרת חקלאית בתוך השטחים, על-ידי סגירה של שווקים מקומיים בעקבות התפרעויות. למשל, שוק הפירות והירקות באל-בירה הוכרז כשטח צבאי סגור בין ה-27 בפברואר ל-11 במרס 1989, בעקבות דקירת חייל בסכין בקירבת המקום. השוק בבית-לחם נסגר בצורה דומה למשך 22 ימים בחודש אפריל 1988.

כמו כן, במקומות מסוימים נקטו אמצעים כלפי תעשיית שמן הזית (שבשנת 1985/86 היוותה 49% מן ההכנסה הכללית מתוצרת חקלאית בגדה המערבית). בחודש אוקטובר 1988 הוטלו איסורים על מסיק הזיתים ב-17 כפרים שונים בגדה המערבית, לתקופות הנעות בין כמה ימים לכמה שבועות. האיסורים הוסרו לפני תום עונת המסיק אולם האיחור הביא לירידה באיכות של תוצר השמן. במקומות מסוימים, לדוגמא, כפר מאליק, האיכות היתה כה ירודה עד שהשמן לא התאים למאכל ונוצל לייצור של סבון.

8. הריסה ואטימה של בתים³⁹

הריסת בתים היא אמצעי ענישתי הנחשב בעיני רשויות הביטחון כיעיל ביותר ונעשה בו, בהתאם, שימוש נרחב ביותר. זהו הליך מינהלי, שמבוצע בדרך-כלל עם מעצרו של אדם החשוד בעבירה ביטחונית, קודם הוכחת אשמתו והרשעתו בהליך שיפוטי. כאשר נהרס ביתו של החשוד, נפגעים מכך כל דיירי הבית. על-פי נתוני **בצלם**, בכל בית כזה מתגוררות 11 נפשות בממוצע. כאשר ההריסה נעשית באמצעות פיצוץ, במקרים רבים נגרם נזק גם לבתים הסמוכים. לאחר ההריסה מקבלת המשפחה בדרך כלל אוהל מאונרווי"א או מהצלב האדום, והיא מקימה אותו על חורבות הבית ההרוס. אסור למשפחה לבנות שוב את ביתה.

לצד האמצעי של הריסת בתים עושות רשויות השלטון הישראלי בשטחים המוחזקים שימוש באמצעי הפחות חמור וההפוך של אטימה מלאה או חלקית לצורכי ענישה והרתעה. בנוסף, לעתים מוצא צו להריסת בית לא למטרות ענישה מכוח הסמכות של המפקד הצבאי על פי תקנה 119(1) לתקנות ההגנה (שעת חירום), 1945, אלא כאמצעי נגד בניה ללא-רשיון, מכוח סמכויות מינהליות על פי חוקי התכנון והבנייה החלים באזור.

לפי נתונים של **בצלם**, השימוש באמצעי הענישתי של הריסת בתים ואטימתם היה רחב

יותר בגדה המערבית מאשר ברצועת עזה. מחודש דצמבר 1987 ועד סוף חודש נובמבר 1990 נהרסו 208 בתים ונאטמו 160 בתים בגדה המערבית, לעומת 169 בתים שנהרסו ו-73 בתים שנאטמו ברצועת עזה. כ-6,000 אנשים נהפכו לחסרי קורת-גג כתוצאה מכך. בשני מקרים נהרסו מספר רב של בתים בפעולה אחת בעקבות אירועים חריגים: 13 בתים נהרסו בכפר ביתא, בגדה המערבית, בחודש אפריל 1988, לאחר היתקלות בין מטיילים ישראלים ונערים מן הכפר, אשר הסתיימה במוותם של נערה ישראלית ושני נערים פלסטינים; ו-33 מבנים, שנהרסו במחנה הפליטים אל-בורייגי שברצועת עזה בחודש ספטמבר 1990, לאחר שחייל מילואים נהרג על-ידי המון מתפרע, כאשר נקלע למקום בטעות (ר' להלן).

מאות בתים נוספים נהרסו בעילה של בנייה בלתי-חוקית. לפי נתונים שהציג שר הביטחון בתשובה לשאלתא בכנסת, בשנת 1988 בלבד נהרסו 505 בתים בעילה זו בגדה המערבית. לגבי השנים 1989 ו-1990 אין נתונים רשמיים, אך על-פי מקורות פלסטיניים נהרסו למעלה מ-400 בתים בעילה זו מתחילת 1989 ועד חודש יולי 1990.⁴⁰

לא ניתן לקבל נתונים רשמיים מדויקים לגבי מספר הבתים שנהרסו או נאטמו בשטחים מאז תחילת ההתקוממות, שכן יש אי-התאמה בין הנתונים של דובר צה"ל, של משרד הביטחון, ושל מקורות אחרים. שאלתא, שהוגשה בעניין זה על-ידי ח"כ חיים רמון לשר הביטחון ביום 23.7.90, לא זכתה לתשובה עד למועד הבאתו לדפוס של דו"ח זה.

המדיוניות הרשמית בדבר העילות לנקיטה באמצעי של הריסת בית השתנתה מעת לעת מתחילת ההתקוממות. בתחילה נהרסו בתיהם של אנשים החשודים בעבירות שגרמו פגיעה בנפש. בסוף חודש מארס 1988 דווח בעיתונים שאמצעי זה יינקט גם כנגד חשודים ביודי בקבוקי תבערה, גם אם לא גרמו נזק בפועל. ובדיווח דומה בחודש ינואר 1989 נאמר כי הוא יחול גם במקרים של יודי אבנים אשר גרמו חבלה חמורה.⁴¹

בנוסף לבני המשפחה של החשודים הנפגעים באופן ישיר מהריסת בתיהם, בזמן ההריסה על-ידי פיצוץ נגרם לעתים קרובות נזק ממשי לבתים סמוכים. באפריל 1988, בפיצוץ של 13 בתים בכפר ביתא נגרם נזק לעוד 22 בתים סמוכים. במאי 1989, נפגעו 22 בתים סמוכים מן הפיצוץ של שני בתים בכפר אל-ערוב. מערכת הביטחון מפצה לעתים בפיצוי כספי על נזקים אלה, אך נראה שהסכומים המשולמים אינם תמיד ריאליים.

9. עקירות עצים

לפי הדיווחים בעיתונות נעקרו אלפי עצים בשטחים המוחזקים בתקופת ההתקוממות. כמו כן היו דיווחים רבים על החרבה של שדות גידולים חקלאיים. עם זאת, לא ניתן להשיג נתונים כלליים על היקף התופעה ממקורות מוסמכים. נתונים של ה-Jerusalem Media and Communication Centre, המבוססים על דיווחים בעיתונות הפלסטינית במשך 15 החודשים שבין דצמבר 1987 למארס 1989, הראו 229 מקרים של עקירת עצים, ומתוכם 171 דיווחים על מספרים מדויקים של עצים שנפגעו. ב-171 המקרים שבהם צויינו מספרים מדויקים, הושמדו בסך הכול 14,323 עצים, או בממוצע, 84 עצים בכל מקרה. לפי הממוצע הזה העריכו שבכל 229 המקרים המדווחים נהרסו בסך הכול 19,000 עצים. ב-192 מקרים (84%) היו כוחות צה"ל אחראים למעשה. ב-12 מקרים יוחס

המעשה למתנחלים יהודים, וב-28 מקרים לגורמים בלתי ידועים.⁴²

ניתן להניח, שבחלק מן המקרים עקירות העצים נעשות במסגרת הפקעה של קרקעות לצרכים ציבוריים, כגון להרחבת כבישים או לעבודות תשתית של הנחת צינורות מים או כבלים חשמליים. למרות זאת, נראה שברוב המקרים מדובר אמנם באמצעי ענישה, במסגרת סמכות המפקד הצבאי להחריב "כל דבר הגדל על-פני הקרקע" מכוח תקנה 1119(1) לתקנות ההגנה (שעת חירום), 1945. כך, למשל, נוהגות הרשויות הצבאיות לעקור עצים בשטחים הגובלים בנתיבי תחבורה שבחסותם נזרקו בקבוקי תבערה או אבנים לעבר תנועת המכוניות בהם. למשל, תושבי הכפר בידיא סיפרו לצוות **בצלם** שביקר במקום כי מאז תחילת ההתקוממות נפגעו יותר מ-1,000 עצי זית השייכים לתושבים שונים של הכפר, אם כי הם לא יכלו לנקוב בנתונים מדויקים.*

ככל שהבעלים של העצים אינם אחראים באופן אישי לפיגועים אלה, הרי שיש לבחון תופעה זו במסגרת האיסור הכללי נגד ענישה קולקטיבית. מאחר שאין, כאמור, נתונים רשמיים לגבי השימוש באמצעי זה, לא ניתן לדעת אם מספר העצים הנעקרים עומד ביחס כמותי סביר לצורך הביטחוני. כמו כן, כנראה, אין מנגנון כלשהו לקיום של הליך הוגן שבו יוכלו הבעלים של העצים להשמיע את טענותיהם בעניין. למשל, במקרים מסוימים נשמעת התלונה כי העצים אשר נעקרו לא היו כלל במקומות שמהם היו ידועים אבנים. כמו כן, נטען כי אמצעי זה אינו פותר את הבעיה הביטחונית, שכן קיימים עצים רבים מספור, העשויים לשמש מחסה למיידים אבנים תחת העצים העקורים.⁴³

יש לציין שבמקרים מסוימים הפגיעות בעצים מבוצעות לא על-ידי הרשויות הצבאיות, אלא על-ידי מתנחלים מיישבים יהודיים סמוכים. זאת ניתן להסיק, לטענת התושבים, מן האופן שבו נפגעים העצים. הרשויות הצבאיות נוהגות לעקור את העצים מן השורשים, בעוד שהמתנחלים נוהגים לנסר את הגזעים והענפים של העצים.**

למשל, מוחיתאר הכפר עאבוד בנפת רמאללה, סיפר לצוות **בצלם** שביקר במקום, כי באביב 1988 נעקרו 65 עצים (חלקם בבעלותו) לאחר שהוצת אוטובוס של "דן", אשר הסיע פועלים מעבודתם בישראל, במקום הסמוך לעצים. המוחיתאר טען כי שישה חודשים לאחר מכן נעצרו האחראים למעשה ההצתה, והתברר שכולם היו נערים מכפר סמוך, הלומדים בבית-הספר בכפר עאבוד.

בנוסף, טענו תושבי הכפר, כי בחסות העוצר הכולל והעוצר הלילי הממושך שהוטל על הכפר בסוף חודש מאי 1990, ניסרו מתנחלים מהיישובים היהודיים הסמוכים, מספר רב של עצים לאורך הכביש שבשוליו שוכן הכפר. הם נתנו בידי אנשי **בצלם** כרוז בשפה הערבית אשר חולק בכפר, והנושא תאריך של 21.6.90, ובו אזהרה "אל שכנינו... שלא להמשיך וליידות אבנים, כי אנו ננקוט בצעדים בעקירת עצים ובהשמדתם..."

* ר' דיווח מביקור צוות **בצלם** בכפר בידיא, בנספח ג' לדו"ח זה, להלן.

** ר' דיווח מביקור צוות **בצלם** בכפר עאבוד, בנספח ב' לדו"ח זה.

اى حبيبتنا , لعم السلام
 انا نخذركم بأه لا تستمروا فى رى الحبيبر
 لاننا سنخذ كفن الأبروات بقطر الاستيبلر
 وقدمير مبنورهم هتمو ملواصى بروتكم اى
 حد أوصى
 واليكم هذا التحذير.

9.7/91

מוחיתאר הכפר סיפר כי בסך הכול נוסרו 322 עצים על-יד הכביש, מאז הטלת העוצר. עם זאת, במקרה אחד ניתנה עדות לעובד **בצלם** על ניסור עצים בידי כוחות הצבא דווקא, בכפר עוותה, לאחר מעשה יידוי אבנים. ביום 27.9.90, בשעות אחר הצהריים, עמדו צעירים מן הכפר בין עצי הזית בשולי הכביש המוביל ליישוב היהודי איתמר, ומשם יידו אבנים על כלי הרכב של המתנחלים. כוחות צבא הוזעקו על-ידי המתנחלים ונכנסו לכפר על מנת לאתר את מיידי האבנים, אך יצאו בידיים ריקות. לאחר מכן הגיע דחפור למקום ממנו יודו האבנים. בסך הכול ניסר נהג הדחפור כ-70 עצים, שהיו בבעלות תושבים שונים של הכפר, ולאחר מכן נתן מכה בכף הדחפור על העצים על מנת לעקרם מן האדמה. תושב אחד סיפר כי מאז תחילת ההתקוממות נעקרו 22 עצי זית בבעלותו, ואחר סיפר על 31 עצים. שניהם סיפרו כי הם מחכים לשמאי החקלאות האמור להעריך את הנזק שנגרם להם.

עוואד מוחמד חמדאן בן 55 מכפר עוותה — נפת שכם.
 נוסרו לו 31 עצי זית עיי הצבא בתאריך 29.9.90. צולם ב-29.9.90 עיי בסאם עיד.

הביקורת השיפוטית

מבחינה מדינית, ממשלת ישראל החליטה בעבר לכבד למעשה את כל ההוראות ההומאניטריות של אמנת גינווה הרביעית. השאלה אם יש בהחלטה זו כדי ליצור נורמות משפטיות מחייבות, מכוח הנחיות פנימיות של המימשל הצבאי והמינהל האזרחי בשטחים המוחזקים, טרם הוכרעה. עם זאת, בית המשפט הגבוה לצדק קבע כי בנסיבות של מימשל צבאי ממושך והניסיון הישראלי הוא יחיד במינו בתרבות המדינית של סוף המאה העשרים - צורכי האוכלוסיה המקומית מקבלים יתר תוקף לעומת הצרכים הביטחוניים של רשויות השלטון הצבאי.⁴⁴ ואף על פי כן, בשום מקרה לא קיבל בית-המשפט טענה של עותר ביחס לפסלות של אמצעי מגביל בגלל היותו הפרה של האיסור ההומאניטרי נגד ענישה קולקטיבית. יש לציין, עם זאת, כי במקרים רבים עצם הפניה לבית-המשפט הביאה לידי כך שהרשויות המוסמכות הסירו את ההגבלות עוד בטרם נתקיים הדיון לגופו של עניין.

1. עוצר לילה

בעתירה שהוגשה באמצעות האגודה לזכויות האזרח בישראל, בתיק בג"צ 1113/90⁴⁵ נעשה ניסיון לתקוף את החוקיות של העוצר הלילי הממושך שהוטל על רצועת עזה ועל העיר גינן ומחנה הפליטים. דהיישה בגדה המערבית. העותרים טענו כי הטלת עוצר בכל לילה, במשך תקופה כה ממושכת, על קבוצות אוכלוסיה כה גדולות, ולכאורה ללא קשר לאירועים ביטחוניים מוגדרים, היא אמצעי הלוקה בשרירות ובחוסר סבירות קיצוני והחורג מסמכות רשויות השלטון לפי עקרונות המשפט הבין-לאומי. הסמכות החוקית להטיל עוצר, כפי שהיא קבועה בסעיף 89 לצו בדבר הוראות ביטחון (מס' 378), תש"ל-1970, ובסעיף 124 לתקנות ההגנה (שעת חירום), 1945, צריכה להיות מוגבלת לאיזור מסוים ולמשך זמן מסוים, נטען בעתירה, והשימוש בה צריך להיות לשם צרכים ביטחוניים מוגדרים, ובהתחשב בחומרה של הסיכון הביטחוני הצפוי. ההעדפה המוחלטת של שיקולי ביטחון לכאוריים, תוך התעלמות מצרכים בסיסיים של האוכלוסיה האזרחית וסיכול אפשרות לקיים חיים מסודרים רגילים, היא מדיניות בלתי סבירה המהווה חריגה מגבולות הסמכות השלטונית על-פי תקנה 43 לתקנות האג, 1907. בנסיבות אלו, נהפך השימוש המופרז בעוצר כאמצעי מניעתי לכאורי לענישה קולקטיבית של האוכלוסיה. הטלת עוצר על מאות אלפי תושבים צריך להיות מצב חריג, ולא עניין שבשיגרה, וחובת הרשויות היא, לכל הפחות, להסיר את העוצר מדי פעם על מנת לבחון האם מדיניותם אכן מצדיקה את הפגיעה הקשה בתושבים.

חודשיים לאחר הגשת העתירה, ובעקבותיה, בחודש מאי 1990, הוסר העוצר הלילי בעיר גינן ובמחנה הפליטים דהיישה. לגבי העוצר ברצועת עזה נטען בתשובה לעתירה כי הוא משרת צרכים ביטחוניים חיוניים, כשהוא מקל על פעילות כוחות הביטחון נגד ועדות ההלם הפועלות בעיקר בלילות, ובית-המשפט צריך להימנע מלהתערב בשיקולים ביטחוניים מעין אלה.

לאחר שנתקיים הדיון בפני בית-המשפט לגבי רצועת עזה בחודש אוגוסט 1990, דחה בית-המשפט את העתירה בנימוק שלא מצא פסול בשיקול הביטחוני של צרכים צבאיים

מבצעיים, תוך המלצה שהמפקד הצבאי של האיזור יבדוק מדי פעם את נחיצות העוצר ויסירו במידת האפשר למען רווחת האוכלוסייה.

2. הגבלות על יציאה לחו"ל

בעתירה שהוגשה באמצעות האגודה לזכויות האזרח בישראל, בבג"צ 45,660/89 הותקפה החוקיות של הגבלות קולקטיביות על יציאה לחו"ל. יצוין כי בפסיקה של בג"צ לגבי אזרחי מדינת ישראל הוכרה הגבלת חופש תנועתו של אזרח ביציאה מתחום המדינה לארצות אחרות כפגיעה חמורה בזכויות הפרט. לפיכך צריך להיות חשש רציני או הערכה מבוססת שקיימת סכנה של ממש, כי עקב נסיעתו של אותו אדם לחו"ל עלול להיגרם נזק משמעותי לביטחון המדינה. ולמרות שבנסיבות חייב הצו מעצם טבעו להיות מיידי דווקא, יש להעניק זכות-טיעון בהקדם האפשרי לאחר הוצאת הצו⁴⁶

בעתירה בעניין ההגבלות על כפרים בגדה המערבית טענו העותרים, בין היתר, כי הן היו פגיעה חמורה בזכות האדם לחופש תנועה ביציאה וחזרה לארץ מושבו, המוכרת גם מכוח סעיף 13(2) להכרזה האוניוורסלית על זכויות האדם, 1948, וסעיף 12(2) לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות, 1966. גם אם קיימת בידי השלטונות סמכות להגביל זכות זו באופן קולקטיבי מטעמים ביטחוניים מבוססים, נטען, יש להבחין בין מצב של תפיסה צבאית בזמן שנמשכת הלחימה, והמצב של כינון השלטון הצבאי מייד לאחר שוך הקרבות, לבין מצב של תפיסה צבאית ממושכת. במצב האחרון צריכה הסמכות להיות מוגבלת לאנשים אינדיווידואליים או, לכל היותר, לקבוצות אוכלוסייה מוגדרות למשך פרקי זמן קצרים.

בהקשר של השלטון הישראלי בשטחים, נטען, צריכות הרשויות לדון בבקשות של תושבים יחידים לצאת מהאיזור, ולהפעיל שיקול דעת בהתחשב בנסיבותיהם האישיות. הטלת איסור יציאה כללי וגורף על יישובים מסוימים אינה מקדמת באופן ישיר כל אינטרס ביטחוני, והיא מהווה ענישה קולקטיבית של כלל התושבים בגלל עבירות ביטחוניות המבוצעות לכאורה על-ידי אחדים מתושבי יישוביהם.

בתשובתם לעתירה טענו השלטונות כי המימשל הצבאי מוסמך לפקח על הכניסה והיציאה מן האיזור ולסרב לתת היתר אישי כאשר קיים חשד לפגיעה בביטחון, וכאשר מדובר ביציאה לארץ אויב די בחשש שאינו מופרך. יתרה מזו, נטען, ההגבלות הוטלו באופן ענייני לאחר בדיקה של הצרכים הביטחוניים לגבי כל יישוב ויישוב. בתקופת ההתקוממות נתקלו השלטונות בקשיים באיתורם של האנשים המארגנים את הפעולות האלימות ושל אלה המסייעים בידם, בין בתוך האיזור ובין כבלדרים אל מחוץ לאיזור. הגבלת יציאתם של תושבי יישוב מסוים היתה אמצעי למנוע הימלטות של עבריינים או העברת מידע לגורמים עוינים מחוץ לאיזור וקבלת הוראות מהם לפעילים בתוכו. כך, למשל, בכפר עבוש הוטלה ההגבלה בחודש אוגוסט 1989 בעקבות חטיפה של אזרח ישראלי, על מנת לעצור את האחראים למעשה, אשר ירדו למחתרת. גם באותם יישובים עליהם הוטלה הגבלת יציאה קולקטיבית ניתנו היתרים אישיים במידת הצורך. בנוסף, נטען כי היו טעמים של קיום הסדר הציבורי, נוכח התפרטויותיהם של המוחיתארים של כפרים מסוימים אשר מנעו אפשרות של קיום קשר סדיר עם רשויות הצבא.

בהתייחסותם לטענות אלה טענו העותרים כי לא היתה התאמה בין היקף ההגבלות לבין

מיידיות הצרכים הביטחוניים. מיד לאחר אירוע אלום, כאשר החקירה נמצאת בעיצומה, ייתכן שיש טעם במניעת יציאה של כל התושבים של כפר נתון, אך אין בכך כדי להצדיק הגבלה לתקופה ממושכת. אשר לנימוק של מניעת העברת מידע והוראות, הם טענו שהיעילות וההצדקה של הגבלות יציאה לחו"ל מוטלות בספק, שכן אין בכך כדי למנוע מתושב של יישוב סמוך אחר לבצע את תפקיד הבלדרות. אשר לנימוק של התפרטות המוח"תארים טענו העותרים כי המדובר בעניין מינהלי, שאין בינו לבין הצרכים הביטחוניים כל קשר שיצדיק את ההגבלות. לאור זאת, המסקנה היתה כי ההגבלות לא שירתו אינטרסים לגיטימיים של מניעת תקריות אלימות או קיום חקירה יעילה, אלא היוו שלילה קולקטיבית גורפת וממושכת של זכויות, המיועדת לשמש לחץ על תושבי הכפרים, ושטירתה האמיתית היא הענשה קולקטיבית של כל תושבי הכפר.

במהלך הזמן שהעתירה היתה תלויה בפני בית-המשפט, הוסרו ההגבלות אחת לאחת. כמו כן, בעקבות הגשת העתירה הוכן נוהל שעל-פיו כל אדם שראה עצמו נפגע על-ידי מניעת יציאה כללית מכפרו יהיה רשאי לפנות לקצין המינהל האזרחי ולבקש היתר אישי. המדיניות על-פי נוהל זה היתה לתת היתר יציאה אישי כל אימת שאין חומר ביטחוני שלילי נגד האדם עצמו. אדם שבקשתו נדחתה יהיה רשאי על-פי נוהל זה להגיש השגה על ההחלטה בפני סגן מפקד נפת המינהל. בנוסף, אדם המחזיק היתר אישי ונתקל במניעה לגבי יציאתו באחד מגשרי הירדן יופנה לפקיד במקום שתפקידו לברר על אתר את העניין.

לאחר כל זאת, הוגשה לבסוף הודעה מטעם השלטונות כי "מזה זמן אין באיזור יהודה ושומרון כפרים אשר יציאת תושביהם לירדן נמנעת באופן כללי". נוכח כך והנוהלים החדשים לטיפול ביציאה מן האיזור, העתירה בוטלה.

3. ניתוק קווי טלפון

לאחר ניתוק הקשר הטלפוני הבין-לאומי לשטחים בחודש מארס 1988, הגישו, בתחילת מאי, "אל-חאק", ארגון זכויות אדם בגדה המערבית, ושני עורכי דין הפעילים בו, עתירה בעניין לבית המשפט הגבוה לצדק.⁴⁷ ארגון "אל-חאק" טען כי הצו חיבל בקשר הטלפוני הקבוע שהוא מקיים עם ארגון האם שלו בגינווה, The International Commission of Jurists וכן עם ארגוני זכויות אדם אחרים ברחבי העולם. כמו כן נטען כי הצו פגע בעבודתה של אחת מהעותרים, עורכת-דין, במשרדה הפרטי ברמאללה ביכולתה לקיים קשר עם לקוחות בחו"ל, וכן בקשרים האישיים שלה עם שניים מאחיה הנמצאים בחו"ל. העותרים טענו כי למרות הצו ניתן ליצור קשר טלפוני לחו"ל דרך מזרח-ירושלים או איזורים בתוך הקו הירוק, כך שניתן להסיק כי כל מטרתו להכביד על תושבי השטחים, ומתעוררת בהתאם שאלה לגבי החוקיות של השימוש באמצעי זה למטרות ענישה קולקטיבית.

בית-המשפט נענה לבקשת העותרים לתת צו-על-תנאי שהורה למפקד כוחות צה"ל באיזור לנמק מדוע לא יבטל את הצו, מדוע לא יגביל אותו לתושבים שכנגדם יש לו חשד ספציפי לשימוש בטלפון לצורכי פעילות עוינת, ומדוע לא ינקוט צעדים מתונים יותר כגון הגבלת התקשורת הבין-לאומית באמצעות מרכזת. לאחר מכן, ביום 23.6.88, פורסם תיקון לצו אשר הוסיף זכות ערר בפני ועדת עררים לאדם אשר בקשתו להיתר השימוש בשירותי טלפון בין-לאומיים נדחתה.

מבחינה משפטית טענו העותרים כי הצו חרג מסמכותו של המפקד הצבאי על-פי תקנה 130 לתקנות ההגנה, המסמיכו להורות על צמצום השימוש בשירות הטלפון "לגבי אותם בני-אדם או מיני בני אדם **שיראם ראויים לכך**". כמו כן פגע הצו בחופש הביטוי - וזאת בדרך של מניעה מוקדמת - מבלי שנתקיים המבחן המקובל בפסיקת בג"צ של סכנה לביטחון ברמה של ודאות קרובה. לבסוף נטען כי ההגבלה הכללית והגורפת של הצו מהווה הפרה של האיסור נגד ענישה קולקטיבית, שכן לא ניתן לייחס לכלל התושבים אחריות משותפת לשימוש שעושים יחידים בטלפון, וכי אין במנגנון בקשת ההיתר וזכות הערר כדי לרפא את כל הפגמים הנ"ל.

בית-המשפט דחה את כל טענות העותרים, ללא התייחסות מיוחדת לאיסור הענישה הקולקטיבית, ולאפשרות של צמצום הצו לאנשים ספציפיים שכנגדם קיימים חשדות של פעילות עוינת. המטרה של תקנה 130, קבע בית-המשפט, היתה לקיים פיקוח על ההתקשרות עם ארצות חוץ ולמנוע קשר עם גורמי אויב, ופיקוח מעין זה מקובל בנוהג של מדינות בעלות משטר מתוקן במסגרת דיני המלחמה במשפט הבין-לאומי. השימוש שנעשה בתקנה 130 לא היה בלתי סביר, לפי נימוקים אלה:

סבירות השימוש בסמכות צריכה להיבחן לאור נסיבות המקום והזמן, והפעלתה בתקופה של מאורעות שלובשים לבוש של התקוממות, שניזונה גם מהשפעות ומהכוונות מן החוץ, איננה יכולה להיחשב לנטולת היגיון. השימוש בטלפון לשם העברת הוראות ממפקדות של ארגוני חבלה לפעילי הארגונים בשטח ולשם דיווח מן השטח, הוא, למשל, בגדר צפוי, שהוא גלוי וברור אף מעבר לוודאות קרובה. קביעת תחליף של האזנה לשיחות, כפי שהוצע על-ידי העותרים, אין בה כדי למנוע שימוש בתקשורת כמתואר, שהרי האזנה יכולה לאפשר ניתוק הקשר רק **אחרי** שהדברים הושמעו. היא גם אינה אפקטיבית, כאשר נעשה שימוש בסימנים שהם בגדר קוד מוסכם.

מאידך גיסא, לא ניתן להבין, מדוע צריכה בקשת היתר ליצור קושי מיוחד למי שמבקש להתקשר בשיחה בין-לאומית בתום לב. [...] ⁴⁸

4. ניתוק אספקת חשמל ומים

קשה למצוא כל קשר היגיוני בין צורך ביטחוני כלשהו לבין השימוש באמצעי המגביל של ניתוק אספקת החשמל או המים למקום נתון, דבר המשפיע על תנאי הקיום הבסיסיים של האוכלוסיה האזרחית. כאשר ההגבלה מוטלת כמעשה של הפגנת כוח במקום "בעייתי", ניתן להסיק מכלל הנסיבות, שהמדובר למעשה בענישה קולקטיבית אסורה. אך במקרים אחרים, תקלות באספקה סדירה של חשמל או מים לכפר נתון הן תוצאה של תשתית לקויה, ואפילו "שלומיאליות" מינהלית סתם. יש להבחין בין מחדל מינהלי מעין זה לבין שרירותיות ענישתית. ההתייחסות למחדל המינהלי תהיה במסגרת הפרשנות שניתנת לחובה הכללית של השלטון הצבאי ארוך-המועד לדאוג לצרכים הבסיסיים של האוכלוסיה בה הוא שולט.

כפי שצינו כבר, למרות שבית המשפט הגבוה לצדק לא נזקק עד כה לטענות של עותרים בדבר ענישה קולקטיבית, לעתים קרובות, עצם הפנייה לבית-המשפט מביאה לידי הסרת ההגבלה הקולקטיבית. כך אירע במקרה של עתירה שהוגשה ביחס להפסקת ייצור

החשמל בכפר צורף בחודש מאי 1989, בתיק בג"צ 572/89 **בראדעיה נ' מפקד כוחות צה"ל באיזור יהודה ושומרון ואח'**, באמצעות האגודה לזכויות האזרח בישראל.

הכפר צורף שוכן בנפת חברון בגדה המערבית, ואוכלוסייתו מונה כ-10,000 נפש. אספקת החשמל נעשית באמצעות שני גנרטורים הנמצאים בכפר, בנייהולה של מועצת הכפר. ביום 18.5.89 בשעה 03:00 לפנות בוקר הטילו כוחות צה"ל עוצר על הכפר, ובמהלך הבוקר עצרו כ-45 תושבים. באותו בוקר פנו חיילים אל האחראי על הפעלת הגנרטורים והורו לו לפתוח את המבנה שבתוכו הם נמצאים. לאחר מכן הם פירקו חלקים מהגנרטורים ולקחו אותם עימם, דבר שגרם להשבתת הגנרטורים ולהפסקת ייצור החשמל בכפר.

למחרת פנה מוחיתאר הכפר עם חברי מועצת הכפר למינהל האזרחי בחברון בבקשה לחידוש ייצור החשמל. נאמר להם שעליהם להגיש בקשה בכתב, והם עשו כן. כשבועיים לאחר מכן, בתחילת חודש יוני, הוזמנו חברי מועצת הכפר לפגישה בעניין, וקצין מהמימשל הצבאי הסביר כי מערכת החשמל נותקה בגלל יידוי אבנים על כוחות צה"ל בידי נערי הכפר. שתי פניות נוספות של המוחיתאר אל רשויות המינהל האזרחי בסוף חודש יוני ובתחילת חודש יולי לא הועילו. לבסוף הגיש המוחיתאר עתירה לבג"צ ביום 12.7.89.

העתירה תיארה את הבעיות שנגרמו לתושבי הכפר בהעדר אספקת חשמל:

אין תאורה ראויה בבתים, המקררים מושבתים ועל כן אין אנשים יכולים לשמר מוצרי בשר ומוצרי חלב. כתוצאה מכך ניזוקה גם פרנסת הקצבים ויצרני מוצרי החלב. בכפר כעשרה נגרים ומסגרים, המושבתים ממלאכתם כתוצאה מאי יכולתם להפעיל את מכונותיהם. מכונות הכביסה מושבתות. מקלטי הטלוויזיה מושבתים גם הם.

העותרים טענו כי הפסקת ייצור החשמל ללא מתן זכות שמיעה למועצת הכפר היתה הפרה בלתי סבירה ושרירותית של חובת השלטונות להבטיח את הסדר והחיים הציבוריים, וכי השימוש באמצעי זה כענישה בשל הפרות סדר שאירעו בכפר אסור על-פי כללי המשפט הבין-לאומי. עשרת-אלפי התושבים של הכפר צורף אינם יכולים להיחשב כאחראים ביחד ולחוד לזריקות אבנים על-ידי כמה נערים, מה גם שכלל לא הוכח כי האחראים לכך אכן היו תושבי הכפר.

העתירה גם הפנתה למכתב מאת הפרקליט הצבאי הראשי אל היועץ המשפטי של האגודה לזכויות האזרח בישראל מיום 8.3.88. במכתב זה נאמר: "אכן אין למפקדי צה"ל סמכות משפטית לנתק קווי חשמל, כפעולה עונשית או הרתעתית, אלא מטעמי ביטחון בלבד ולתקופה קצרה, כמתחייב על-פי הנסיבות (כגון, מניעת שידורי הסתה)". במקרה של הכפר צורף היה ברור כי לא היה כל קשר בין ההחלטה להפסיק את ייצור החשמל לבין הביטחון של כוחות צה"ל והאיזור.

ארבעה ימים לאחר הגשת העתירה, ביום 16.7.89, נמסר לנציגי מועצת הכפר על התרת ייצור החשמל, וחלקי הגנרטורים שלקחו החיילים הוחזרו. לפיכך בוטלה העתירה.

5. הריסה ואטימה של בתים

גם בהקשר של הריסת בתים; הטענה כי אמצעי זה נוגד את איסור הענישה הקולקטיבית לא עמדה בהצלחה במבחן בית-המשפט הגבוה לצדק. בהרכבים שונים חזר ודחה בית-המשפט את הטענה בשורה של פסקי דין.

הסמכות של המפקד הצבאי לצוות על הריסה או אטימה של בית קבועה בתקנה 119(1) לתקנות ההגנה (שעת חירום), 1945. תקנה זו קובעת בחלקיה הרלוונטיים כי:

מפקד צבאי רשאי להורות בצו שיוחרמו [...] כל בית [או] מבנה [...] שיש לו טעם לחשוד בהם שמהם נורה נשק-אש כל-שהוא שלא כחוק, או שמהם נזרקו, פוצצו, התפוצצו או נורו באופן אחר פצצה, רימון-יד או חפץ נפיץ או מבעיר כל-שהם שלא כחוק, או כל בית [או] מבנה [...] שבהם נוכח לדעת כי תושביהם, או מקצת מתושביהם, עברו, או ניסו לעבור, או חיזקו את ידי העוברים, או היו שותפים שלאחר מעשה לעוברים עבירה על התקנות האלה, עבירה שבה כרוכות אלימות או הטלת אימה או עבירה שעליה נדונים בבית-משפט צבאי; ומשהוחרמו בית או מבנה או קרקע כל-שהם, רשאי המפקד הצבאי להחריב את הבית [...]

כאמור, נעשו מספר ניסיונות לטעון בפני בית המשפט הגבוה לצדק כי תקנה זו אינה תקפה, לאור האיסור נגד ענישה קולקטיבית מכוח תקנה 50 לתקנות האג וסעיף 33 לאמנת ג'נובה, וזאת בגלל הסבל שנגרם לבני משפחה שאינם אחראים באופן אישי לעבירות שבוצעו.

החומרה של אמצעי ההריסה אמנם הוכרה על-ידי בית-המשפט כ"דראסטיית", משלוש בחינות: (1) יש בה כדי לשלול מקום מגורים לדיירי הבית, (2) יש בה כדי למנוע אפשרות של השבת המצב לקדמותו, ו-(3) יש בה, לעתים, כדי לפגוע בדיירים שכנים.⁴⁹ עם זאת, עמדתו העקבית של בית-המשפט היתה: התקנה המסמיכה את המפקד הצבאי לצוות על הריסת בית היא אמנם הוראה עונשית, ומטרתה העיקרית הרתעה לגיטימית מפני ביצוע מעשים דומים, ובכך לקיים את הסדר הציבורי. בית-המשפט יבקר את חוקיות שיקול הדעת של המפקד ואת סבירות השימוש בסמכותו תוך איזון בין השיקולים של חומרת המעשים המיוחסים למי שמתגורר במבנה ותוצאותיהם, על רקע היקף התופעה והצורך להרתיע מפניה, לבין השיקולים של חומרת האמצעי המרתיע והשפעתו על המתגוררים במבנה ובסמוך לו, וכן מידת הסיוע של המתגוררים במבנה לביצוע הפעילות האסורה, והאמצעים שנקטו למניעתה.⁴⁹ עם זאת, אין בסבל הכרוך בכך למשפחות העבריינים כדי למנוע נקיטה של אמצעי חמור זה.⁵⁰

עמדה זו הוסברה ונומקה בדברי בית-המשפט בבג"צ 698/85, כדלקמן:⁵¹

אין כל יסוד לקובלנת העותרים, שהריסת הבתים יש בה משום ענישה קולקטיבית. לגירסתם, אין להעניש אלא את המחבלים והעבריינים עצמם, ואילו הריסת בית יש בה כדי לפגוע ביתר בני המשפחה, שיישאר מחוסרי גג. פירוש כזה, אילו היה מתקבל על-ידינו, היה מרוקן מתוכנה את התקנה הנ"ל והוראותיה, וכל מה שהיה נותר ממנה לא היה אלא האפשרות להעניש מחבל המתגורר לבדו ויחידי בבית. [...] מטרתה של התקנה היא "להשיג את האפקט ההרתעתי", ואפקט כזה, מטבע ברייתו, צריך לחול לא רק על המחבל עצמו אלא

גם על הסובבים אותו, בוודאי על בני-משפחתו הגרים עימו. עליו לדעת, כי מעשיו הנפשעים יפגעו לא רק בו, אלא שעלולים הם להמיט סבל רב גם על בני-משפחתו. מבחינה זו אין הסנקציה של ההריסה הני"ל שונה מעונש מאסר, המוטל על ראש משפחה, אב לילדים קטנים, שיישאר ללא תומך וללא מפרנס. גם כאן נפגעים בני-משפחה. ברם, [...] על עותר מוטלת החובה להביא זאת בחשבון קודם לביצוע פשעיו, ועליו לדעת, כי אף בני-משפחתו ייאלצו לשאת ולסבול מתוצאות מעשיו. [...] אין צורך להוסיף, שאין בין המושג של "ענישה קולקטיבית" לבין הסנקציה של הריסתו של בית. ולא כלום: במקרה שלפנינו ברי הדבר, שהמחבלים יצאו מבתים מסוימים, ובתים אלה - ולא אחרים - עומדים להריסה. ממילא אין "העונש" מוטל על בתים אחרים, של אנשים זרים לעניין, וקשה לראות, מנין צמחה ועלתה הטענה, שבעונש קולקטיבי עסקינן בתיק זה.

הנמקה זו איננה לגמרי נקייה. ראשית, הנימוק שאין לקבל את הטענה בדבר ענישה קולקטיבית משום שהיא היתה מרוקנת את התקנה מכל תוכן היא בבחינת לטעון את המבוקש. אם אמנם התקנה כולה נוגדת את האיסור במשפט הבין-לאומי נגד ענישה קולקטיבית, הרי שהיא אמנם חורגת מסמכותו של שלטון צבאי על-פי דיני התפיסה הלוחמתית, ואיננה תקפה.

שנית, לא כל שימוש בתקנה 1119(1) נוגד בהכרח את כללי המשפט הבין-לאומי, והדבר תלוי בנסיבות של כל מקרה. למשל, סעיף 53 לאמנת גינווה הרביעית מעניק סמכות להרוס מבנה כאשר ההריסה נדרשת באופן מוחלט על-ידי מבצעים צבאיים - where such destruction is rendered absolutely necessary by military operations - כלומר, כאשר קיימים צרכים צבאיים חיוניים. ההריסה של מבנה ששימש בסיס לפעולה "צבאית" עוינת יכולה להיחשב כצורך צבאי חיוני, וכך גם בית שנורה ממנו נשק-אש או שנזרקו ממנו פצצה, רימון יד או חפץ נפיץ או מבעיר, כלשון הרישא של תקנה 1119(1). יתרה מזו, התקנה מתייחסת בחלקה למצבים שבהם דיירי הבית עצמם נושאים באחריות מסוימת לביצוע העבירה, בכך ש"חיזקו את ידי העוברים, או היו שותפים שלאחר מעשה לעוברים". בנסיבות כאלה לא יהיה בהריסת הבית משום ענישה קולקטיבית של אנשים חפים מפשע.

שלישית, העובדה שבני משפחתו של עבריין עלולים להיפגע מעונש המוטל עליו לאחר העמדה לדין בהליך משפטי, ושענישה פלילית מעין זו כוללת גורם הרתעתי, איננה מצדיקה סמכות מינהלית להעניש אנשים למטרת הרתעה, ללא בירור שאלת האחריות - ולו גם הפאסיווית - של האנשים הנפגעים, בניגוד לכללי המשפט הבין-לאומי. הבירור של שאלת האחריות צריך להתקיים במסגרת הליך הוגן, שיתן הזדמנות לנפגעים להשמיע טענותיהם בעניין.

השאלה של זכות הטיעון לפני ביצוע צו הריסה הובאה בפני בית המשפט הגבוה לצדק בעתירה בתיק בג"צ 358/88, שהגישה האגודה לזכויות האזרח בישראל.⁵² לעתירה עקרונית זו קדמה עתירה אחרת של האגודה לזכויות האזרח בסמוך לתקירת אלימה שאירעה ליד הכפר ביתא בחודש אפריל 1988. קבוצה של נערים ונערות ישראלים מיישוב יהודי סמוך לכפר יצאו לטיול רגלי בחול המועד פסח בליווי שני מאבטחים נושאי נשק, אך ללא תיאום עם כוחות צה"ל באזור, ונתקלו בקבוצת נערים פלסטינים

מן הכפר. בהיתקלות זו נהרגו מאש המאבטחים שני תושבים של הכפר ונערה אחת מבין המטיילים הישראלים. כמו כן נפצעו רבים מהמטיילים הישראלים. הצבא הכריז מייד על הכפר כשטח צבאי סגור, והרס לאלתר 13 בתים. התברר בדיעבד כי אחד מהבתים שנהרסו היה בבעלותו של תושב הכפר אשר דווקא נתן חסות לנערים הישראלים עד שהגיעו כוחות צה"ל למקום. העתירה לבג"צ כוונה למנוע הריסה של בתים נוספים ללא זכות טיעון, אך לאחר שרשויות הצבא הסכימו לתת הודעה מראש של 48 שעות על החלטת ההריסה, על מנת לתת שהות להשיג על כך בערכאות המתאימות, בוטלה העתירה.

ההסכמה שהושגה בעתירה בעניין הכפר בינת הוגבלה לאותו מקרה פרטי, ולפיכך הוגשה העתירה הנוספת מספר חודשים לאחר מכן על מנת לברר את שאלת זכות הטיעון ברמה העקרונית, ולקבוע דרכי ערעור קבועות וכלליות על החלטה להוציא צו להריסת בית. העותרים טענו כי יש לאפשר הגשת השגה למפקד שנתן את הצו לפני ביצועו, כדי לנסות לשכנע אותו כי אין מקום לתת אותו בנסיבות המקרה הפרטי, וכן השהיה נוספת בביצוע הצו על מנת לאפשר פניה לבית המשפט הגבוה לצדק במקרה שהמפקד סירב לבטל את החלטתו.

דווקא בגלל החומרה של אמצעי ענישתי זה, טענו העותרים, יש להקפיד בדרך כלל על זכות הטיעון, על מנת שההחלטה תהיה שקולה ומבוססת על תשתית עובדתית מתאימה: "כאשר מוצא צו מייד לאחר מעשה טרור מחריד, או אירוע חמור (כדוגמת פרשת ביתא), עשוי המפקד הצבאי לקבל החלטתו בעקבות תגובה רגשית שלו ושל הציבור, ולעתים אף לפני שעובדות המקרה התבררו לאשורן", נאמר בעתירה. "המפקד חייב לפעול מתוך שיקולים הגיוניים וענייניים. אסור שיפעל - ואסור שהציבור יחשוש שהוא פועל - מתוך כעס, מתוך פיזיות או מתוך אווירה ציבורית הדורשת נקמה. המתנה סבירה ושמיעת הנפגע הן הערובות הטובות ביותר למתן החלטה שקולה." שלילה של זכות הטיעון יכולה להיות מוצדקת רק במקרים חריגים, מטעמים של מניעת סכנה חמורה או של מניעת סיכול מוחלט של הפעולה השלטונית, או מטעמים מבצעיים-מיידיים כגון מניעת מקום מסתור למחבלים.

תשובות רשויות הצבא הדגישה, לעומת זאת, את האפקט ההרתעתי של אמצעי הריסת הבתים, וכן את החשיבות המירבית של הפעלתו תוך תגובה מיידית, מהירה ובתכיפות למעשה הפשע, על מנת שלא לסכל את המטרה העיקרית של שמירה על החוק והסדר הציבורי.

בית-המשפט קיבל את העתירה. הוא נימק את החלטתו בכך שבדיקת חוקיותו של פעולות המימשל הצבאי - כזרוע של הרשות המבצעת הישראלית - נעשית לא רק על-פי כללי המשפט הבין-לאומי, אלא גם על-פי אמות מידה נוספות של המשפט המינהלי הישראלי. לפיכך, הביקורת השיפוטית על שיקול הדעת של מפקד צבאי המוציא צו הריסה בוחנת גם את השאלה אם ההחלטה נשקלה ונבדקה כראוי. "הריסת מבנה", ציין בית-המשפט, "היא, אליבא דכולי עלמא, אמצעי עונשין קשה וחמור, וכוח ההרתעה הטמון בו אינו מפחית מאופיו המתואר. אחת מתכונותיו המרכזיות היא בכך שהוא בלתי הפיך, היינו הוא לא ניתן לתיקון לאחר מעשה; משמע, דיון לאחר ביצוע הצו הוא לעולם מוגבל מאוד מבחינת משמעותו המעשית. על-פי תפיסותינו המשפטיות יש, על-כן, חשיבות בכך שהנוגע בדבר יוכל לפרוש השגותיו לפני המפקד עוד לפני ההריסה, כדי

להעמידו על עובדות ושיקולים שאולי לא היה ער להם".⁵³

לפיכך, קבע בית-המשפט, יש לקיים את זכות הטיעון לפני ביצוע ההחלטה, מלבד במקרים של נסיבות צבאיות-מבצעיות, כגון "כאשר יחידה צבאית מבצעת פעולה מבצעית, אשר במסגרתה עליה לסלק מכשול או להתגבר על התנגדות או להגיב לאלתר על התקפה על כוחות הצבא או על אזרחים שנתקיימה אותו זמן".⁵⁴ פרט למקרים מן הסוג הזה, קבע בית-המשפט, כי צו להריסת בית על-פי תקנה 119 יכול הודעה בדבר מתן אפשרות לפנות לעורך-דין ולהשיג על הצו בפני המפקד הצבאי לפני הפעלתו, תוך זמן קצוב שיפורט, וכן בדבר אפשרות לקבל שהות נוספת לאחר מכן, אף היא קצובה בזמן, כדי לפנות לבית המשפט הגבוה לצדק בטרם יופעל הצו. במקרים דחופים הציע בית-המשפט כי תבצע אטימה מיידית של הבית עוד לפני שמיעת הערעור או העתירה, במקום הריסה אשר איננה הפיכה.

השאלה מהן "נסיבות צבאיות-מבצעיות" המצדיקות חריג לקיום זכות הטיעון, עלתה לאחרונה בעקבות תקרית קטלנית במחנה הפליטים אל-בורייג'י ברצועת עזה ב-20.9.90, היום הראשון של ראש-השנה. חייל מילואים נכנס במכוניתו הפרטית למחנה שלא במתכוון אחרי שטעה בדרכו, והותקף על-ידי המון מתפרע. כאשר ניסה להימלט מן המקום הוא התנגש, כנראה בבהילותו, בעגלה רתומה לחמור ושני ילדים שנסעו בה. בעקבות זאת הסתער עליו המון של עשרות אנשים אשר סקלו אותו באבנים ואחר-כך העלו באש את מכוניתו ושרפו אותה עליו. למרות שהחייל נשא נשק הוא לא השתמש בו, ונראה שלא היתה מצידו כל התגרות מכוונת באנשים במקום.

תגובת הציבור הישראלי קראה לנקיטת אמצעי ענישה חמורים, והמפקד הצבאי של רצועת עזה החליט להרוס 7 מבני מגורים ו-26 חנויות בסביבה של מקום התקרית. האגודה לזכויות האזרח בישראל עתרה שוב לבג"צ, ביום 24.9.90, על מנת שתניחן שהות לתושבי הבתים, שהיו שרויים תחת עוצר, לפנות לעורכי-דין כדי לנצל את זכות הטיעון שלהם.

בית-המשפט הוציא צו ביניים שאסר על מבצע ההריסה, והורה על קיום הדיון בבקשה לצו-על-תנאי ביום למחרת, ה-25.9.90. עד למועד מתן צו-הביניים, נהרסו 15 חנויות במקום.

בתצהיר שהגיש אלוף פיקוד הדרום צויין כי קטע הכביש שבו התרחש האירוע היווה מוקד משיכה להפרות סדר אשר סיכנו את חיי העוברים בכביש. צעדים אחרים שננקטו - אטימת הסימטאות שמהן יורו אבנים על הכביש ושדרכן נמלטו המיידים מן המקום, וכן אזהרות שניתנו למוחזתארים, לא הועילו. לפיכך הוא החליט שיש צורך להרחיב את הכביש על מנת לאפשר שליטה טובה יותר של צה"ל על המתרחש לאורכו. ההחלטה על הריסת הבתים היתה מושתתת על צורך צבאי דחוף לנקוט צעדים חינויים לשמירה על ביטחון האיזור ואבטחת צירי התנועה בו, והיא לא נתקבלה כפעולה עונשית. הטענה היתה כי בנסיבות אלה לא היה מקום לביקורת שיפוטית על-ידי מתן זכות טיעון. ממילא, נטען בדיון, לא היה חשד שדיירי הבתים דווקא מעורבים ברצח, ולכן לא היה שום טעם לשמוע את טענותיהם. כמו כן, ניתנו הבטחות שדיירי המבנים יקבלו פיצויים מלאים על הנזק שנגרם להם, וגם דיור חלופי.

הטיעון שהיה מדובר בפעולה של הרחבת כביש, ולא בפעולה עונשית, נשמע דחוק לנוכח

סמיכות האירועים, וגם איננו מסביר מדוע לא ניתן היה לעכב אותה, ולו בימים אחדים, על מנת לאפשר לדיירי המבנים להשמיע את טענותיהם ביחס לאחריותם בפני המפקד הצבאי במסגרת הליך הוגן.

אך בית-המשפט קיבל את עמדתו של אלוף הפיקוד וביטל את צו הביניים.⁵⁵ באותו יום הושלמו פעולות ההריסה, ובנוסף נאטמו ארבעה בתים של אנשים שנעצרו בחשד למעורבות ברצח חייל המילואים.

בית-המשפט מצא כי ההחלטה נתקבלה מתוך צורך צבאי דחוף ומיידית תוך התחשבות בצורך למעט את הפגיעה באוכלוסיה ככל האפשר בתנאים הנתונים. ועוד הוסיף:

מתן זכות טיעון בנסיבות האמורות, [...] שפירושו השהיית ביצוע הפעולות לתקופה הדרושה לצורך קיום הדיון בבית משפט זה, [...] יש בו משום סיכון ממשי של חיי אדם [...] בכגון דא עדיף הערך העליון של שמירה על חיי אדם על פני הערך של זכות הטיעון.

סיכום

בדו"ח זה התייחסנו לאמצעים מינהליים שונים, שהשימוש בהם על-ידי רשויות המימשל הצבאי בגדה המערבית וברצועת עזה מעורר שאלה של ענישה קולקטיבית, האסורה על-פי הנורמות של המשפט הבין-לאומי הפומבי. התייחסנו לאותם אמצעים אשר מהווים הגבלות על זכויות אדם כלפי קבוצות אוכלוסיה שלמות - עוצר וסגר, סגירת מוסדות חינוך, ניתוק קווי טלפון, הגבלות על יציאה לחו"ל, ניתוק אספקת חשמל ומים, והגבלות על שיווק תוצרת חקלאית - וכן לאמצעים אשר מופעלים כסנקציה, בעקבות ביצוע עבירה ביטחונית, כנגד אנשים אשר אינם נושאים באחריות אישית לביצוע העבירה: הריסה ואטימה של בתים, ועקירת עצים.

כפי שעולה מן הדו"ח, לעתים נדירות מופעלים אמצעים מאלה המנויים תוך הצהרה מפורשת כי שימוש בהם נעשה למטרות ענישה. בדרך כלל הצידוק הרשמי לשימוש הוא צורך ביטחוני, מניעתי או הרתעתי. אך הרושם הכולל הוא ששיקול הדעת לגבי נקיטת האמצעים איננו מאזן כיאור את השיקולים הביטחוניים עם שיקולים של זכויות אדם בסיסיות, ואיננו מייחס משקל או חשיבות לחובת השלטון להבטיח במידת האפשר את חירויות הפרט, הנופלת במסגרת החובה הכללית של השלטון לקיים חיים מסודרים רגילים על-פי דיני התפיסה הלוחמתית.

הנורמה האוניורסלית האוסרת ענישה קולקטיבית מבוססת על תפיסה עקרונית ומקובלת, שהאחריות למעשים פליליים הינה אחריות אישית, בין אם מדובר באדם אשר ביצע את המעשה בפועל ובין אם מדובר באחרים אשר היו שותפים באופן זה או אחר לביצוע העבירה. לפיכך יש חשיבות עליונה לקיום של הליך הוגן לצורך בירור שאלת האחריות למעשה העבירה. גם עניין זה נופל במסגרת זכויות האדם.

נוסף לכך התייחס הדו"ח לשאלת הביקורת השיפוטית של בית המשפט הגבוה לצדק על השימוש באמצעים של ענישה קולקטיבית. עולה ממנו שבמקרים הקיצוניים די היה בעצם ההגשה של עתירה לבית-המשפט כדי להניע את רשויות השלטון להסיר את ההגבלות. בעניינים שהגיעו לדיון ממשי בפני בית-המשפט, נדחתה שוב ושוב הטענה בדבר אי החוקיות של אמצעי מגביל בהיותו ענישה קולקטיבית אסורה על-פי המשפט הבין-לאומי. ביחס להריסות בתים בית-המשפט אמנם ציווה על הרשויות לקיים הליך הוגן לפני נקיטת האמצעי הענישתי, אלא שעולה כי הטענה הישירה בדבר ענישה קולקטיבית לא זכתה לדיון מעמיק בפסקי-הדין של בית-המשפט, ועל כך יש להצטער.

המניע לשימוש באמצעים קולקטיביים מגבילים הוא עניין של כוונה שבלב, שקשה להוכיחו. עם זאת, סממנים חיצוניים עשויים לספק מבחן אובייקטיבי לשאלה האם אמצעי זה או אחר הוא ענישתי. השימוש המופרז בהגבלות החורגות מעקרון האחריות האישית - מבחינת התכיפות, ההיקף, ומשך ההפעלה - יש בו כדי להצביע על מימד ענישתי גם אם הדבר איננו מוצהר מפורשות. ככל ששיקול הדעת השלטוני מתעלם מצרכיה הבסיסיים של האוכלוסיה האזרחית או מגביל את זכויות האדם במידה בלתי-סבירה, יש לומר שהוא חורג מן הסמכות השלטונית על-פי דיני המשפט הבין-לאומי הפומבי ומהווה הפרה של האיסור נגד ענישה קולקטיבית.

האיסור נגד ענישה קולקטיבית איננו זר כלל וכלל לחשיבה המשפטית גם בתוך השיטה הישראלית פנימה. ראוי לכן לסיים בדברים שנאמרו על-ידי השופט יעקב בזק בספרו הקלאסי על מדיניות הענישה במשפט המקומי:

הענישה הפלילית כפופה גם לכמה הגבלות בסיסיות, הנובעות בחלקן מעקרונות הצדק והמוסר ובחלקן מתוך השקפות הומאניטריות המקובלות על הציבור. הענשת קרובי העברייני, וכן הענשת חפים מפשע, אפילו כשיש לה השפעה מרתיעה, היא פסולה משום שהיא מנוגדת לעקרונות הצדק והיושר.

הערות שוליים

1. Personal Justice Denied: Report of the Commission on Wartime Relocation and Internment of Civilians (Washington, D.C., December 1982); **Hirabayashi v. United States** 320 U.S. 81 (1942); **Korematsu v. United States** 323 U.S. 214 (1944).
2. R.W. Gehring, Protection of Civilian Infrastructures, 42 **Law & Contemporary Problems** 86 (1978), 98, 138.
3. J.W. Garner, Contributions, Requisitions and Compulsory Service in Occupied Territory, 11 **Am J Int'l L** 74 (1917), 81. [להלן - I Garner]
4. ר'י, למשל, דברי השופט Murphy ב- **Hirabayashi v. U.S.**, לעיל, בע'י 110.
5. ר'י, למשל, דברי השופט Frankfurter ב- **Korematsu v. U.S.**, לעיל, בע'י 224; פסק-הדין ב- **Hirabayashi v. U.S.**, לעיל, בע'י 99; וכן דברי ההסבר הרשמיים Official Commentary, Geneva Convention IV, 1949 (ed. לאמנת ג'נבה הרביעית, J. Pictet, Geneva, 1958), 201-202. [Pictet - להלן]
6. ר'י Gehring, לעיל, בע'י 104-105. ר'י גם את פסק-הדין של בית-הדין הצבאי בנירנברג מפברואר 1948 במשפט הידוע כ- **Hostages Case**, אשר מובא ב- **The Law of War**, Vol. II (ed. L. Friedman) 1303, 1310.
7. ר'י, למשל, בניצ' 393/82 ג'ימעית אסכאן אלמעלמון נ'י מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה והשומרון פי"ד לו' 785.4) 811.
8. ר'י Pictet 225.
9. ר'י, למשל, בניצ' 393/82, לעיל, בע'י 793.
10. J.W. Garner, Community Fines and Collective Responsibility, 11 **Am J Int'l L** 511-517 (1917) [להלן - II Garner]
11. שם, 534.
12. ר'י Garner I 103-105.
13. G. Von Glahn, **The Occupation of Enemy Territory: A Commentary on the Law and Practice of Belligerent Occupation**, (Minneapolis, 1957) 233.
14. ר'י The Hostages Case, לעיל, בע'י 1320.
15. ר'י Garner II, 528-530; Von Glahn, 233.
16. Reicin, Preventive Detention, Curfews, Demolitions of Houses and Deportations: An Analysis of Measures Employed by Israel in the Administered Territories, 8 **Cardozo L Rev**, 515 (1987) 526.
17. ר'י Garner II, 531.
18. ר'י Pictet; Von Glahn 225.
19. השו'י, למשל, **Hirabayashi v. U.S.**, לעיל, בע'י 113; ו- **Korematsu v. U.S.**, לעיל, בע'י 218, ודברי השופט Murphy, שם, בע'י 234; וכן Reicin, לעיל, בע'י 545.
20. השו'י, **Hirabayashi v. U.S.**, לעיל, בע'י 1317.
21. השו'י, Garner II, לעיל, בע'י 527.
22. שם, בע'י 526.

23. ר' Pictet, לעיל, בע' 226.
24. "מערכת המיסוי בגדה המערבית וברצועת עזה כמכשיר לאכיפת השלטון בתקופת ההתקוממות" (דו"ח בצלם, ירושלים, פברואר 1990), בע' 25-29.
25. השו, למשל, **Korematsu v. U.S.**, לעיל, בע' 219. ר' גם Garner II, לעיל, בע' 513, Lord Wright, *The Killing of Hostages as a War Crime*, 25, ועוד, 531, 526-525 **British Year Book of Int'l L** (Oxford University Press 1948) 296, 309.
- 25א. השו בג"צ 660/88 **אגודת אינס אל-אוסרא נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון** פ"ד מג (3) 673, בע' 678.
26. השו **Hirabayashi v. U.S.**, לעיל, בע' 107-108; ובן Reicin, לעיל, בע' 557.
27. ר' גם דף מידע של "בצלם", יוני 1989.
28. הגבלות על הזכות לחופש התנועה בשטחים המוחזקים, עיונים בזכויות האזרח בשטחים המוחזקים (2) (האגודה לזכויות האזרח בישראל, 1989), ע' 32.
29. על פי תשובת שר הבטחון מיום 22.4.90 לשאילתא שהגיש בכנסת ח"כ חיים רמון ביום 25.12.89.
- 29א. על-פי נתונים שמסרו תושבים לעו"ד שלמה לקר בזמן העוצר.
- 29ב. לפרטים על כך ר' "מערכת המיסוי בגדה המערבית וברצועת עזה כמכשיר לאכיפת השלטון בתקופת ההתקוממות", שם, סעי' 25-29.
30. *Nation Under Siege, Al-Haq Annual Report on Human Rights in the Occupied Palestinian Territories, 1989*, pp. 366-367.
31. על כך ראה עוד: **Bitter Harvest: Israeli Sanctions Against Palestinian Agriculture During the Uprising, December 1987 – March 1989** (Jerusalem Media and Communication Centre, May 1989). pp. 5-9.
32. ר' בהרחבה דף מידע "בצלם", אוקטובר 1990.
33. אריה שלו, האינתיפאדה: הסיבות, המאפיינים וההשלכות (תל-אביב, 1989) ע' 131-136.
- 33א. מכוח סעיף 91 (א) (2) לצו בדבר הוראות בטחון (מס' 378) תש"ל-1970.
34. ר' גם דף מידע "בצלם", נובמבר 1989.
35. ר' הגבלות על הזכות לחופש תנועה בשטחים המוחזקים (האגודה לזכויות האזרח בישראל, 1989) ע' 39.
36. בג"צ 660/89 **מאיל ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון ואח'**. העתירה בוטלה לאחר שהוסרו ההגבלות לפני מועד הדיון בפני בית-המשפט.
37. צו ההגנה (שעת חרום) (צמצום השימוש בשירותי טלפון) (הוראות שעה) (יהודה ושומרון), תשמ"ח-1988.
38. *Bitter Harvest, op.cit.*, pp. 9-14.
39. ר' בהרחבה הריסות ואטימות בתים – כאמצעי ענישה בגדה המערבית וברצועת עזה בתקופת האינתיפאדה (דו"ח "בצלם", אוגוסט 1990).
40. ר' דף מידע, הגבלות על בניה למגורים בגדה המערבית ("בצלם"), אוגוסט 1990.
41. ר' גם בג"צ 610/89, בחרי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון פ"ד מג (3) 177.
42. *Bitter Harvest, op.cit.*, pp. 14-17.
43. ר' **A Nation Under Siege**, שם, ע"ע 415-414.
44. ר' למשל, בג"צ 393/82, לעיל, בע' 794, 801-880.
45. בג"צ 1113/90 **שוא ואח', נ' מפקד כוחות צה"ל בחבל עזה ואח'**. פסק הדין מיום 19.8.1990 טרם פורסם.

445. ראה לעיל, בהערה 37.
46. בג"צ 448/85 דאהר ואח' נ' שר הפנים פ"ד מ(2) 701.
47. בג"צ 270/88 L.S.M. - Law in the Service of Man נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון פ"ד מ(3) 260.
48. שם, בע' 263.
49. בג"צ 361/82 חמרי נ' מפקד אזור יהודה ושומרון פ"ד לו (3) 439, בע' 444, 443.
- 49א. בג"צ 798/89 שוקרי נ' שר הבטחון. פסק הדין מיום 27.11.1989 טרם פורסם.
50. ר', למשל, בג"צ 434/79 סחוויל ואח' נ' מפקד אזור יהודה ושומרון פ"ד לה (3) 223, בע' 224; בג"צ 274/82 חמאמרה נ' שר הבטחון ואח' פ"ד מג (1) 576, בע' 578; בג"צ 387/89 רג'בי נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון פ"ד מג (3) 177; בג"צ 610/89 בחרי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון פ"ד מד (1) 92.
51. בג"צ 698/85 דג'לס ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון פ"ד מ (2) 43, בע' 44.
52. בג"צ 358/88 האגודה לזכויות האזרח בישראל ואח' נ' אלוף פיקוד המרכז ואח' פ"ד מג 529 (2).
53. שם, בע' 540, מול האות ה'.
54. שם, מול האות ז'.
55. בג"צ 4112/90 האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' אלוף פיקוד הדרום (טרם פורסם).
56. יי בזק, הענישה הפלילית, (דביר, תשמ"א) 68.

ביקור בכפר עוורתה 8 ביולי 1990

ביקרו: באסם עיר, כרמל שלו, קנת מק

נתונים על הכפר

הכפר עוורתה נמצא ררומית-מזרחית לעיר שכם. דרך הגישה לכפר מתחבר לכביש צרדי לדרך שכם-ג'נין, המוביל להתנחלות תל-חיים. לפי נתונים של האטלס של פרויקט הגדה והרצועה, השטח של הכפר הוא 1,540 דונם, ואוכלוסייתו מנתה 2,978 נפש בשנת 1987. לפי עדויותיהם של תושבי הכפר, עימם נפגשנו, אוכלוסיית הכפר מונח כ-4,000 נפש. כל התושבים עוסקים בחקלאות לפרנסתם. כ-400 גברים עובדים בנוסף כפועלים בשכם ובישראל.

בכפר בית ספר יסודי לבנים ולבנות, הלומדים בכיתות נפרדות. כ-50 תלמידים לומדים בכיתות תיכון מחוץ לכפר, וכ-50 סטודנטים לומדים באוניברסיטאות.

בכפר מרפאה פרטית, אך אין רופא מקומי. מדי יום מגיע רופא מחוץ לכפר ל-3 שעות. אין בכפר אף טלפון. היתה מרכזיה אחת שאינה תקינה עוד.

מים וביוב

אין תשתית מים ורשת ביוב בכפר. לחלק מן התושבים בורות מים בחצרות בתיהם. האחרים מביאים מים בג'ריקנים ממעיין הממוקם מזרחית לכפר, במרחק כק"מ ממרכזו. בהעדר רשת ביוב משתמשים התושבים בבורות ביוב פרטיים, שהם מרוקנים מדי כל כמה חודשים באמצעות קבלן משכס המספק משאית עם משאבה מתאימה.

אדמות הכפר

לפי עדות התושבים עימם נפגשנו, מגיע סך האדמות השייכות לכפר לכ-6,000 דונם. מתוכם הופקעו בין 500 ל-1,000 דונם לצורך הקמת ההתנחלות של אלון מורה באתרה המקורי, ואדמות אלה לא הוחזרו לאחר העברת ההתנחלות לאתרה הנוכחי (בעקבות פסיקת בג"צ). בנוסף, ההתנחלות תל-חיים הוקמה בשנת 1984 על כ-700 דונם של אדמות הכפר.

לפי תוכנית המתאר, טענו התושבים, השטח הבנוי של הכפר משתרע על 131 דונם. מתחילת הכיבוש אין אישורי בניה לבתים חדשים, ומשנת 1985 אף לא ניתנו רשיונות לתוספות בניה. 3 בתים שנבנו ללא רשיון נהרסו בשנים האחרונות. מתוך אדמות הכפר, כ-3,000 דונם מעובדים על-ידי תושבי הכפר. לטענת התושבים, יש אדמות בגבול הצפוני של הכפר, בסמוך להתנחלות תל-חיים, שהתושבים מפחדים לעבד, מאחר שהיו מקרים שהם גורשו על-ידי מתנחלים.

לטענת התושבים, מתחילת האינתיפאדה נעקרו בין 2,000 ל-4,000 עצי זית הסמוכים לכביש

המוביל לתל-חיים, כפי כל הנראה בעקבות ידוויי אבנים מבין העצים.

חקלאות

כאמור, כל תושבי הכפר עוסקים בחקלאות, באמצעים ראשוניים לא-ממוכנים. אין מערכת השקייה. הגידולים הם בעיקר עונתיים: עגבניות, קישואים, במיה, חיטה, שעורה, דורה, פול, שומשום, חמוס, עדשים ומאכל לצאן. יש בכפר כ-500 ראשי עזים, בין 70 ל-100 פרות, וכ-4,000 תרנגולות ואפרוחים כלולים בתיים. התושבים לא קיבלו רשיונות ללולים מודרניים. כל התוצרת החקלאית היא לצריכה עצמית של תושבי הכפר, למעט שמן זיתים (בשנים הטובות) הנמכר לסוחר שאיננו תושב הכפר. לטענת התושבים, הם לא ראו כל טעם לפנות למינהל כדי לקבל רשיון לייצוא של השמן לירדן.

מגעים עם המינהל

מתחילת האינתיפאדה נתקלים התושבים בעיכובים ביורוקראטיים במגעים עם המינהל. מזה שישה חודשים לא ניתן להם לחדש רשיונות רכב, והם נאלצים להיזקק לשירותים של משתף פעולה (תמורת תשלום של כמה מאות שקלים) או למכור את כלי הרכב. לטענתם הם משיגים את האישורים הנדרשים מן הרשויות השונות, אך למרות זאת מעכבים אותם במינהל, בלך ושוב, או בהפנייה לשב"כ, או באמירה סתם "לעזרתה לא נותנים". התרשמותנו היתה כי לא מדובר בתקלות יוצאות דופן.

העוצר

ביום 20.5.90 היו תקריות של ידוויי אבנים וחסמת כביש הכניסה לכפר, בעקבות הרצח של שבעה פועלים מרצועת עזה בראשון-לציון. במשך היום לא הצליח הצבא להיכנס לכפר. בלילה, בחצות, נכנסו חיילים והכריזו ברמקולים על הטלת עוצר.

בעקבות רצח הפועלים בראשון-לציון הוטל עוצר כולל על היישובים הפלסטיניים בגדה המערבית ורצועת עזה. המייחד את העוצר שהוטל בכפר עוורתה הוא משכו. בשאר המקומות הוסר העוצר בתוך תקופה של בין שלושה ימים לשבוע.

העוצר בכפר עוורתה הוסר לאחר חמישה-עשר יום, ביום ה-5.6.90. שבעה ימים לאחר הטלת העוצר, הוא הופסק למשך שעתיים, לצורך הצטיידות במוון ומים. מלבד בפעם הזאת, לא הופסק העוצר כלל במשך כל התקופה. בזמן העוצר היו מדי פעם הפרות סדר ותקריות עם חיילים.

כאשר מוטל עוצר ממושך, אחת הבעיות המרכזיות היא שהתושבים אינם יודעים מלכתחילה למשך איזה זמן הם צריכים להיערך להסתגרות בתוך בתיהם. במקרה של הכפר עוורתה, מדובר באנשים המתקיימים ברמת מחיה מאוד בסיסית מתוצרת חקלאית לצריכה עצמית בלבד. כלכלת המקום היא כזו שגם אילו ידעו התושבים מלכתחילה מה יהיה משך העוצר, לא היו בידיהם האמצעים לדאוג לצורכי הקיום הבסיסיים. אנשי הכפר סיפרו, למשל, כי כאשר הוסר העוצר לצורך הצטיידות במוון, גילו שהרבה מן המצרכים בתוך החנויות התקלקלו או נרקבו, וזאת למעט מוון משומר שערכו התזונתי איננו רב.

בנוסף, היתה תלונה כי חלק מן התושבים, המתפרנסים מעבודתם כפועלים מחוץ לכפר, איבדו את מקומות העבודה שלהם לאחר שלא יכלו להגיע אליהם בזמן העוצר.

סבל אישי

בזמן העוצר סבלו התושבים בעיקר ממחסור במים, משום שלא ניתן להם לצאת מבתיהם אל המעיין. הפתרון שלהם היה להעביר מים מבורות של שכנים, מעל גדרות הבתים. מים אלה שימשו בראש ובראשונה לשתיה, ולכביסה ורחצה חיוניות (בעיקר לילדים קטנים). בדומה, לא יכלו התושבים לצאת את בתיהם לצורך אפיית פיתות בטבונים הממוקמים בין הבתים במקומות שונים בכפר. כמו כן נתקלו חלק מהתושבים בבעיית ביוב, כאשר בורות חשופיין התמלאו ולא היתה אפשרות לרוקן אותם. הפתרון היה להשתמש בדלי לעשיית הצרכים.

בנוסף, נמנע מחלק מהתושבים טיפול רפואי ותרופתי שהם נזקקים לו באופן שוטף. לפי עדות תושבי הכפר שעימם נפגשנו, גילו לאחר הסרת העוצר שאשה קשישה נפטרה, מאחר ששכנתיה ובנותיה לא יכלו להגיע לביתה כדי לטפל בה. במקרה אחר, אפשרו החיילים לאשה שכרעה ללדת לצאת את הכפר לבית המיילדות בשכם, אך לא התירו לבעלה ללוות אותה. תושבי המקום סיפרו כי יש בכפר מיילדת מסורתית (ראיה), אשה זקנה שאינה עובדת עוד במקצועה בדרך כלל, וש במקרי חירום היא עוזרת לנשים יולדות.

נזקים לחקלאות

מלבד הסבל האישי של התושבים, נגרם נזק רב לחקלאות. תקופת העוצר חפפה את זמן הקציר של החיטה - כ-3,000 דונם, לפי עדות התושבים. מאחר שנמנע מן התושבים לקצור את היבול במועד, הוא התייבש בשמש, וכשליש מן היבול אבד בזמן שאספו אותו לאחר הסרת העוצר. כאשר הוא התפורר ברוח. אחד התושבים נתן תצהיר על כך שכל היבול של 3 דונמים של עדשים הושמד כתוצאה מהתייבשות והתפוררות על האדמה בזמן המיועד לאסיף.

מיד עם תום קציר החיטה, היו אמורים החקלאים לזרוע גידולים חדשים, כגון שומשום, תירס ועגבניות. האיחור בזריעה שגרם העוצר, ישפיע כפי כל הנראה על גודל היבול, בגלל התייבשות האדמה. התושבים טענו, למשל, שקיים הבדל ניכר בין גידולי התירס שלהם לעומת הגידולים של כפרים שכנים, שלא היו כפופים לעוצר.

בדומה, החקלאים לא יכלו לחרוש את אדמות הויתים ולגזום את העצים בזמן העוצר. עבודת הגיוזם לאחר הסרת העוצר היתה קשה יותר בגלל התייבשות הענפים.

אחד מן התושבים, שנתן תצהיר על כך, לא הצליח להגיע מביתו כדי לטפל בלול של תרנגולות שהוא מחזיק בחצר האחורית של חנות המכולת שלו. לאחר הסרת העוצר גילה שכל התרנגולות, 49 במספר, מתו.

אלה התצהירים שנתנו תושבי הכפר, לפי סדרם:

תדפיס תצהיר

אני הח"מ חסן קאסם קוראיק ת.ז. 962501813, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, מצהיר בזה בכחב כדלקמן:

1. אני בן 67, תושב כפר עוורתא, אב לתשעה ילדים.
2. אני בעל חנות במכולת במרכז הכפר.
3. ביתי נמצא במרחק כ-500 מ' מן החנות.
4. בחצר האחורית של החנות אני מגדל תרנגולות, עד כ-250 במספר, לצורך מכירה למאכל לתושבי הכפר.
5. בזמן הטלת העוצר, בליל ה-20.5.90, היו לי 49 תרנגולות.
6. במשך כל ימי העוצר לא יכולת להגיע לחנות, לא יכולתי לפתוח אותה לצורך מסחר וגם לא יכולתי להשקות ולהאכיל את התרנגולות.
7. כשהגעתי לחנות אחרי שהוסר העוצר ביום 5.6.90, גיליתי שכל 49 התרנגולות מתו.
8. בנוסף לחנות אני גם עובד כפלאח בחקלאות. יש לי 30 דונם בבעלותי ועוד 30 דונם בשותפות. בזמן העוצר לא יכולתי לצאת מהכפר כדי לעבד את אדמתי.
9. כתוצאה מכך, 3 דונמים של עדשים הושמדו. העדשים היו מוכנים לאסיף, הם התייבשו והתפזרו על האדמה. היו לי 17 דונם של חיטה, ששליש מהם התייבשו וניזוק ללא תקנה. בנוסף, 5 דונם של ביקיה, מאכל לצאן, התייבשו ונפלו על האדמה.

הנני מאשרת בזה כי ביום 8.7.90 הופיע בפני עו"ד כרמל שלו בחנותו בכפר עוורתא מר חסן קאסם קוראיק שזהה עצמו על-ידי תעודת זהות מס' 962501813 ואחרי שהזהרתיו כי עליו להצהיר את האמת וכי יהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא יעשה כן, אישר את נכונות הצהרתו הנ"ל וחתם עליה.

תדפיס תצהיר

אני הח"מ נדיה אחמד מוחמד עוואד, ת.ז. 960620623, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפויה לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, מצהירה בזה בכתב כדלקמן:

1. אני בת 52, חושבת הכפר עורחא, ובני משפחתי מונים 17 נפשות.
2. אין בכיתי מים זורמים. אין בור מים בחצר הבית.
3. יש לי בבית כ-20 ג'ריקנים, וכל יומיים שלושה אני הולכת עם בנות ביתי למעיין, שהוא במרחק כרבע שעה הליכה, ואנחנו ממלאות מים.
4. בזמן העוצר שהוטל ביום 20.5.90, המים בבית אולו לאחר שלושה ימים.
5. ביום הרביעי הלכתי עם אחת מבנותי אל המעיין, כל אחת מאתנו עם ג'ריקן על הראש.
6. מלאנו שם מים, ובדרכנו חזרה נתקלנו בשלושה חיילים.
7. החיילים הורידו את הג'ריקנים מראשינו ושפכו את המים על הרצפה. אחד החיילים היכה אותי ביד, אמר דברים שלא הבנתי, ואנחנו עזבנו את המקום והשארנו את הג'ריקנים.
8. במשך כל ימי העוצר לא התרחצנו, והצלחנו פעם אחת להביא מים לכביסה משכנים שיש להם בור, ומדי יום הבאנו מהם מים לשתיה.
9. זהו שמי, זו חתימתי, ותוכן תצהירי זה אמת.

הנני מאשר בזה כי ביום 8.7.90 הופיעה בפני עו"ד כרמל שלו בביתה בכפר עורחא גב' נדיה אחמד מוחמד עוואד שזיהתה עצמה על-ידי תעודת זהות מס' 960620623 אחרי שהוזהרתי כי עליה להצהיר את האמת וכי תהיה צפויה לעונשים הקבועים בחוק אם לא תעשה כן. אישרה את נכונות הצהרתה הנ"ל וחתמה עליה.

תדפיס תצהיר

אני הח"מ נג'ייה אחמד מוחמד עבדאת, ת.ז. 960600823, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפויה לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, מצהירה בזה בכתב כדלקמן:

1. אני בת 55, תושבת כפר עוותא, מתגוררת עם אבי ואמי.
2. אבי הוא בן כ-80 שנה, והוא סובל ממחלת לב ובעיות שתן.
3. אמי גם היא בת כ-80 שנה, והיא סובלת משיתוק בצד ימין של גופה, ממחלת עצבים.
4. אבי נמצא בטיפול של רופא משכס, מומחה לבעיות לב, ד"ר עזאת אל-שריף.
5. אמי נמצאת בטיפול של רופא משכס, מומחה לבעיות עצבים, ד"ר נאג'ח זין אל-דין.
6. שני הורי מקבלים תרופות באופן קבוע, שאנחנו קונים מזה שנים בבית-מרקחת בשכס, בית מרקחת מז'די.
7. שלושה ימים לאחר שהוטל העוצר ביום 20.5.90, אזלו התרופות האלה: SEREPAM, SPASMALGIN, CORDIL 5 של אבי, ו-COROTENOL, KALVRIL של אמי.
8. היו חיילים שישבו על הגדר של הבית של השכנים שלנו. יצאתי החוצה כדי לדבר עם החייל. אמרתו לו שיש לנו שני חולים שהתרופות שלהם אזלו, ושאני רוצה לחפש רכב כדי לנסוע להביא תרופות. החייל אמר לי שיש עוצר ושאסור לצאת בעוצר ושאחזור הביתה מיד. חזרתי הביתה.
9. כשבוע לאחר הטלת העוצר שמעתי שהגיעו לכפר נציגים מהצלב האדום, והם עומדים ליד המסגד. הלכתי אליהם, עם הקופסאות של התרופות, ולמחרת הם הביאו לי את התרופות.
10. אבא שלי היה במצב קשה עם כאבים בחזה וחוסר נשימה ועם נפיחות ברגליים.
11. אמא שלי, במשך שבוע ימים שלא קיבלה את התרופות, לא יכלה לעמוד על הרגליים, וסבלה מלחץ דם גבוה.
12. זהו שמי, זו חתימתי, ותוכן תצהירי זה אמת.

הנני מאשרת בזה כי ביום 8.7.90 הופיעה בפני עו"ד כרמל שלו כביתה בכפר עוותא גב' נג'ייה אחמד מוחמד עבדאת שזיהתה עצמה על-ידי תעודת זהות מס' 960600823 ואחרי שהוזהרתי כי עליה להצהיר את האמת וכי תהיה צפויה לעונשים הקבועים בחוק אם לא תעשה כן, אישרה את נכונות הצהרתה הנ"ל וחתמה עליה.

תדפיס תצהיר

אני הח"מ פוזאן עוואד, ת.ז. 932516545, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, מצהיר בזה בכתב כדלקמן:

1. אני בן 31, תושב הכפר עוורתא, מתגורר עם אמי, אשתי וילדי בן השנה.
2. אין מים זורמים בבית, ואין בור בחצר, ואנחנו מביאים מים מהמעייין וממלאים דוד של 3 קובים על גג הבית.
3. ביום השישי של העוצר, שהוטל ביום 20.5.90, אזלו המים בביתי. מאז ועד הסרת העוצר הבאנו מים לשתיה ולרחיצת התינוק משכנים שיש להם בור בחצר.
4. אין לנו צנרת ביוב בבית, אלא יש לנו בור שופכין שאנחנו מרוקנים כל שלושה חודשים באמצעות משאבה של קבלן משכם.
5. ביום התשיעי של העוצר התמלא הבור, ולא ניתן להביא את הקבלן כדי לרוקן אותו. הבית התמלא ריחות, ונאלצנו לעשות את צרכינו בדלי.
6. אני עובד לפרנסת המשפחה בחקלאות. יש לי 7 דונם של חיטה ושעורה והיו לי 4 דונמים שהיו מיועדים לזריעת שומשום וכחצי דונם מתוכנן לכמיה.
7. בגלל העוצר לא יכולתי לקצור את החיטה והשעורה, וכשליש מהיבול ניזוק, הוא התיבש והתפזר על האדמה.
8. אחרי העוצר זרעתי את השומשום, באיחור של כ-12 ימים. בגלל האיחור הצמיחה של הזרעים נפגעה.
9. זהו שמי, זו חתימתי, ותוכן תצהירי זה אמת.

הנני מאשרת בזה כי ביום 8.7.90 הופיע בפני עו"ד כרמל שליו בבית חברו בכפר עוורתא מר פוזאן עוואד שזהה עצמו על-ידי תעודת זהות מס' 932516545 ואחרי שהוזהרתי כי עליו להצהיר את האמת וכי יהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא יעשה כן, אישר את נכונות הצהרתו הנ"ל וחתם עליה.

ביקור בכפר עאבור

15 ביולי 1990

ביקור: באסם עיד, כרמל שלו, קנת מק

נתונים על הכפר

הכפר עאבור נמצא צפונית-מערבית לעיר רמאללה, ומשתרע לאורך כביש המשמש מספר כפרים ערבים ואת היישובים היהודיים נוה צוף, חלמיש ועטרת.

לפי נתונים של האטלס של פרוייקט הגדה והרצועה, השטח של הכפר הוא 390 דונם, ואוכלוסייתו מנתה 1610 נפש בשנת 1987.

לפי עדויותיהם של תושבי הכפר, עימם נפגשנו, אוכלוסיית הכפר מונה כ-2,000 נפש, חלקם מוסלמים וחלקם נוצרים. רוב התושבים מתפרנסים מעבודת בני ביתם כפועלים ברמאללה ובישראל. חלק מן התושבים נתמכים על-ידי קרובי משפחה העובדים בסעודיה ובכווית. בנוסף, אלה שאינם יכולים לעבוד כפועלים עוסקים בחקלאות, בגידול רגנים, קטניות ובעיקר זיתים.

בכפר ארבעה בתי ספר, שניים פרטיים ושניים ממשלתיים. בתי הספר הפרטיים הם מעורבים, לבנים ולבנות יחד, האחד לכיתות א' עד ו', והאחר לכיתות א' עד ט'. המינהל האזרחי מקיים בית ספר לבנות, מכיתות א' עד י"ב, ובית ספר לבנים, מכיתות ז' עד י"ב. בבתי הספר האלה לומדים גם תלמידים מן הכפרים הקרובים. כ-40 סטודנטים מבני הכפר לומדים באוניברסיטת ביר זית ובית לחם, ובחור"ל.

בכפר מרפאה פרטית הפתוחה לשלוש שעות יומיים בשבוע. כמו כן, מזה חמישה חודשים מתגורר בכפר רופא, אשר חזר מארה"ב, והוא מקבל חולים במרפאה פרטית בביתו. בזמן ביקורנו בכפר שהה הרופא בירדן. הנשים היולדות נוסעות לצורך כך לבית חולים, ואין בכפר דאיה. אין בכפר תחנה לאם ולילד (טיפת חלב).

בזמנו היה טלפון אחד בכפר אך הוא איננו פועל עוד. לפי עדות התושבים נותק קו הטלפון לפני כ-15 שנה כאשר נסלל הכביש העובר דרך הכפר. לדברי המוח'תאר, המשמש בתפקיד זה משנת 1965 עוד בתקופת השלטון הירדני, הוא הגיש על כך תלונות רבות במינהל האזרחי, אך ללא תוצאה.

לפי עדות התושבים, הכין המינהל לפני כ-4 שנים תשתית לסלילת כביש העוקף את הכפר תוך הפקעה של אדמות חקלאיות ועקירה של עצים, וגרימת נזק של עשרות אלפי דינרים. הדבר נעשה בהסכמת התושבים, אך הכביש איננו בשימוש כי עבודות הזיפות לא בוצעו.

בתוך הכפר, על הכביש, יש עמדת תצפית ומחסום קבועים של צה"ל.

עוצר

לפי עדות התושבים, הוטל עוצר בכפר למעלה מעשר פעמים, לתקופות הנעות בין שלושה לשמונה ימים. כאמור, יש בכפר נוכחות קבועה של צה"ל, אך בזמני עוצר נכנסים לשם חיילים של משמר הגבול.

(1) פעם אחת בלבד – בזמן עוצר שהוטל ב-8.1.90 – הוסר העוצר לשעה, ביום 14.1.90, לצורך הצטיירות במוון, לאחר שהתושבים יצאו בצורה מאורגנת לתפילות יום א' בכנסיה. עוצר זה הסתיים ביום 16.1.90.

ביום 13.1.90, סיפרו התושבים, נפטר אדם קשיש לאחר ששאף גז מדמיע שנורה ליד ביתו. בני משפחתו העבירו אותו לבית החולים אוגוסטה ויקטוריה בירושלים, אך הוא נפטר למחרת. כשחזרו לכפר עם הגופה, עצרו אותם חיילים במחסום, והגופה נשארה שם במשך כשעתיים. לבסוף אפשר להם הצבא 15 דקות לקבורה, תוך הגבלה של מספר המשתתפים בטקס ל-15 נפשות.

(2) בחודש אפריל 1990, בזמן צום הרמדאן, הוטל שוב עוצר בכפר למשך ארבעה ימים. באחד הלילות קראו החיילים ברמקולים לכל הגברים בין הגילאים 14 ל-40 לצאת מבתיהם ולהתאסף ליד המאחז של הצבא. העמידו אותם ליד קיר עם הידיים על הראש משעה תשע בלילה עד לשעה תשע בבוקר למחרת. אם ביקשו להשתין, אמרו להם לעשות זאת במקום.

אלה שאיחרו להגיע למקום קיבלו מכות, והיו גם כאלה שהחיילים כיבו סיגריות על זרועותיהם. העדים סיפרו שחייל אחד הכריח אותם לצעוק סיסמאות כמו "כהגא טוב" ו-"כפר עאבד זורקים אבנים", והיה יורה באוויר אם סירבו לציית. תושבי הכפר סברו שאספו אותם לאורך הכביש על מנת שהמתנחלים יראו אותם בעוברים שם.

בשעה ארבע לפנות בוקר, ביקשו נשים להביא לבני משפחותיהם מזון ושתיה בגלל צום הרמדאן, אך החיילים מנעו זאת מהן. לבסוף, בשעה 04:30, אפשרו להם לעשן סיגריה ולשתות כוס מים.

העדים סיפרו על נער, ראיד מרואן, 16, שכיסו את עיניו בסמרטוט והיכו אותו. הוא הוכרח להישאר כל הלילה קשור בעיניו ובידיו. כאשר אביו ביקש לקחת אותו הביתה, אמרו לו חיילים "קודם נגמור איתו".

מרואד עכרול מג'יד, 17, היה חבוש בזרועו ולא יכול להרים את ידו זאת מעל ראשו. החיילים היכו אותו במקום הפצוע, ועדיין לא יכול להרים את היד. החיילים הורו לו לעשות כפיפות מרפקים על הרצפה, והכריחו אותו לרוץ. לבסוף היכו אותו עד שנשכב על הרצפה ללא כוחות.

יוסף מחמוד סאלח, 24, הקיא מספר רב של פעמים, אך החיילים דחו את בקשתו לקבל כוס תה. שכנה מן הבית ממול שמעה את צעקותיו והכינה לו תה חם, אך החזירו אותה לביתה. רק לאחר שעה נתנו לו החיילים את כוס התה, שהתקרר בינתיים.

בשעה 08:30 בבוקר הגיע נציג המינהל מחלמיש לבית המוח'תאר. הנציג שאל את המוח'תאר "מה קורה?", הוא ענה "מה, אתה לא יודעי", והנציג אמר לו "עכשיו אלך לשחרר אותם".

העוצר הלילי

למחרת יום רצח הפועלים בראשון-לציון, ביום 21.5.90 בשעה ארבע לפנות בוקר, הוטל עוצר על

הכפר למשך ארבעה ימים. מאז הסרת העוצר השלם, הוטל עוצר לילי כמשך 31 לילות רצופים. גם לאחר מכן הוכרו מדי פעם על עוצר לילי. העוצר הלילי הוכרו מדי לילה בלילה, בדרך כלל בסביבות השעה שמונה, אך לעתים גם בשעה שש, והוא הוסר למחרת בסביבות השעה שש בנזק. לפעמים הכריו החילים על שעת הסיום מלכתחילה, ולפעמים הכריו בנזק שהעוצר הסתיים. התושבים טענו כי בזמן העוצר הלילי נהגו חיילים לזרוק רימוני גז מדמיע ופצצות הלם (העושות רעש בלבד) ולירות באוויר ליד בתי התושבים.

כמו כן טענו התושבים כי בחסות העוצר הלילי נוהגים מתנחלים מן היישובים היהודיים הסמוכים לכרות עצי זית ופרי של הכפר. בזמן ביקורנו בכפר אמנם ראינו מספר רב של עצים לאורך הכביש שענפיהם נדעו. התושבים טענו שכאשר הצבא עוקר עצים בתגובה ליידוויי אבנים, העצים נעקרים משרשיהם על-ידי כולדור. התושבים נתנו בידינו כרוז כתוב בשפה הערבית אשר חולק בכפר בסוף חודש יוני 1990, המובא כנספח לדיווח זה, וזה תרגומו:

"אל שכנינו, שלום רב

אנו מזהירים אתכם שלא להמשיך וליידות אבנים, כי אנו ננקוט בצעדים בעקירת עצים ובהשמדתם עד שהפגיעה תגיע לבתיכם

לכן התראה זו

"21/6/90

התושבים עימם נפגשנו, וכיניהם מוח'תאר הכפר, טענו כי בדרך כלל הכפר שקט, והיו מקרים ספורים של יידוויי אבנים. המוח'תאר סבר שייתכן כי האחראים לכך הם צעירים מכפרים שכנים הלומדים בבתי הספר שכפר.

המשמעות של עוצר לילי היא גזירה של מעצר בית לכל תושבי הכפר, כאשר הם אינם יודעים על כך מראש. תושבים העובדים בשעות הלילה, למשל במאפיות, אינם יכולים להגיע למקומות העבודה. ג'יהאד סאלח סיפר כי הוא עובד כמחסנאי ב"היפר" באור-יהודה מזה ארבע שנים, ונדרש להיות במקום לפעמים עד עשר בלילה. לטענתו, אחד ממעבידיו רצה לפטרו בגלל השיבושים של העוצר הלילי, אך השותף אמר לו להמשיך לבוא לעבודה.

בזמן של עוצר לילי אין התושבים יכולים לטייל בכפר כדי לנשום אוויר לאחר יום העבודה. הם אינם יכולים לבקר אצל קרובים ושכנים לניחום אבלים. שמענו כי בשעות אחר הצהריים של יום 12.7.90 נערך טקס הנישואין של שני אחים עם כלותיהם, אך האנשים שבאו לחגוג את האירוע פוזרו לבתיהם לקראת השעה שמונה, והוטל עוצר לילי. עם זאת, המוח'תאר של הכפר, שנתן לנו תצהיר מפורט על אירועי העוצר הלילי הנמשך, לא שמע על כך.

וזה נוסח התצהיר של מוח'תאר הכפר, סלים מוסא ענפוס:

תדפיס תצהיר

אני הח"מ סלים מוסא עכפוס, ת.ז. 92335571, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, מצהיר בזה בכתב כדלקמן:

1. אני המוח'תאר של הכפר עאבוד משנת 1965, בן 57 שנים.
  2. ביום 21.5.90 בשעה 04:00 לפנות בוקר, לאחר רצח הפועלים בראשון לציון, הצבא הטיל עוצר על הכפר, לאחר 4 ימים הוסר העוצר.
  3. ביום שהוסר העוצר, באותו לילה, בסביבות השעה 19:00, סוור של משמר הגבול הכריז ברמקול על עוצר עד להודעה חדשה. למחרת בבוקר, בסביבות השעה 05:00 הכריזו על הסרת העוצר.
  4. מאז במשך 31 לילות רצופים הוטל עוצר ליילי על הכפר עאבוד, כשמדי יום לפנות ערב הודיעו על-כך מחדש. לאחר מכן הוטל עוצר ליילי מדי פעם, בערך 6 או 7 פעמים.
  5. כלילה הראשון שבו הוטל עוצר ליילי, בני ואחותי סיפרו לי שהייליים בג'יפ פגעו בשער הכניסה לבתיהם, והשער ניזוק, ואז פניתי לקצין, שהוא המפקד של מעדת התצפית הנמצאת דרך קבע על הכביש העובר דרך הכפר.
  6. הלכתי לקצין, הצגתי את עצמי כמוח'תאר הכפר, ואמרתי לו "אני רוצה לדבר אתך". אמר לי "תחזור הביתה, יותר טוב לך". חזרתי הביתה. לא העזתי לפנות פעם נוספת.
  7. הכביש שעובר דרך הכפר משמש את היישובים היהודיים נוה צוף, חלמיש ועטרות. עד כמה שידוע לי היו מקרים ספורים בלבד של זריקת אבנים מבתי-הכפר, ומאז שהוטל העוצר לא היו מקרים כאלה.
  8. אמנם לומדים בבתי-הספר שבכפר תלמידים מחמישה כפרים שכנים, אבל בדרך כלל הכפר שלנו שקט.
  9. בזמן העוצר הליל, נהגו החיילים לזרוק רימוני גאז מדמיע, ולירות באוויר ליד הבתים.
- לפני כ-3 שבועות נפל רימון MKII 560CS בגינת ביתי, שהתקלחה באש כתוצאה מכך. כשבאו השכנים לעזור בכיבוי האש, החיילים ירו באוויר והבריחו אותם. נאלצנו אני ואשתי לכבות את האש בכוחות עצמנו.

10. בלילה ה-4 ביולי היה עוצר לילי בכפר, ולמחרת בבוקר, ביום ה-5 ביולי, הציבו שני מחסומים על הכביש בנוסף למחסום הקבוע שליד עמדת התצפית. בשעה 07:00 בבוקר עליתי לאוטובוס לרמאללה, וכאשר הגיע האוטובוס למחסום עצרו אותנו. חייל אחד עלה לאוטובוס, זיהה אותי כמוח'תאר, ואמר לי להודיע שאף אחד לא יוצא מן הכפר לפני השעה 08:00 ולהוריד את הנוסעים. האוטובוס חזר לכפר, ויצא שוב בשעה 08:00. זהו אוטובוס מאסף של חברת האוטובוסים ביר-זית, שיוצא כל יום בשעה 07:00 בבוקר לרמאללה, וחוזר משם בשעה 01:00, כשהוא מגיע לכפר בשעה 02:00. עאכוד הוא התחנה הסופית.
11. מאז שהוטל העוצר לראשונה ביום 21.5.90 נוסדו בסך הכל 322 עצי זית על-יד הכביש. אנחנו צבענו את הגדעים בצבע אדום, כדי למנוע חדירת קרני המשמש והתייבשות העצים. למיטב ידיעתי המתנחלים השכנים עושים זאת בחסות העוצר.
12. כך, למשל, ביום השלישי או הרביעי של העוצר השלם, הגיע לביתי אחד, "קפטן רידאן", הנציג של המינהל האזרחי ששרדו ביישוב היהודי חלמיש בנווה צוף.
- הוא שאל אותי אם ראיתי את העצים המנוסרים. אמרתי "לא, יש עוצר ואני לא יכול לצאת". הוא נתן לי אישור בכתב לקחת מכונית ולנסוע כדי לספור את העצים הפגועים, ולבדוק למי הם שייכים. ספרתי 45 עצי זית ו-25 עצי שקד, והודעתי לו באותו יום בכתב, עם שמות הבעלים.
13. אני רוצה לציין שכתחילת האינתיפאדה, באביב 1988, הוצת אוטובוס של חברת דן, שהחזיר פועלים מעבודתם בישראל, בדרך היציאה מן הכפר. אחרי שלושה ימים נודע לי שעצי זית בקרבת מקום ההצתה, חלקם בכעלותי, נעקרו. סך הכל 65 עצים. ששה חודשים לאחר-מכן, עצרו את הצעירים שהיו אחראים להצתה, והתברר שהם כולם ממחנה דיר עמר, ולא מכפר עאכוד.
14. אנחנו לא יכולים לבקר אצל משפחות לניחום אבלים, ואיננו יכולים לקיים תפילות לילה ובוקר במסגד ובכנסיה.
15. זהו שמי, זו חתימתי, ותוכן תצהירי זה אמת.

הנני מאשרת בזה כי ביום 15.7.90 הופיע בפני עו"ד ד"ר כרמל שלו כביתו בכפר עאכוד מר סם מוסא עכפוס, שזהה עצמו על-ידי תעודת זהות מס' 9233571 ואחרי שהזהרתיו כי עליו להצהיר את האמת וכי יהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא יעשה כן, אישר את נכונות הצהרתו הנ"ל וחתם עליה.

ביקור בכפר בידיא 29 ביולי 1990

ביקרו: באסם עיר, כרמל שלו

נתונים על הכפר

הכפר בידיא נמצא בנפת קלקיליה, רדומית-מזרחית לעיר טול כרם, בשולי הכביש הראשי חוצה-שומרון, ובקרבת היישובים היהודיים עמנואל ואלקנה.

לפי נתונים של האטלס של פרוייקט הגדה והרצועה, השטח של הכפר הוא 1,400 דונם, ואוכלוסייתו מנתה 3,330 נפש בשנת 1987. לפי עדויותיהם של תושבי הכפר, עימם נפגשנו, אוכלוסיית הכפר מונה כ-12,000 נפשות, המתגוררים בכ-1,200 בתים. כשני שלישים מן הבתים מחוברים לרשת החשמל והמים של הכפר. הכביש הראשי של הכפר הוא דרך עפר.

בכפר ארבעה בתי ספר ממשלתיים - שני בתי ספר יסודיים ושני בתי ספר תיכון, לבנים ולבנות בנפרד. כמו כן יש מרפאה של אונרווי"א, הכוללת תחנה לאם ולילד, ועוד שלוש מרפאות פרטיות, ובנוסף מעבדה לבדיקות דם וכיו"ב. שירותים רפואיים אלה גם עומדים לרשות תושבי הכפרים הסמוכים. הגשים היילדות נוסעות לצורך כך לבתי חולים בשכם. ישנה דאיה זקנה בכפר, למקרי חירום, אך התושבים טענו כי לפני כשישה חודשים נפטרה אשה שלא הספיקה להגיע לבית חולים וילדה בעזרת הדאיה.

תעשיית שמן הזית

רוב תושבי הכפר מתפרנסים מעבודת בני ביתם כפועלים בישראל. ענף הפרנסה המקומי העיקרי הוא גידול זיתים. התושבים עימם נפגשנו ציינו כי ישנם אלפי דונמים של עצי זית בבעלות בני המקום, אך הם לא ידעו לנקוב במספר מדויק. לטענתם, כפרם וכפר סלפית הקרוב הם הכפרים היחידים בסביבה המייצרים שמן זית בכמויות גדולות, מעבר לצריכה העצמית.

קיימים ארבעה בתי בד מודרניים בכפר. בעונה טובה, אחת לשנתיים, תפוקת השמן היא כ-20,000 פחים. גם תושבים שאינם בעלי אדמות מתפרנסים ממסיק הזיתים, בקבלנות, כאשר הם מקבלים תמורת עבודתם כמחצית מן הפרי הנקטף. בעלי החלקות הגדולות עשויים לשכור פועלים בשכר לעבודת המסיק. בתי הבד גובים פח אחד על כל שנים עשר פחי שמן מופקים.

שיווק השמן נעשה באמצעות אגורות שיווק בטול כרם, שכם ורמאללה. עד שנות ה-80 היתה אגורת שיווק בכפר עצמו, אך פעולתה נפסקה על-ידי ראש אגורת הכפר, אבו זייד. אגורות השיווק קונות עד 10 פחים מכל אדם. מחיר הפח בירדן הוא כ-30 דינר (90 ש"ח), והאגודה משלמת כ-25 דינר לפח. אדם שהוא בעל כמות גדולה יותר מן המכסה המותרת באגורת השיווק מוכר את השמן לסוחרים, שמשלמים פחות מן האגורות. בשנת 1988 הוטל איסור על ייצוא השמן לירדן, וכתוצאה

מכך ירד מחיר הפח לכ-12 דינר בלבד. הרשיונות ניתנים לאגודות השיווק, התושבים טענו כי מאז תחילת האינתיפאדה נפגעו יותר מ-1,000 עצי זית, אם בעקירה על-ידי כוחות הביטחון, ואם בניסור על-ידי מתנחלים.

ענישה קולקטיווית

הכפר בידיא מהווה מוקד מתח לכוחות הביטחון הישראליים. לפי עדות תושבי הכפר למעלה מ-300 גברים מצעירי הכפר נעצרו מאז תחילת האינתיפאדה. הכפר התפרסם בעקבות דצח ראש אגודת הכפר, אבו ז'יד, ביום 6.10.88, בחשד שיתוף פעולה עם השלטונות הישראליים ועל רקע גילויי שחיתות ומעילה בתפקידו הציבורי (לרבות זיוף מסמכים ומכירת קרקעות שלא היו בבעלותו). הכפר היה שרוי בעוצר פעמים רבות לתקופות הנעות בין יומיים לעשרה ימים. בחודשים אפריל-מאי 1990 הוטל עוצר לילי ממושך על הכפר, למשך 45 ימים ברציפות. העוצר המלא האחרון שהוטל על הכפר היה למשך ארבעה ימים, בתאריכים 13-16.7.90.

לטענת התושבים, הם פנו למינהל האזרחי בבקשה לזפת את הכביש הראשי על חשבון הכפר, תוך היעזרות במימון של ארגון נוצרי, אך המינהל סירב לבקשה.

התושבים גם התלוננו בקשר לבית הספר התיכון לבנים הממוקם בשולי כביש חוצה-שומרון. בתקופה מסוימת הבנין נתפס על-ידי הצבא כמאחז. גדר הבנין נהרסה - כנראה, משום ששימשה כמחסה למיירי אבנים - והמינהל איננו מאשר את בנייתה מחדש. לפני כחודש עלה באש חדר ההנהלה שבבית הספר, התושבים עימם נפגשו טענו כי משתפי פעולה מבני הכפר הודו באחריות לשריפה שהוצתה כיוזמת הש"כ.

ניתוק חשמל

בעדות שגבינו בביקורנו בכפר מתייחסת לתקופה של כחודש וחצי, שבה נותק זרם החשמל לכפר כולו, מחודש מארס ועד תחילת חודש מאי 1990. לפי עדותו של העד, חבר בוועד שמונה על-ידי ראש המינהל האזרחי בקלקיליה, הניתוק נבע משרירות מינהלית, כאשר הוועד דאג והיה מוכן להמשיך לדאוג לתשלום חודשי מסודר של החשבונות, אלא שנאסר עליו לנקוט פעולות גבייה מתושבי הכפר. תעריף הגבייה לקילו-ווט חשמל נקבע על-ידי המינהל האזרחי, והוא גבוה מתעריף התשלום. החשבון החודשי עבור צריכת הכפר כולו מגיע לוועד, וחבריו אחראים לגבות את החובות היחסיים של כל צרכן וצרכן על-פי קריאת שעוני הצריכה הפרטיים, ולהעביר את הסכום המלא למשרד של חברת החשמל ביישוב אריאל. אחד מששת חברי הוועד משמש כגובה תמורת משכורת חודשית של 600 ש"ח שנקבעה על-ידי המינהל האזרחי.

חברי הוועד אחראים גם על גביית כספים עבור צריכת המים של הכפר. ההוראה שקיבלו להפסיק את פעולות הגבייה התייחסה גם לחשבונות המים. למרות שלא היה בידיהם לשלם את החובות המצטברים, פקירי רשות המים בבית-אל אמרו להם שיוסיפו לספק מים לכפר, כל עוד לא קיבלו הוראה אחרת מן המינהל האזרחי.

ע ד ר ת

עדותו של יוסף מתמוד סאלם (ת.ז. 991371113), תושב הכפר בידייא, שנגבתה בתאריך 29.7.90 ע"י עו"ד כרמל שלו ובאסם עיד, כביתו של נאל טאהא בכפר בידייא.

1. אני תושב הכפר בידייא, בן 58, חבר בוועד החשמל והמים.
2. בתחילת שנת 1988, בעקבות סכסוך עם ראש אגודת הכפר בידייה, אבו זייד, הקשור למעילה בתפקידו הציבורי, סירבו תושבי הכפר להמשיך לשלם לו עבור צריכת חשמל ומים.
3. כתוצאה מכך, בחודש פברואר 1988, נותק זרם החשמל לכפר.
4. פנינו למוח'תאר של כפר מסחה השכן. והוא תיווך בינינו לבין קפטן עאמר שהוא קצין הכפרים במינהל בטול-כרם. ביום 20.5.88 קפטן עאמר זימן אליו משלחת של כ-15 מזקני הכפר, והציע לבחור שישה אנשים מכיניהם שיעסקו בגביית כספים עבור מים וחשמל, ואני נבחרתי כאחד מחברי הוועד.
5. ביום 22.5.88 חובר שוב החשמל לכפר, לאחר שלושה חודשי ניתוק.
6. כשהלכנו לסדר את החשבונות, גילינו כי הצטבר חוב בסכום של 65,000 ש"ח במשך תקופה של כתשעה חודשים, שבהם אבו זייד לא העביר את הכספים שגבה מתושבי הכפר.
7. בכפר בידייה יש כ-1,200 בתים. בתקופה שאבו זייד היה אחראי לגבייה ותשלום של חשבונות החשמל והמים, היו כ-500 בתים מחוברים לרשת החשמל וכ-300 בתים מחוברים לרשת המים.
8. מחודש מאי '88 ועד חודש ספטמבר '89, במשך כשנה וחצי, פעל ועד המים והחשמל והשקיע כספים בתיקונים והרחבה של רשתות החשמל והמים. היום מחוברים כ-800 בתים לחשמל, וכ-700 בתים למים.
9. במשך אותה תקופה של שנה וחצי הצליח הוועד לחסוך כ-40,000 דינרים ירדניים (כ-120,000 ש"ח) מן הפרשים בין תעריף הגביה שקובע המינהל לבין תעריף התשלום. הפקדנו- כספים אלה בחשבון בנק ע"ש הכפר על-פי עצת ראש המינהל האזרחי בקלקיליה הידוע בכינויו "דבור".

10. ביום 17.11.89 הגיעו לכפר ראשי המינהל בקלקיליה ובטול-כרם והורו לחברי הוועד להפסיק את פעילות הגבייה. ראש המינהל בקלקיליה זימן אותנו בו באותו יום למשרדו בקלקיליה והורה לנו להקים מועצה כפרית במקום הוועד. ראש המינהל, "דבור", אמר ששמע שיש משפחות שלא שילמו את המגיע מהן. אמרנו שיש שתי משפחות שסרכו לשלם, וניתקנו את החשמל לביתה בגלל זה. הגזבר שלנו הראה ל"דבור" את כל הספרים שהיו מסודרים כתיקנם. למרות זאת הוא הורה לנו לעצור את פעולות הגבייה. הוועד ביקש להמשיך לשלם מתוך כספי החסכון בבנק, ו"דבור" הסכים לכך.
11. כספי החסכון בבנק הספיקו לתשלום של החשבונות במשך כארבעה חודשים עד פברואר 1990. כאשר שילמנו את החסכון האחרון באותו חודש במשרדי חברת החשמל ביישוב אריאל, אמרנו לפקיד שזה הכסף האחרון וביקשנו אישור להתחיל שוב לגבות כספים מתושבי הכפר. הפקיד אמר לנו שזה בתחום הטיפול של המינהל האזרחי.
12. חודש לפני כן, בינואר 1990, נשרף אחד משלושה הפקקים הראשיים בכפר, וכשליש מן הבתים המחבוריים לרשת החשמל בכפר נותרו ללא חשמל. כשפנינו לחברת החשמל בבקשה לתקן את הפקק, אמרו לנו שצריך אישור מן המינהל ולא באו לבצע את התיקון.
13. בחודש מארס הגיע חשבון נוסף לתשלום, אך לא היו לנו כספים לתשלום החשבון, זרם החשמל לכפר כולו נותק. כספי החסכון כלו, ולא היה לנו אישור לגבות כספים מתושבי הכפר.
14. פניתי אישית עם דאוד אבו-ליילה לח"כ דרהאוושה כשבוע לאחר ניתוק החשמל, ועוד אנשים פנו מטעמנו לראש עיריית נצרת, תאופיק זיאד, שניהם הבטיחו לברר את העניין.
15. ביום 7.5.90 זימן אותנו ראש המינהל בקלקיליה, "דבור", למשרדו, והלכנו כל ששת חברי הוועד. הוא אמר לנו שהיה בכפר בלילה, יומיים לפני כן, כאשר באו כוחות הביטחון להרוס גדר בעקבות אירוע של יידוי אבנים, והוא ראה את הכפר שרוי בחושך וריחם עלינו. הוא אמר לנו שנוכל שוב לגבות מן התושבים לתשלום החשבונות עבור צריכת החשמל.
16. מיד גבינו כספים מכל התושבים ושילמנו את החוב שהצטבר בסך 32,050 ש"ח. מחברת החשמל באו לתקן את הפקק השרוף, והזרם לכפר כולו חודש.
17. אני רוצה לציין שאף פעם לא היה לוועד קושי בגביית הכספים מתושבי הכפר.

18. עתה כששוב חובר זרם החשמל, יש בעיה אחת, והיא שהזרם הוא חלש בשעות 7:00 עד 12:00 בלילה ובמקומות רחוקים אין חשמל כלל בשעות אלה. מאז התחלנו לגבות שוב כספים מתושבי הכפר בחודש מאי, שוב הצטברו חסכונות. הצענו לחברת החשמל לשלם עבור גנרטור נוסף לכפר, ואמרו לנו שצריך אישור המינהל.

ביקור במשרדי אונרו"א בעזה

5 באוגוסט 1990

ביקור: באסם עיר, כרמל שלו, קנת מק

נפגשנו עם האסם אבו סידו, קצין יחסי ציבור, קריסטיאן ברגר, קצין משפטים, ואלכסנדרה סינפט, קצינת יחסי ציבור.

אונרו"א היא סוכנות של האו"ם המטפלת מאז 1950 בפליטים הפלסטינים באשר הם - בירדן, לבנון, סוריה, הגדה המערבית, ורצועת עזה. אוכלוסיית הפליטים ברצועת עזה מנתה בשנת 1950 בערך 180,000 נפש. בשנת 1990 מטפלת אונרו"א באוכלוסייה של 496,000 נפשות ברצועת עזה, כאשר המספר הכולל של האוכלוסייה בטיפוליה מגיע לכ-2,422,500 נפשות.

ברצועת עזה מטפלת אונרו"א בעיקר בניהול של מערכת בתי ספר (כיתות א' עד ט') שבהם לומדים כ-95,600 תלמידים. בנוסף היא מספקת שירותים רפואיים בתשע מרפאות המפורזות ברצועה. כמו כן היא אחראית לאספקת שירותי רווחה מוגבלים בתוך מחנות הפליטים - בעיקר מים ומזון בסיסי (קמח).

שיבושים באספקת מים

התענייננו בדבר שמועה כי מחנה אל-בוריג' סובל מזה חודשיים מבעיות באספקת מים. נאמר לנו כי המדובר בבעיה של לחץ נמוך חוזרת מדי קיץ. כך שהבתים הגבוהים אינם מקבלים מים. המועצה המקומית מאשימה את חברת מקורות, וזו טוענת כי אין לה מכסה גבוהה מספיק מן המינהל האזרחי. נטען שכאשר מתקשרים למינהל בעניין זה, מתחדשת אספקת מים מלאה למשך ימים ספורים, ולאחר מכן שוב מורגש מחסור.

מסתבר שבשנת 1982, חתמה אונרו"א על חוזה עם המינהל האזרחי, לפיו אונרו"א ויתרה על חלק מהבארות ותחנות השאיבה שבתוך שטח מרכז המחנה תמורת אספקה חינם של מים למקרי סעד ולמתקני אונרו"א. חברת מקורות הסכימה לספק מכסה של 1,200 קוב מים ליום תמורת תשלום. במינהל האזרחי טוענים כי יש צרכנים המתחברים לרשת המים באופן בלתי חוקי וגונבים מן המכסה הקבועה, וזוהי הסיבה למחסור. יש לציין שאונרו"א משלימה את אספקת המים במקרי צורך באמצעות מיכליות.

נטען כי המושל הצבאי של דיר-אל-בלח, האחראי גם למחנה אל-בורייג', אמר כי לא תהיה אספקה סדירה של מים במחנה כל עוד נמשכים ידוויי האבנים, וזאת כאשר אירועים מסוג זה מתרחשים בתכיפות.

חסימת רחובות

בתוך העיר עזה וכן במחנה חוף ראינו רחובות רבים החסומים בקירות של חביות הממולאות מלט בגובה רב. התופעה בולטת באופן מיוחד במחנה חוף, כאשר הרחובות הצדדיים לכביש שמציין את

הגבול בין המחנה לשכונות העיר, היורדים לכיוון הים, חסומים באופן זה בצורה רצופה. נאמר לנו כי מחסומים אלה אמנם מונעים יירוויי אבנים ומאפשרים, על כן, הוראה סדירה בבתי הספר הסמוכים. כמו כן, נאמר לנו כי קיימות דרכים חלופיות רבות להיכנס ולצאת מן המחנה, בין ברכב ובין ברגל. בתוך מחנה ג'בליה הוקמו שלושה מחסומים מסוג זה לאחרונה, ביום 25.7.90. לגבי שניים מהם (את השלישי לא ראינו), המדובר בשני רחובות צדדיים במרכז המחנה הגובלים במסגד משני צדדיו. מעבר לרחוב הראשי נמצאת המרפאה של אוניו"א, ולידה במורד הרחוב המאחו הצבאי. לפי ההשערה, מחסומים אלה הוקמו כדי להקשות על בריחתם של מידי אבנים.

עוצר

לפי נתוני אוניו"א השיא בימי העוצר ברצועה הושג בחודשים אפריל ומאי 1989 – בסך הכול כ-150 יום בכל אחד מן החודשים. (* קיבלנו שני דפי נתונים שונים שאינם לגמרי חופפים) החישוב מתבסס על חלוקה ל-11 איזורים, כך שבכל איזור היו בממוצע 14 ימי עוצר בחודש (נתונים מדויקים מופיעים בטבלאות).

לאחר חודש מאי 1989 חלה ירידה משמעותית בימי העוצר. מייחסים זאת לאירוע שהתרחש בחג עיד-אל-פיטר באותו חודש לפי מה שנאמר לנו, יצאו תושבים רבים בבוקר החג אל בתי הקברות, וכוחות צה"ל סברו שמדובר בהפגנות. תוך שעות נהרגו שלושה תושבים ונפצעו שלוש מאות. מאז אותו אירוע, הרושם הוא שהשימוש בעוצר נהפך מענישתי למניעת. לפי הטבלאות של אוניו"א, חלה שוב עלייה משמעותית בימי העוצר במאי 1990, עד כדי 109 ימים. ההסבר לכך הוא עוצר שהוטל על כל איזור הרצועה למשך שמונה ימים, בעקבות רצח הפועלים בראשון-לציון.

העוצר הוא אינדיקציה לרמת האלימות, והוא אמנם יעיל בהרגעת הרוחות. נאמר לנו שבימי עוצר במחנה חוף ניתן לראות את התושבים ממלאים את הרחובות ואת חוף הים. עם זאת, מספר גבוה של ימי עוצר רצופים מעיד על היותו צעד ענישתי.

בידי אוניו"א היו נתונים לגבי עוצרים במקומות האלה:

— דיר-אל-בלח — 16 יום (6-21.12.88), ושוב 12 יום (4-15.1.89);

— בית-חאנון — 11 יום (25.2.-7.3.89);

— אל-בורייג' — 16 יום (2-17.8.88);

— נוסייראת — 21 יום (6-26.5.89).

לאחרונה, כאמור, נעשה שימוש מועט בעוצר. בחורש יוני 1990 לא היה אף יום עוצר. בחודש יולי, היו שני ימים. נתונים אלה מתייחסים כולם לעוצר מלא, ואינם כוללים נתונים לגבי עוצר המוטל על חלקים בלבד מ-11 האיזורים.

לאחרונה נעשה שימוש חדש בעוצר, בימי שבת, על מנת לגבות חובות מסים, קנסות תעבורה, וחשבונות חשמל ומים. במקרים אלה מכרזים כוחות הצבא על האיזור המיועד כשטח צבאי סגור. כך שלקציני אוניו"א אין היתר כניסה. נאמר לנו, כי קיים ספק לגבי החוקיות של השימוש באמצעי זה כדי לגבות חשבונות חשמל ומים, מאחר שמדובר לכאורה בחובות התושב כלפי חברות פרטיות שאינן זרועות השלטון. חברת מקורות מספקת מים ברצועה, ואילו החשמל מסופק על-ידי חברה מקומית.

עוצר לילי

מאז תחילת האינתיפאדה קיים עוצר לילי בכל איזור הרצועה, משעה 20:00 או 21:00 ועד לשעה 03:00 או 04:00 למחרת. בשנה שעברה הוסר העוצר לילי לזמן קצר, וזאת בתקופה שהנפיקו לתושבי הרצועה כרטיסים מגנטיים למעבר לישראל, על מנת לאפשר לפועלים להגיע לעבודתם במשך מבצע ההנפקה.

נאמר לנו כי גם לעוצר הלילי יתרונות מסוימים, למשל, במניעת פשע דוגמת פריצות.

הגבלות על יציאה לחו"ל

התענייננו בקשר לשמועה כי קיימת הגבלה קולקטיבית על יציאה לחו"ל של כל תושבי בני סוהילה, אך לאנשי אונרו"א לא היתה כל ידיעה על כך. עם זאת, נאמר לנו שלעתים מוטלות הגבלות על איזורים שלמים בעקבות אירועים חריגים. למשל, הגבלה מעין זו הוטלה על העיר עזה ושכונת שיח' רדואן למשך מספר ימים לאחר הרצח של שני חיילי צה"ל בחודש נובמבר 1989.

הריסת בתים

צויין בפנינו כי הריסת בתים ואטימתם היא באופן מובהק אמצעי ענישתי, מאחר שתמיד מציינים בפני הנפגעים את הסיבה לכך, הכרוכה בעבירת ביטחון של אחד מבני המשפחה או הבית. לפי נתונים שנמסרו לנו בעל-פה, והנוגעים אך ורק לאוכלוסיית הפלסטים ברצועה, בין החודשים יולי 1989 ויוני 1990 נהרסו בסך הכול 173 חדרים (יחידות מגורים), ונפגעו 105 משפחות ו-540 נפשות. כמו כן נאטמו 34 חדרים, תוך פגיעה ב-26 משפחות ו-149 נפשות.

החרמת תעודות זהות

סופר לנו על מקרה של עובד אונרו"א, שתעודת הזהות שלו הוחרמה על מנת לשדל אותו להסגיר בן משפחה המבוקש על-ידי כוחות הביטחון. הובטח לו שהתעודה תוחזר לו אם וכאשר יתייצב המבוקש בפניהם.

מקרה זה, נטען, איננו בודד, אלא דוגמא לשיטה המופעלת נגד קרובי משפחה רבים של האדם המבוקש.

עקירות עצים

לא היו בידי אונרו"א כל נתונים לגבי עקירות עצים. בהסתמך על ידיעות שפורסמו בעיתונות נאמר לנו שמספר המקרים הוא רב מספור. עוד נאמר שהיו ידיעות על הריסה של שדות ירקות. קשה לרעת אם אלה הם צערי ענישה או אמצעים חוקיים למטרה, למשל, של הרחבת כביש או הנחת צינור מים. צויין בפנינו שאין לייחס מעשים אלה למתנחלים, מאחר שאלה בדרך כלל חיים בשקט במקומותיהם ואינם נכנסים לתוך שטח הרצועה ממש.

שוגות

נמסר לנו על נוהג לכאורי, שגברים ישראלים נושאי רובים בלבוש צבאי חלקי (חולצות אזרחיות

ומכנסיים ונעליים צבאיות) תופסים מכוניות פרטיות של תושבים, כנראה מכוח הסמכות של השלטון הצבאי לתפוס רכוש למטרות צבאיות. בפועל, כנראה, מסתובבים הגברים החמושים במכוניות בתוך השטח למטרות התגרות.

נשאלנו לגבי הכספים שנדרשים הורים לשלם בגין עבירות של ילדיהם הקטינים. שטרם הגיעו לגיל אחריות פלילית, כספים אלה הם כבחינת ערובה להתנהגות הטובה של הילדים במשך תקופה קצובה, ואמורים להיות מוחזרים לאחר תום תקופת ההתנהגות הטובה. כנראה, טרם נעשה ניסיון לבקש את החזרת הפקדון.

עדויות של תושבי כפר בלעא

נגבו ע"י צוות בצלם וקבוצת רבנים למען זכויות אדם

בביקור בכפר ביום 11.1.90

1. תאופיק אברהים חסין שחרור צפייה, ת.ז. 96922011, בן 80, חולה סרטן.
היה צריך להגיע לבי"ח כטול-כרם לקבל מנת דם.
הצליח להגיע ברכב עד המחסום הראשון.
משם נאלץ ללכת ברגל, ביום גשום ובבוץ, כשהוא נתמך ע"י בנו, מרחק של כק"מ וחצי.
ההליכה נמשכה כשעתיים, כשלפי דברי האיש הוא היה על סף התמוטטות.
הוא הצליח להגיע לכביש הראשי ומשם לביה"ח.
בדרך חזרה עברו עליו שוב אותם ייסורים, כשהוא נאלץ לעלות את כל העליה לכפר, בגשם, ברגל.
למחרת היה צריך להגיע לביה"ח בשכם לקבלת 3 זריקות. בדרכו למחסום, התמוטט לאחר שהלך כשעה.
2. רסימ'ה עבד יחייה חמדה, ת.ז. 97363092, חולת כליות, בת 60, תושבת הכפר.
שהתה בבי"ח בשכם לצורך דיאליזה.
נהג האמבולנס שהחזירה לכפר, הניחה ליד המחסום כיוון שלא יכול היה להיכנס פנימה.
האשה שכבה מוסלת ליד המחסום, כמעט מבלי אפשרות הליכה. תושב המקום שעבר שם, הזעיק עזרה ובכוחות משותפים גררו אותה לכפר.

דו"ר צה"ל
ענף הסברה
א' בכסלו תשנ"א
18 בנוב' 1990

בצלם - זהבה גלאון

הנדון: דו"ח בצלם על ענישה קולקטיבית באיו"ש ובאח"ע

שלום רב.

הדו"ח שבנדון חושף בגלוי, באופן שאינו משתמע לשתי פנים, את שיטות העבודה והפתקרי האופייניות של ארגון 'בצלם', קרי, הסקת מסקנות גורפות ומגמתיות מרס כתיבת הדו"ח ואיסוף מאוחר יותר של עובדות ועיווחן, כך שהן יצדיקו את המסקנות אשר כבר נקבעו עוד קודם לכן.

כבר נעשפט הפתיחה של הדו"ח קובע: 'דו"ח זה עוסק בשימוש שעושות רשויות ישראליות באמצעים פינהליים כענישה קולקטיבית של קבוצות אוכלוסיה בגדה המערבית ובקצועת עזה'. עוד בפתח הדברים, אם כן, אין כל ספק בעיני מחברי הדו"ח כי אכן נוקטות רשויות צה"ל בשיטה הפסולה של ענישה קולקטיבית - כל מה שייכת בהמשך, ייכתב רק כדי 'לחרוץ דין', מלי שיישה מאפי - ולו פעוט - לנחם ולסקור את המצב האובייקטיבי הקיים בשטח.

הדו"ח מתייחס בהרחבה לנושא השלט העוצרים על האוכלוסיה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה: עוצר הוא אחד האמצעים של צה"ל להשליט סדר בשטחים. זהו אמצעי שקט ובלתי אלים, שנועד להגן על התושבים בפני עצמם ולא לאפשר לגורמים מסתיים לנצל מצב רגיש (כדוגמת הימים שלאחר רצח הפועלים בראשון לציון, המוזכר בדו"ח) לצרכיהם. העוצר הפיזי המוטל לאחר ארוע משרתו להרגיע את הרוחות ולענוע החססה מיותרת, שתגרור הפרות סדר ומגיעות ע"י גורמים קיצוניים.

כמו הדו"חות הקודמים של 'בצלם', גם דו"ח זה אינו מתייחס ולו בהערת אגב, לנסיבות השוררות באזור: הדו"ח אינו מוכיר את הארועים האליפיים הפתרחיים בהם כעשה של 'יום ביומו כזומה ובארגון של הנהגת ההתקוממות ואת הילקס הנרחב; את שלל הצורות שאירועים אלה לובשים ורצח ישראלים ופלסטינים, השלכת בקבוקי תבערה, חסיפת כבישים, יידי אבנים, הצחת שדות ויערות, איומים, שריפת פנים ורכוש, תקיפות - והרשימה עוד ארוכה).

כל זה לכאורה אינו רלוונטי כלל, לדעת מחברי הדו"ח. כל צעד שבו נוקטים כוחות צה"ל במטרה לשמור על הסדר ועל הבטחון. כדי להגן על חי אדם, זאת על-פנת לאפשר אורח חיים תקין. כל שיש לנציגי ארגון 'בצלם', מחברי הדו"ח, לומר על-כך ש'נוצר רושם' של ענישה קולקטיבית.

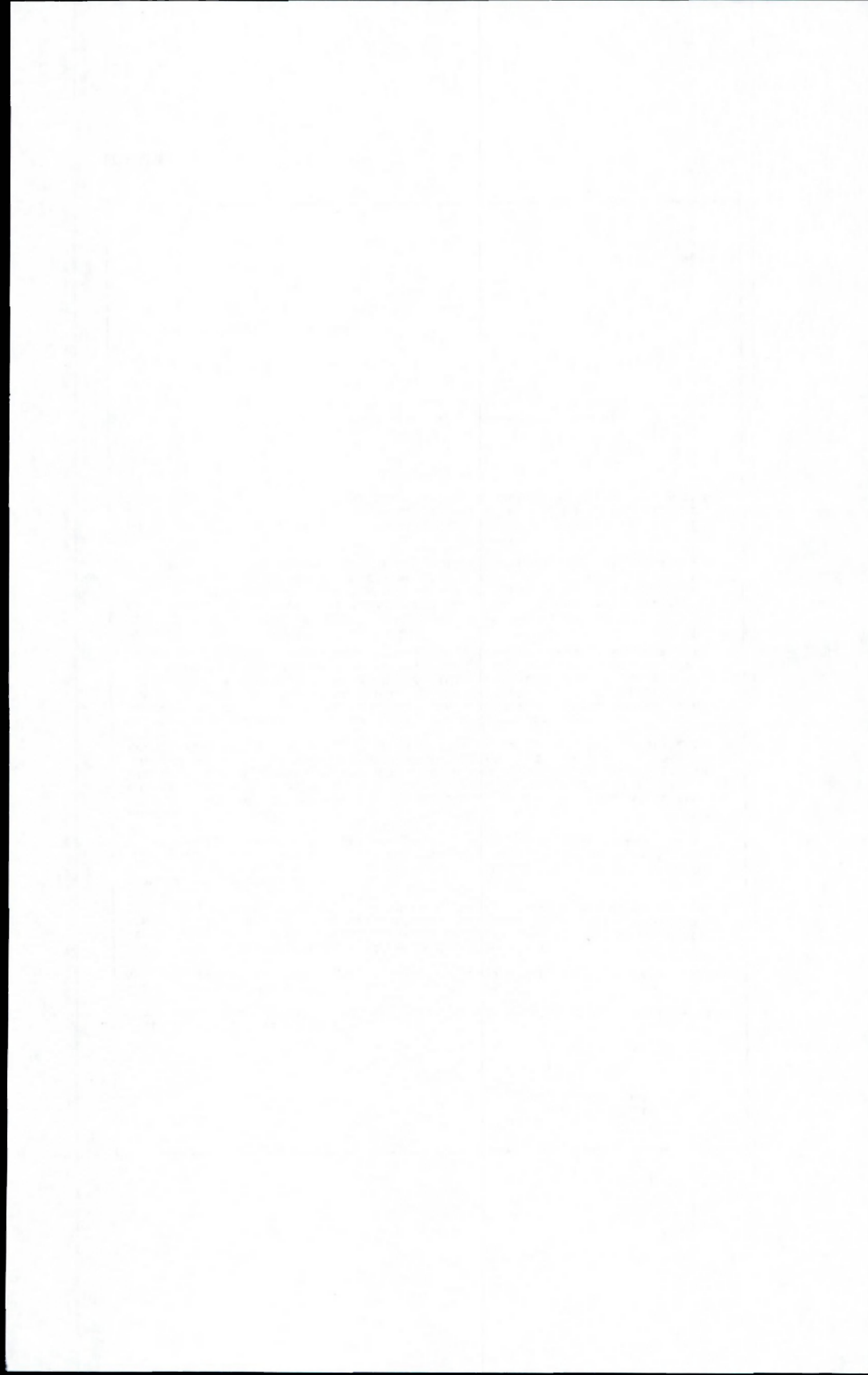
מחברי הדו"ח אף מתיימרים לבחון כליות ולב, ובעזרת נחונים - שאף לדעתם הם חלקיים ולצ גדויקים - מעריכים הם את הצורך הבטחוני שבנקיטת אמצעי, וקובעים בסיכומם של דברים קביעה חצורה ובלתי מבוססת, לפיה 'שיקול הדעת לגבי נקיטת האמצעים איננו מאון ביאות את השיקולים הבטחוניים עם השיקולים של זכויות האדם'.

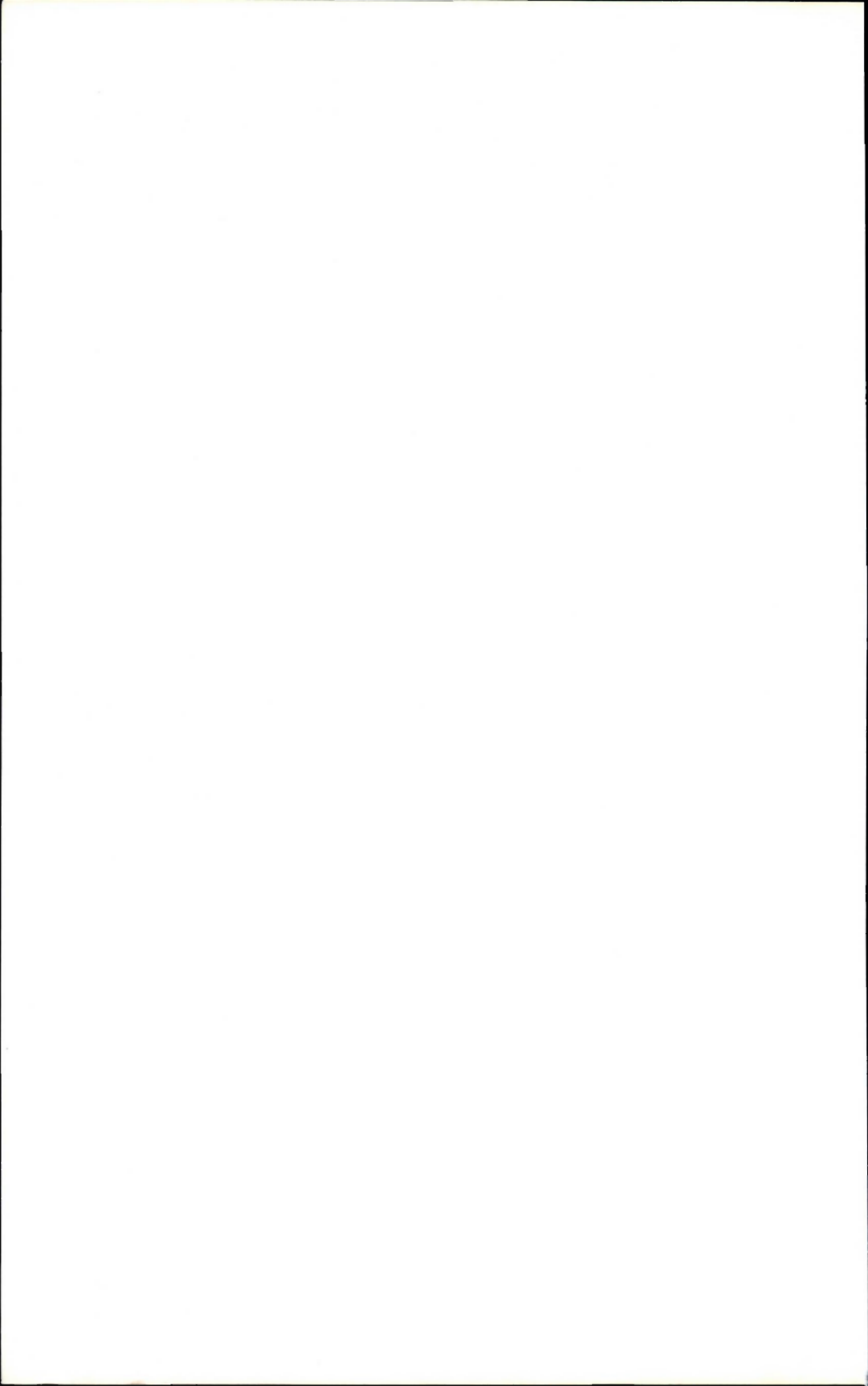
אפילו פסיקתו של בית המשפט העליון זוכה להתייחסות שטחיה בלבד, וזאת מול ניחות משטיק ומפורם של פטנות העותרים בכל עתירה ועתירה.

מנסחי דו"ח בצלם ירו החק, ולאחר מכן ציירו את הפטרה מסביב לנקודת הפגיעה - כלום ניתן להם לצעוק בקול רם 'פגענו'?

6>k

אבישל ערגליה, סרן
ק. הסברה עברית

"בצלם", מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, הוקם בפברואר 1989 על-ידי גוף רחב של משפטנים, רופאים, אנשי רוח, עיתונאים, אנשי ציבור וחברי כנסת.

"בצלם" שם לו למטרה לתעד ולהביא לידיעת קובעי המדיניות והציבור הרחב את הפרות זכויות האדם בשטחים ולהלחם בתופעת ההדחקה וההכחשה שפשטה בחברה הישראלית.

"בצלם" אוסף מידע – מהימן מפורט ומעודכן – על המתרחש בתחום זכויות האדם בשטחים, עוקב אחרי כל שינוי במדיניות, ומעודד ומסייע להתערבות בכל מקרה אפשרי. "בצלם" מעמיד את כל המידע שבידו לרשות כל יחיד או גוף המבקש להשתמש בו.

"בצלם" הוקם מתוך מחוייבות ודאגה לבטחונה ולזהותה ההומניסטית של מדינת ישראל. המחוייבות והדאגה הללו ניצבות מאחורי כל פעולות המרכז והן הטעם והבסיס לקיומו.